

JOHANNES BALITS

MEINER DIENSTSTELLE
MINISTERIUM FÜR
KUNST UND DENKMÄLER

A

B

C

100

73832

Johannes Kalits
MEISTERLIKKUSE ABC

3KP4
K 11

Kaane kujundanud T. Aru

~~ARHIIVKOGU~~

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

7 3 8 3 2

1. SÖNALISE PROPAGANDA KÜNNIMEESTELE

Vaevalt võib leida inimest, kes ei erutuks, kui tal tuleb esineda rahvahulkade ees. Mida vastutusrikkam on esinemine, seda suurem on ka erutus. Eriti oluline on nende inimeste esinemine, kellele on usaldatud rahvahulkade õpetamine ja kasvatamine. Kui arvestada kokku kõik vabariigi propagandistid, lektorid, informatorid ja agitatorid, saame mitme- ja mitmetuhandelise armee sõnalise propaganda künnimehi, kes on oma õlgadele võtnud küllaltki raske, kuid tähtsa koormuse.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis märgitakse, et «partei peab praegusel etapil ideoloogilise töö peamiseks ülesandeks kasvatada kõigis töötajates kõrget ideelisust ja ustavust kommunismile, kommunistlikku suhtumist töösse ja ühiskondlikku majandusse, täielikult jagu saada kodanlike vaadete ja kommete jäänus- test, igakülgset, harmooniliselt arendada isiksust, luua tõeline vaimse kultuuri rikkus». Kõige efektiivsemalt saab partei seda ülesannet ellu viia suulise propaganda kaudu, kusjuures kõige kandvam osa selles töölõigus kuulub propagandistidele, kes teevad aastast aastasse palju tööd inimeste süstemaatilisel kasvatamisel ja marksistlik-leninliku teooria õpetamisel. Seepärast pole sugugi juhuslik, et just neile on adresseeritud partei XXIII kongressi otsustes üks lõik: «Kongress peab parteiorganisatsioonide pakiliseks ülesandeks tõsiselt parandada partei liikmetele marksistlik-leninliku hariduse andmist ja tugevdada nende, eriti noorte kommunistide ideelist karastust... Kogu parteiharidussüsteem tuleb viia kommunistliku üles- ehitustöö praeguse etapi ülesannete kõrgusele.»

Marksismi-leninismi ideid saavad edukalt propageerida igakülgset ettevalmistatud ja veendunud inimesed, kes oskavad loovalt, kujukalt ja arusaadavalt selgitada marksismi-leninismi tähtsaid seisukohti, orienteeruvad asjatundlikult konkreetse ökonomika küsimustes ning tunnevad hästi ettevõtete, kolhooside ja sovhooside prakti-

lisi vajadusi. Kuulajaskonna nõudlikkus kasvab üha ja mitte ainult propagandisti teoreetilise ettevalmistatuse, vaid ka tema oskuste suhtes oma teadmisi edasi anda. Nagu näitavad mitmesugused sotsioloogilised uurimused, omandavad propagandisti meisterlikkuse küsimused üha suuremat tähtsust. Nii märgib näiteks EKP KK Vabariikliku Poliitharidusmaja konsultant O. Piik poliitharidusmaja poolt läbi viidud sotsioloogilise uurimuse kohta, et ligikaudu 1600-st algastme poliitkoolide ja marksism-leninismi aluste koolide kuulajast loeb enamus hea propagandisti kõige olulisemaks omaduseks oskust jutustada elavalt ja kõitvalt.

Ja kuidas võikski propagandist seda kõike teades mitte erutada. Kas järgmine õppus vastab oma tasemelt nõudmistele, mida esitab ühelt poolt partei ja teiselt poolt kuulajad, või mitte, on iga propagandisti täiesti seaduspäraseks küsimuseks. Ja vastata sellele on väga raske. Isegi pärast seda, kui õppus on juba seljataga, jääb propagandisti südamesse mõnikord närima kahtluseussike — kas ikka läks kõik hästi? Alati on ju neid õppusi, mis õnnestuvad, kui ka neid, mis jätavad soovida. Kuid iga õppus annab propagandistile endale alati midagi uut, midagi huvitavat ja kasulikku, ühesõnaga midagi sellist, millest kujunebki välja propagandisti meisterlikkus, mille all me mõistame sisu, meetodi ja vormi ühtsust ja täielikkust.

Viimasel ajal on hakatud suhteliselt rohkem tähelepanu pöörama metoodikale. Ka käesolev brošüür kujutab endast katset tutvustada ja üldistada mõningaid metoodilisi küsimusi. Ta on mõeldud eelkõige nooremale propagandistide kaadrile, ent üht-teist peaks leiduma ka lektorile, agitaatorile, informaatorile — ühesõnaga kõigile neile, kes nii või teisiti esinevad rahvahulkade ees. Kõige enam ehk leiab brošüürist see, kes propagandisti tööks ette valmistub. Mitmete meie kõrgemate õppeasutuste ühiskondlike elukutsete teaduskonnad valmistavad ette ka lektor-propagandiste. Leidub ka neid, kes valmistuvad selleks tööks iseseisvalt. Ju siis nemadki saaksid antud materjali kasutada.

Samal ajal ei kujuta antud brošüür endast mingisugust metoodikaalast käsiraamatut ega sea oma eesmärgiks anda vastust kõikidele küsimustele. Ja ega seda vastust saagi anda ka kõige parema tahtmise juures. Võimatu on ette näha kõiki situatsioone, millesse propagandist või lektor

sattuda võib. Iga esinemise puhul on suur tähtsus mitmesugustel nii olulistel kui ka esimesel pilgul ebaolulistel objektiivsetel ning subjektiivsetel tingimustel. Propagandist või lektor on samuti inimene, keda mõjutavad ümborus, meeolud, mitmesugused sündmused. Seepärast ei maksa imestada, kui võrdselt tähelepanelikult ja hästi ette valmistatud õppused ei anna alati kaugeltki ühesuguseid tulemusi — järeldustega ei maksa seega kiirustada. Mõned ebaõnnestunud õppused, loengud või muud esinemised ei tõenda veel, et propagandist või lektor oma tööga toime ei tule. Teinekord on ka kogemustega kõrvalseisjal raske nõu anda, sest detail, mis põhjustas esinemise ebaõnnestumise, võib jääda märkamatuks ka kõige valvsamaile silmale.

Pidagem lugu kõnekäänust: «Harjutamine teeb meistriks.» Olulisem on, et igale ebaõnnestunud esinemisele ei järgneks nõrdimus, vaid asjalik analüüs: «Miks õppus nurjus?» Ja kui avastatakse viltumineku põhjused, on vähemalt pool tekkinud tusameelest nagu peoga pühitud.

Brošüüris toodud materjalid põhinevad mõningate paremate propagandistide ja lektorite kogemustel ning metoodilistel võtetel. Eesmärgiks on vältida propagandistide ja lektorite esinemistes kõige olulisemaid puudusi. Pole aga ka võimatu, et üks või teine propagandist kujuneb kuulajaile meeldejäävaks ja isegi lähedaseks just tänu oma puudusele. Mõnigi kõnedefekt või ebatavaline poos jääb propagandisti või kõneleja juures märkamata, kui esinejast lugu peetakse ja ta esinemine on kõitev ning haarav.

Et kasvatamise ja õpetamise töös aetavad vaod sirged ja sügavad oleksid, tuleb pingerikkalt töötada. Isiklikud kogemused, mitmesugused nõuanded, teoreetilised uuringud, eksperimendid — igaüks neist on sammuke meisterlikkuse suunas. Ja kus on piir? Seda piiri polegi, sest ükskõik kui suurte kogemustega propagandist ka oleks, ikka ja alati on tema töös midagi, mida võib teha senisest veelgi paremini.

Propagandisti tööd häirivad mitmed asjaolud. Eelkõige võiks mainida ajanappust. Igaühel on käed tööd ja toimetamist kuhjaga täis. Ka propagandistil, sest tal on oma kutsealane töö koolis, asutuses, käitisel, kolhoosis või mujal. Ja seal, oma tööpostil, peab ta olema eesrindlane. Isiklikul eeskujul on suur jõud. Rahvas on juba ammu muutnud pilkeobjektiks ning kandnud usumeeste kon-

tosse põhimõtte: «Käige minu sõnade, aga mitte minu tegude järgi.» Propagandistil ei kõlba astuda seda rada mööda.

Kuna propagandisti töö nõuab oma, tööülesannete täitmine oma osa, siis tähendab see propagandistilt praktiliselt kahe naha võtmist. Pahatihti pannakse propagandistile veel mitmesuguseid muidki ühiskondlikke ülesandeid. Nagu näitavad vastavad uurimused, on propagandistidel veel kolm-neli, mõnel aga seitse-kaheksa või isegi rohkem ühiskondlikku ülesannet. Ja see on juba liig, lubamatu, võiks isegi öelda kuritegu nii propagandisti kui ka temalt nõutava kasvatustöö suhtes. Propagandistidel endil tuleks resoluutsem olla. NLKP Keskkomitee otsuses 9. jaanuarist 1960 öeldakse sõnaselgelt: «... keelata propagandistide ülekoormamine ühiskondlike ülesannetega, sest see on ebaõige ja toob asjale kahju. Propagandatööd tuleb pidada põhiliseks ja üheks kõige tähtsamaks parteiliseks ülesandeks.» Seda otsust on kohustatud täitma nii propagandistid kui ka need, kellest oleneb propagandisti ühiskondliku koormuse reguleerimine.

Üheks propagandisti töö kergemise eelduseks on oskus ära kasutada kõiki võimalusi oma meisterlikkuse tõstmiseks. Põhitöö juures saadud kogemusi saab sageli propagandatöös ära kasutada. Propagandisti või lektorina töötamiseks on näiteks paremad eeldused õpetajail, juristidel, ühiskondlike organisatsioonide vabastatud töötajatel — nendel inimestel, kelle tööalaste ülesannete täitmine on seotud esinemistega. See muidugi ei tähenda, et heaks propagandistiks ei võiks kujuneda tööline, kolhoosnik, masinakirjutaja või mõne teise ala töötaja, kus tööalane tegevus otsest rahva ees esinemist ei nõua. Peaasi, et leiduks head tahet, rohket õppimisvisadust ning indu pidevaks enesetäiendamiseks.

Esinemise kunst nõuab uute võtete ja vormide nuputamist ning vanade täiendamist. Käesolev brošüür tahaks anda lõngaotsa kätte terves reas meetoodilistes küsimustes. Paljud ja paljud seisukohad võivad tekitada erinevaid arvamusi, vaidlusi, nõuda konkretiseerimist. See ongi hea. Lugeja ülesandeks jääb tõstatatud mõtteid täpsustada, edasi arendada, toodud kogemusi täiendada — sellega tugevneb ka esinemiskindlus ja -meisterlikkus. Selleks teile, sõnalise propaganda künnimehed, püsivust, jõudu ja edu.

2. TEEMAST

«Mis teemal toimub järgmine õppus?» «Mis on esitava loengu teema?» «Millist teemat arutame uues seminaris?» Need on ainult üksikud arvukatest küsimustest, millest jääb kõlama sõna «teema». Küll esitavad neid kuulajad, küll poliitkasvatusliku töö planeerijad, küll kontrollijad. Teema ümber tiirlevad ka propagandisti või lektori enda mõtted, valmistudes uueks õppuseks või ettekandeks.

Lektoril on siin muidugi raskem. Tal tuleb teema ise valida. Propagandistil on mõnevõrra kergem, eriti juhul, kui ta juhib kooli. Siin on olemas ju oma kindel programm, millest ei tohi kõrvale kalduda. Ja see teebki propagandisti muretumaks.

Arvatakse, et mis pikka mõtlemist siin ikka vaja on, programmis on ju teema antud. Kuid iga propagandist, kes oma tööst lugu peab, teab, et teemaga on seotud rida mitmesuguseid küsimusi, mis omavad küllalt suurt tähtsust kuulajate ettevalmistamisel eelseisvaks õppuseks. Oluline on näiteks teatamine ise. Vaatamata sellele, et kuulajatel on programmid olemas, teatab propagandist iga õppuse lõpul järgmise teema ning annab kuulajaile vastavad ülesanded. On väga tähtis, kuidas seda tehakse. Teema võib ju programmist lihtsalt ükskõikse häälega ette lugeda, võib aga ka kommenteerida või esitada hoopis konkreetsemas ja huvitavamas vormis. Seejuures on hea silmas pidada, et õppuse teema ja sama õppuse raamides toimuva vestluse nimetus ei tarvitse sugugi oma formuleeringu poolest kokku langeda.

Paljud propagandistid kasutavad teadete tahvlit. Eriprogrammi alusel töötavad seminaride juhatajad panevad välja pikemaks ajaks koostatud plaanid jne. Ka neis on märgitud õppuste teemad. Mõnikord pannakse täiendavad teated välja paar-kolm päeva enne õppust. See on oluline siis, kui õppustest võtavad osa ka nn. vabakuulajad. Sellisel teatel on oma lisaeesmärk. Teate kaudu tekitatakse kuulajates huvi õppuse vastu, mobiliseeritakse kuulajate tähelepanu arutatavatele probleemidele, äratatakse uusi ideid ja mõtteid või luuakse teatav pind võimalikuks diskussiooniks. Teinekord aitab teema huvitav formuleering kaasa õppusele vajaliku elevuse või meeolelu loomiseks. Peetagu meeles, et loengute või vestluste temaatika on

omamoodi propagandaks õppustele tervikuna. Hea temaatika äratab huvi ka nende hulgas, kes ise õppustest osa ei võta, ning uuel õppeaastal on õppustest osavõtjate hulgas palju selliseid, kelle pilk eelmisel aastal teadete kaudu avaldatud temaatikale pikemalt peatuma jäi.

Kui teadete tahvel esitab kollektiivile bürokraatliku täpsuse ja järjekindlusega üksnes programmi temaatika: «Partei võitluses sotsialismi võidu eest», «Partei Suure Isamaasõja perioodil» jne. jne., pole midagi imestada, kui sellise teate lugeja omaette vaikselt ohkab: «Vist tuleb jälle üks igav istumine.» Õppusele läheb ta mitte niivõrd huvist loengu või vestluse vastu, kuivõrd lihtsalt distsipliinitundest.

Igas programmis on üldteema all terve rida alaküsimusi, mis on teemaga kas orgaaniliselt või kronoloogiliselt seotud. Kõigist küsimustest propagandist niikuinii rääkida ei jõua. Seepärast tuleb teha valik ja valitud küsimuste osas anda põhjalikum analüüs. Loeng või vestlus peaks olema pühendatud kõige huvitavamale, kõige olulisemale küsimustegrupile. Vastavalt sellele peaks olema ka vestluse nimetus.

On selge, et loengu või vestluse nimetus avaldab mõju ettekande sisule. Kui teemas on teatud huumorisädemeke, siis peaks kuulaja ka loengu või vestluse käigus kohtuma mõnusa muhelusega, range nimetus eeldab aga tõsist, suurt sisemist pinget sisaldavat vestlust. Seega jõuame veel kord tõe juurde, et loengule või vestlusele nime leidmine pole õppuse hea kordamineku jaoks sugugi teisjärgulise tähtsusega.

Tavaliselt oleme harjunud, et enne sünnib laps ja siis pannakse talle nimi. Rahvatarkus ütleb, et nimi ei riku meest. Loengu või vestlusega on lugu hoopis teine. Nime leidmine ongi loengu või vestluse ettevalmistamise esimeseks etapiks ja siit saab alguse kogu edaspidine töö. Vastavalt nimele koostatakse kava ja kogutakse materjal. Sellist toimingut aga, kus kõigepealt klopsitakse midagi kokku, pärast aga püütakse kõike teema või nime kaudu viia ühise nimetaja alla, võiks täie õigusega lugeda avanürismiks propagandatöös.

Siinjuures mõningad mõtted. Oleks vist huvitavam, kui õppeaasta vältel temaatika ei omandaks mingit iseloomulikku stampi, näiteks «Kirjandus ja kaasaeg», «Kujutav

kunst ja kaasaeg» või «Teater ja kaasaeg» jne. jne. Iga-sugune stamp on tuim ja igav. Teema peaks üllatama. Ka mitmekesine toit on ju palju isuäratavam. Kas ei võiks seda arvestada ka õppuste suupärasemaks muutmisel. On see siis nii halb, kui ühes formuleeringus on pisut lüüri- kat, teises löövust, kolmandas ranget teaduslikkust, nel- jandasse on põimitud terake rahvatarkust, viies üllatab aga hoopis oma lakoonilisusega.

Muidugi ei tähenda eeltoodu, et propagandist, kes jääb kindlalt nende formuleeringute juurde, mida pakuvad programm või kompetentsete organite poolt väljatöötatud konkretiseerivad juhendid, toimiks vääralt. Kes tee- masid konkretiseerib, täiendab või muudab, võib aga eksida, mööda lasta.

Kuid selles riskis on oma võlu. Õnnestumise kõrval lisandub töörõömule veel loomingu- line rõõm, loomingu- line rahuldus. Ja need, kes seda on kord tundnud, taha- vad seda tunda ikka uuesti ja uuesti.

Variatsioonide puhul peaksime silmas pidama teatud nõudeid. Alljärgnevad märkused on mõeldud eeskätt neile lektoreile, kelle esinemisele võib loengu nimi suurt mõju avaldada.

Vestlusele või loengule sobiks konkreetne, napolisõna- line, mõttetihe nimetus. Vaevalt tabab kuulaja midagi konkreetset, kui propagandist õppuse lõpul teatab, et järgmisel õppusel on kavas vestlus: «Suure Isamaasõja võidu kindlustamine kui partei ja nõukogude rahva kan- gelaslikkuse ja ühtsuse väljendus». Kuulutustahvlilt teate lugeja aga peab vähemalt kolm korda sellest pikast nime- tusest silmad üle laskma, enne kui asi selgeks saab. Eri- list vaimustust õppusest või loengust osavõtuks selline kohmakas ja keerukalt formuleeritud nimetus muidugi ei sisenda. Kas poleks parem: «Moskva alt Berliini». Kuigi küsimuste ring oleks sama, eeldab see siiski tunduvalt huvitavamat ja emotsionaalsemat vestlust. Tekib tahtmine sellist vestlust kuulata.

Me loeme õppust hästi õnnestunuks, kui seal tekib dis- kussioon. Huvitava diskussiooni seeme võib leiduda aga juba vestluse või loengu nimetuses. Vestelda võib näiteks teemal «Kolhoosikorra edasise arengu küsimustest». See pakub kahtlematult kuulajaile huvi. Kuid vestluse lähte- alus on juba teada — kolhoosikord areneb edasi. Kas poleks aga parem, kui jätame küsimuse lahtiseks ja for-

muleerime vestluse järgmiselt: «Kas kolhoosikord areneb edasi?» See sunnib kuulajat juba enne vestlust mõtlema nende tegurite üle, millest võiks kolhoosikorra edasine areng oleneda. Kuna aga kõikide kuulajate mõttekäigud ei kattu, on diskussioon paratamatu. Ja kui propagandist oma vestluses meelega mõned otsad veel lahtiseks jätab, jääb õppuseks ettenähtud aeg vist küll napiks.

Mõnikord on otstarbekohane ühendada loengu või vestluse põhiidee mõne rahvatarkuse või kõnekäänuga. Sageli oleme näinud kuulutustel, ajakirjanduses või tervishoiualase brošüüri kaanel sõnu: «Alkoholi kahjulikkusest». Ja kui kohtame seda uuesti, tundub see tüütuseni igavana. Aga ühes asutuses oli leidlik lektor või propagandist, aga võib-olla ka nutikas komsomoli- või ametiühinguaktivist lahendanud küsimuse teisiti. Ettekandele oli antud nimi: «Kas on siis veel aru peas, kui pits on võetud?». Siin leidis oskuslikku kasutamist kõnekäänd «Võta pits ja pea aru!». Inimesed seisatasid kuulutuse juures ning muhelesid tahtmatult. Neis tärkas soov seda loengut kuulata. Võib arvata, et sellel loengul oli kuulajaid rohkem ja elevus suurem kui loengul igava temaga «Alkoholi kahjulikkusest».

Õppuste üldprogrammi avar temaatika võimaldab peaaegu alati rõhu asetamist ühele või teisele aspektile. Oleks patt neid võimalusi kasutamata jätta. Loengu või vestluse peaks seostama lähedaste ja omaste valdkondadega. See teeb õppuse enam mõistetavaks ja kodusemaks. Ütleme, et programm näeb ette kultuurirevolutsiooni käsitlemist. Kui aga kuulajad on enamikus õpetajad, kas pole siis otstarbekohasem kanda rõhk kasvatustööle, kui kolhoosnikud, siis kultuurirevolutsiooni ja põllumajanduse arengu seostele jne.

Loengule või vestlusele nime andmisel püüaksime saavutada, et see mobiliseeriks tähelepanu peamisele. Päris hästi kõlaks näiteks esteetikaseminaris selline vestlusteema nagu: «Kas ilu võib panna padaje». Pealkiri lubab oletada, et vestluse raskuspunkt on kantud mõtetele, et ilu on mõõdetav ka praktilise kasuga. Eks aita ju kaunimad tööruumid kaasa tööviljakuse tõusule, ilu raviprotsesside intensiivistamisele jne.

Kui propagandist tahab pöörata peamise tähelepanu aga ilu tunnetamise probleemidele, siis selline vestluse või loengu nimetus ei rahulda. Ja siis võiks vestlust või

loengut nimetada selliselt: «Kuidas mõista ilu?», «Mis on sinu arvates ilus?».

Loengu või vestluse nimetuse võimalikel variatsioonidel on olemas ka oma piir. Lektori populaarsus kuulajate silmis langeb otsekohe, kui ta puistab nimetusi nagu küllussarvest, sisu aga jääb alati samaks. Kuulajad loevad näiteks teatelt nimetust «Proletaarsest internatsionalismist», loengul kuulevad sisuliselt aga reisimuljeid Inglismaalt. Mõni aeg hiljem esineb sama lektor loenguga teaduse ja tehnika progressist ja jällegi on loengu sisuks samad reisimuljed. Ja kui loeng rahvusvahelisest olukorlastki ei paku muud kui reisimuljeid Inglismaalt, on kuulajad lektoris lõplikult pettunud.

Halb on, kui mõni lektor hakkab pidama end «universaalseks lektoriks» ning tema loengute nimistus eksisteerivad loengud nii kanakasvatusest, vana-kreeka kunstist kui ka ajast ja ruumist. On üsna loomulik, et üks inimene ei saa olla spetsialistiks paljudel ja paljudel aladel. Entsüklopedistide ajastu on vajunud kaugesse minevikku ning «universaalsed lektorid» pälvivad oma pealiskaudsete ja sisutute loengutega peagi «häda-lektorite» nimeuse. Neid ei tahta keegi kuulata.

Eriti oodatud on loengud aktuaalsetel teemadel. Kuid vajalik mõõdutunne on ka siin nõutav. Kuigi «lendavad taldrikud» või «biit-tantsud» võivad olla teataval momendil moeteemaks, eeldab sellise teema valik küllalt laialdasi teadmisi. Kuulajates võib kindlat arvamust kujundada ikkagi ainult see, kelle teadmised on ulatuslikud ning argumentatsioon seetõttu ka veenev.

Hea oleks loengu või vestluse pealkirjastamisel mõelda ka otstarbekohasusele ja aktuaalsusele. Kas need kaks langevad alati kokku? Siiski ei. Ütleme, et Suure Isamaasõja kohta käiv õppus langeb maikuule, kuhugi Võidupüha lähedusse. Küsimus võidu põhjustest on väga aktuaalne. Sobiks nagu vestlus: «Mis tingis võidu?». Kuid sellest kirjutavad ajalehed, ajakirjad, esitatakse palju materjale nii raadlo- kui ka televisiooniprogrammis. Ja nüüd kerkibki küsimus, kas on propagandistil otstarbekohane omalt poolt veelgi sellest rääkida. Kas informatsioon teiste kanalite kaudu pole kuulaja jaoks juba küllaldane? Tihti ongi see nii, ning propagandisti loeng või vestlus ei saavuta enam soovitud efekti.

Ja lõpuks terminoloogiast. Tavalises kõnekeeles me ei

tee vahet vestluse teema ja vestluse nimetuse vahel. Paljud arusaamatused ongi sellest tingitud, sest propagandistile öeldakse sageli — teemat ei tohi muuta. Kui teema tähendab üldist sisu, siis muidugi pole ta muudetav. Kui ta on aga nimetus... Kas poleks parem, kui läheneksime küsimusele näiteks nii: «Vestlus toimub koloniaalse rõhutamise ikkes asuvate rahvaste vabastusvõitluse teemal ning kannab nimetust: «Oleme sinuga, Angoola!»»

3. KUST JA KUIDAS LEIDA MATERJALI

Teema loengule või vestlusele on leitud. Nimetus samuti. Ta on parajal määral erutav, konkreetne, uudne — ühesõnaga sobib. Et loeng või vestlus saaks hea, tuleb eelnevalt läbi töötada ulatuslik materjal. Kuid kust seda leida? Kas on see parim materjal? Otsimine kümnest tuhandetest raamatutest ja ajakirjadest, mis ilmuvad meie maal igal aastal, sarnaneb kullaotsimisega, kus grammide leidmiseks on mõnikord vaja läbi pesta tonne liiva. Kuid propagandistil ja lektoril on siin abilised, eeskätt bibliograafiaalne informatsioon. Olgu siinkohal märgitud, et vastavat informatsiooni hindas väga kõrgelt ka V. I. Lenin. Ta luges seda oma teoreetilise töö peamiseks tingimuseks. Kui V. I. Lenin kirjutas oma raamatut «Kapitalismi arenemine Venemaal», palus ta kodustel saata endale kõikvõimalikke bibliograafilisi juhendeid ja raamatukaupluste katalooge. Nende alusel ta koostas uurimistööks vajaliku kirjanduse nimekirja.

Tänapäeval, mil bibliograafia on seitsmepenkoormasaba-
bastega edasi liikunud, on propagandisti töö muutunud kergemaks. Propagandistide jaoks koostatakse rohkearvulisi bibliograafilisi abimaterjale, nimestikke jne. Neid saadetakse laiali soovitatava kirjanduse nimekirjana küll koolidele, seminaridele, ringidele. Üksikute teemade jaoks koostatud meetoodiliste juhendite lisades on tavaliselt antud kirjanduse loetelu. Kirjanduse nimekirjadega on varustatud ka programmid poliitharidussüsteemi mitmesuguste astmete jaoks. Kui lisada sellele veel kõrgemate koolide ühiskonnateaduste alased programmid oma kirjandusega, siis saame juba küllalt suure hulga abilisi. Õige propagandist säilitab kõik sellised nimekirjad ja pro-

grammid, sest neid võib ootamatult vaja minna ühe või teise teema kohta materjali hankimisel.

Kui nimekirja käepärast pole, võib propagandist kasutada kvalifitseeritud jõudude abi. Kõikide suuremate raamatukogude juures on bibliograafiaosakonnad. Nende osakondade töötajad juhendavad propagandisti kataloogi kasutamisel, annavad konkreetseid juhtnööre kirjanduse nimekirja koostamiseks jne. Peale selle on propagandisti abiliseks partei linna- või rajoonikomiteede juures asuvate kabinetide ja raamatukogude juhatajad. Ka kõrgemate koolide õppejõud, partei Keskkomitee lektorid ja teised loengulise tööga tegelevad inimesed ei keeldu abist, kui propagandist nende poole pöördub. Peaasi on, et propagandist ise ei häbeneks küsida. Ei maksa unustada kõnekäändu — küsija suu peale ei lööda.

Võib muidugi tekkida olukord, kus propagandist ei saa kasutada eespool mainitud abi. Tal pole käepärast ühtki programmi ega nimestikku või ei rahulda need teda, samuti pole ka kelleltki otseselt küsida. Ega sellepärast saa ettekannet tegemata jätta või õppust edasi lükata.

Tegelikult polegi asi nii hull. Kui propagandistil jätkub püsivust, võib kirjanduse nimekirja koostada ka oma jõul. Alljärgnevalt mõned praktilised näpunäited kirjanduse nimekirja koostamiseks. Kui puuduvad kogemused, on töö vaevanõudev, kuid, nagu öeldakse, julge pealehakkamine on pool võitu.

Millest eelkõige lähtuda? Iga õppuse parteiline suundlus eeldab eelkõige V. I. Lenini teoreetilise pärandi ulatuslikku kasutamist. V. I. Lenini tööde neljanda väljaande kohta on olemas teatmekõited, mis võimaldavad V. I. Lenini loomingus orienteeruda. Esimene neist on süstemaatiline, mis annab ülevaate sisuliste küsimuste kaupa. Märksõnade järgi on lihtne leida propagandisti teemaga seotud kirjandust. Olgu näiteks propagandistil vaja koostada kirjanduse nimekiri teemale «Rahvahulkade osast ajaloos». Märksõna «massid» juhatab meile kätte sellised teemad, nagu «massi mõiste», «rahvahulkade olukord kapitalismi tingimustes», «rahvahulkade osa ajaloos», «rahvahulkade osa sotsialistlikus ülesehitustöös ja riigi valitsemisel» jt. Iga märksõna taga on rasvaselt trükitud kõite number, tavalise trükiga aga leheküljed antud kõitest. Nimekirja jaoks on vaja võtta vastav kõide ning

sealt artikli nimetus välja kirjutada. Köide 1, lk. 352 — seal on artikkel «Narodnikluse majanduslik sisu». Kirjanduse nimekirja alustamegi selliselt: 1. Lenin, V. I. «Narodnikluse majanduslik sisu», Teosed, 1. kd., lk. 301—460. Järgmine viide on köide 2, lk. 193. Selle alusel kanname nimekirja — 2. Lenin, V. I. «Majandusliku romantismi iseloomustuseks», Teosed, 2. kd., lk. 107—230. Kui tööd on ulatuslikud, nagu see on antud juhul, siis ei tarvitse läbi töötada kogu artiklit, vaid püütakse tabada mõtted, mis on toodud märgitud lehekülgedel. Peale selle tuleb propagandistil teha ka valik, kas kanda antud artikkel kirjanduse nimekirja või mitte. Kui artikkel tervikuna jääb teemast kaugele, mõte aga leiab kordamist ka teistes artiklites, pole põhjust artiklit kirjanduse nimekirja panna.

Teatmeköite teises osas on V. I. Lenini teosed tähestikulises järjekorras. Kui aga tegemist on V. I. Lenini tööga, mis iseseisvat pealkirja ei kanna, nagu mitmesugused kõned ja ettekanded, on nad märksõna all «VSDTP kongressid» jne. Samuti võib neid leida märksõnade all «Ettekanded», «Kõned», «Resolutsioonid», «Projektid». Kirjad ja telegrammid on vastavate märksõnade all. Suurt huvi peaksid propagandistile pakkuma ka registrid, mis on koostatud V. I. Lenini töodes esinevate nimede, kohanimede, perioodika ning kasutatavate ja mainitavate ilukirjanduslike ja kirjanduskriitiliste tööde kohta. Ka selle teatmeköite alusel on võimalik kirjanduse nimekirja koostada. Kui meid huvitab näiteks talurahvaküsimus, kanname esialgsesse nimekirja need teosed, milles me aimame juba nimetuse järgi juttu olevat talurahvast. Kui aga näiteks mõni kongress on seotud talurahvaküsimusega (näit. VIII kongress), siis kanname kirjanduse nimekirja kõik V. I. Lenini vastavasisulised esinemised. Ja tuleb välja, et me väga palju ei eksigi. Loomulikult ei saa mitte alati otsustada pealkirja järgi, millest artiklis juttu on. Kui lugeda artikli «Pigem vähem, aga paremini» pealkirja, võiks muidugi arvata, et tegemist on tootmisküsimustega, mitte aga riigiaparaadi töö parandamisega. Ja nii jääksidki leidmata V. I. Lenini väga aktuaalsed sõnad: «Tuleb tunda päästvat umbusku ennatlikult kiire edasiliikumise, igasuguse hooplemise jne. vastu, tuleb mõelda nende edasiviivate sammude kontrollimisele, mida me iga tund proklameerime, iga minut teeme ja

mille ebakindlust, ebasoliidsust ja mittemõistmist me hiljem iga sekund tõestame.»

V. I. Lenini töödest nimekirja koostamiseks on veel terve rida mooduseid. Teatavasti antakse entsüklopeedia-tes iga suurema artikli lõpul ka kirjanduse nimekiri. Nii toob näiteks Nõukogude Ajaloentsüklopeedia ülevaemaalise poliitilise streigi kohta 1905. aasta oktoobris kuus V. I. Lenini artiklit, agraarküsimuse puhul on antud samuti kuus V. I. Lenini artiklit. Eks või need artiklid ka propagandistil või lektoril vastava teema käsitusel aluseks olla.

On loomulik, et ettekande koostamisel kasutab propagandist V. I. Lenini tööde kõrval paljusid teaduslikke töid ja artikleid. Ka siin ei jää propagandist kirjanduse nimekirjaga hätta. Tarvitseb kätte võtta vähegi soliidsem teaduslik töö ning kirjandust on küllaldaselt, mõnikord isegi palju rohkem kui vaja. Nii näiteks leiab propagandist P. Vihalemi tööst «Eesti kodanlus imperialistide teenistuses» kasutatud kirjanduse nimekirjast üksnes Nõukogude Liidus ilmunud mitmesuguseid töid, kogumikke, artikleid kaugelt üle kolmesaja nimetuse. Nende väljakirjutamisega oleks juba tegemist, rääkimata nende läbilugemisest, ja see oleks muidugi mõeldamatu. Soovitav oleks esialgu lähtuda sellest miinimumkirjandusest, mida arnavad näiteks entsüklopeediad või programmide kohustusliku kirjanduse nimekirjad, hiljem võib seda vajaduse korral täiendada.

Kirjanduse nimekirja koostamisel on oma reeglid, mida tuleb silmas pidada, sest see kergendab hiljem vastavate teoste või artiklite leidmist, tsiteerimist jne. Nimekirja kantakse autori nimi ja initsiaalid, teose pealkiri, ilmumise koht ja aasta. Näiteks: Pesti, M., Rahvuslik reetmine «rahvusluse» sildi all, ERK, Tallinn 1960. Kui propagandist peab vajalikuks teemat täpsustavat alapealkirja, võib ka selle kanda nimetuse juurde (antud juhul — kodanliku Eesti välispoliitikast aastail 1934—1940). Oma spetsiifika on nimekirja koostamisel kogumike, ajakirjade, ajalehematerjalidest. Näide kogumikust: Toom, V., EKP Keskkomitee ja Poliitbüroo protokollid (1921—1923), Töid EKP ajaloo alalt II, «Eesti Raamat», Tallinn 1966, lk. 54—70; ajakirjast: Vanaaseme, Ü., Kolhoosi puhastulu ja tootmise rentaablus, «Eesti Kommunist», 1966, nr. 12, lk. 32—35; ajalehest: Uustal, A. Kas jälle fašism, «Edasi» 1968,

2. jaanuar. Ajakirjade juures peame tingimata meeles ilmumisaasta ja numbri, ajalehtedel ilmumisaasta ja kuu-päeva märkimist. Selleta oleme pärast pigis, sest artikli uuesti leidmisega on seotud tubli tükk tööd ja vaeva.

Kirjanduse nimekiri võib olla ka kartoteegi kujul. Kartoteeki järjekindlalt pidades saame isikliku temaatilise kataloogi, kus iga teema kohta on olemas bibliograafia. Leiame midagi — jälle uus kaart kataloogi. Kui propagandistil on tahtmist, võib teha ka alfabeetilise kataloogi (autorite järgi). Kirjanduse kohta koostatavat kataloogi ei tule ära segada kartoteegi või kaustade süsteemiga, mida kasutame materjali läbitöötamisel ja kuhu kanname tsitaadid, omapoolsed märkused jne.

Iga propagandist teab, et ainult teoreetilise kirjanduse läbitöötamisest ei piisa heaks ettekandeks. On hea, kui ettekandele saab lisada kõige uuemat ja huvitavamat faktilist materjali. Seda võib mõnikord leida populaartheaduslikest artiklitest. Veelgi rikkalikumalt pakuvad seda mitmesugused statistilised kogumikud, ülevaated, aasta-raamatud jne. Olgu siin näitena kas või «Eesti NSV nõukogude võimu aastail», Lühike statistiline kogumik, Tallinn 1967. Kui kirjandust kasutame osalt isiklike, osalt raamatukogudest laenutatud raamatute näol, siis statistilised kogumikud ja muud arvude ja faktide allikad peaksid propagandistil alati kodus käepärast olema. Kogemused näitavad, et vaevalt möödub õppust, kus neid vaja ei lähe, olgu see siis ettekande tegemisel, küsimustele vastamisel või arutluse käigus.

Propagandistile on mitmesugused käsiraamatud asendamatuiks abilisteks. Eriti tuleks peatuda ühel nendest — «Parteitöötaja käsiraamatul». «Parteitöötaja käsiraamat» on propagandistile väga vajalik eeskätt seal ära toodud partei kongresside ja pleenumite otsuste poolest. Viimased avaldatakse alati brošüüridena ja seetõttu lähevad kergesti kaotsi või on isiklikus raamatukogus raskesti leitavad. Käsiraamatust on neid aga kerge leida. Peale selle sisaldab käsiraamat paljusid Keskkomitee otsuseid, NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusi, ÜAÜKN-i pleenumite ja presiidiumi otsuseid, komsomolikongresside ning Keskkomitee pleenumite ning büroo otsuseid jne. Paljud nendest otsustest avaldatakse trükis esmakordselt. Raske on ette kujutada propagandisti tööd ilma nende materjalide tundmiseta. Terve rida printsiipiaalselt tähtsaid otsuseid pole

propagandistile kättesaadavad lihtsalt seepärast, et nad avaldati kümnekond aastat tagasi ning ajahammas on brošüüri kallal oma töö teinud. Nii näiteks on üsna raske saada otsust «Isikukultusest ja selle tagajärjest ülesaamise kohta», «Parteitöötaja käsiraamat» I toob selle otsuse aga ära lk. 292—308. Kes propagandistidest on kord harjunud «Parteitöötaja käsiraamatut» kasutama, peab seda oma raamatukogus asendamatuks.

Käsiraamatuid on ka agitaatoritele, ateistidele, komso-moliaktivistidele. Igaüks neist sisaldab huvitavat koondmaterjali. Nendega tutvumine tasub ennast päris kindlasti ära.

Senisest rohkem võiksid propagandistid kasutada leksikone. Ettekanded nõuavad sageli konkreetseid määratlusi, definitsioone. Mis on antikommunism, sotsialistlik realism, subjektiivne idealism jne. jne. Vastuse annab filosoofia leksikon. Iga mõiste konkreetne sisu peab olema selge nii propagandistile kui ka kuulajale — alles siis võime nendega hakata opereerima. Leksikonid ei tohiks propagandisti raamatukogust küll mingil juhul puududa.

Õeldakse, et mõnel propagandistil on huvitava materjali suhtes «hea nina», et materjali avastamine on propagandisti eriline anne, talent. See küll paika ei pea, sest propagandisti ja lektori võimed sellel alal kasvavad sedavõrd, kuivõrd ta oma vestluste ja loengute koostamisel mitmesuguseid allikaid kasutab. Peaasi on, et propagandist ei põlgaks ettekannete tegemisel nn. musta tööd. V. I. Lenin, kirjutades oma tööd «Kapitalismi arenemine Venemaal», kasutas 853 erinevat raamatut. Propagandisti ettekanne pole muidugi teaduslik töö ega vaja nii paljude allikate kasutamist, kuid niipalju peab neid siiski olema, et ettekanne saaks sisutihe ja huvitav.

4. ESINEMISEKS VALMISTUMINE

Kirjanduse nimekiri on eelduseks loengu või vestluse koostamisele, kuid see pole veel ettekanne ise. Ettekan- deks valmistumine eeldab tugevat teoreetilist baasi, argu- menteerimisoskust. On vaja esile tõsta huvitavaid fakte,

võrrelda mitmesuguseid arvamusi ja üldistusi, anda ilmekaid võrdlusi, teha omapoolseid järeldusi. Materjali töötlemiseks on vaja kindlat süsteemi, et hiljem ei oleks tarbetut rabamist, otsimist ja kordamist.

Materjali läbitöötamist võiks jaotada viide põhietappi. Esiteks — loengu või vestluse plaani koostamine. Teiseks — vastava kartoteegi või kaustade ettevalmistamine. Kolmandaks — kirjanduse nimekirja kantud allikate järjestamine ja läbitöötamine. Neljandaks — kartoteeki või kaustadesse kogutud materjali punktidesisene süstematiseerimine. Ja viiendaks — loengu või vestluse kirjapanemine.

Pole muidugi printsiipiaalset vahet, kas käsitleda materjali loengu või vestluse jaoks. Võib-olla piisab, kui märkida, et loeng eeldab ulatuslikuma materjali läbitöötamist. Esmalt plaani koostamisest.

Kõige standardsem loengu plaan näeks välja umbes järgmine: 1) sissejuhatus, 2) 2—4 põhilist punkti, mis enam-vähem ammendaksid valitud teema ja 3) lõppkokkuvõte. Kui kirjutaksime kõik punktid korralikult välja, saaksime plaani, mis koosneb 6 osast. Kuna osade arv on ühe või teise loengu puhul erinev, siis tähistame osade arvu lihtsalt n -ga.

Plaani punktid mõtleme hästi läbi. Ja mitte üks kord, vaid mitu korda. On hea, kui jätame meelde või kirjutame välja plaani iga punkti suhtes ka midagi konkretiseerivat, näiteks sissejuhatuses juurde võib märkida kas «Partei programmis esitatud seisukohad vastavas küsimuses» või «Lühiülevaade antud küsimuse kohta ilmunud kirjandusest» või «Antud küsimuse tähtsusest kaasaja tingimustes» jne., olenevalt sellest, mida tahame sissejuhatuses rõhutada, et kuulajat edaspidisele küsimuse käsitlemisele ette valmistada. Konkretiseerimine on suureks abiks teema kohta käiva kirjanduse läbivaatamisel ja märkuste tegemisel. Konkretiseerivad märkused plaani iga punkti juures aitavad vältida tarbetute väljakirjutuste kogunemist.

Plaani üksikute punktide vahel peaks olema kindel loogiline side. Ei tohi unustada, et loogiliselt järjestatud mõtted kujutavad endast valminud ehitust, järjestamata mõtted aga ainult ehitusmaterjali hunnikut. Lõppkokkuvõte kujutaks endast kas teoreetilist järeldust või praktilist ettepanekut — olenevalt sellest, mis suunas propagandist

oma ettekannet arendas. Kui materjali töötatakse läbi plaanita, varitsevad propagandisti või lektorit mitmesugused ohud. See võib kaasa tuua olukorra, kus propagandist kogub igasugust, nii vajalikku kui ka mittevajalikku materjali ja lõpuks nii-öelda upub sellesse. Teiseks — kui materjali väljaotsimine vältab suhteliselt pikka aega, kaob ülevaade, mille kohta materjali juba on ja mille kohta pole. Kolmandaks on süsteemitu otsimise paratamatuks kaaslaseks osa materjali kaotsimine, sest ükskõik kui hoolikalt me paneksime kõrvale ajalehti, kriipsutaksime alla ajakirja artikli üksikuid osi või teeksime väljakirjutusi, ei leia me seda materjali just siis, kui teda kõige kibedamalt vaja on.

Teine etapp seisneb põhiliselt tehnilises töös. Vastavalt plaani punktidele teeme kartoteegi või kaustad. Mida endast kujutab töödeldava materjali kartoteek? Selleks on vaja arvukalt kindla formaadiga paksemast paberist või papist kaardikesi, mõned pisut suuremad vahekaardikesed ja kast või kastikesed, kuhu parajasti vertikaalasendisse paigutatud kaardikesed ära mahuksid. Vahekaartidega eraldame kastis $n + 1$ lahtrit. Nagu mäletate, n tähistas meie plaanis leiduvate punktide arvu. Igale vahekaardikesele kirjutame vastava punkti või numbri. Lahtri aga, mis jääb nimetuks ja mida märgime $+1$ -ga, jätame kõige viimaseks.

Kogu loenguks või vestluseks vajalik materjal kantakse nimetatud kaartidele, näiteks väljavõtted teostest, arvud või tabelid statistilistest kogumikest, märkused ajalehtedest ja ajakirjadest, võimalikud arhiivimaterjalid jne. Peale selle peaks iga kaart sisaldama: 1) viite allikale, kust on väljakirjutus pärit (näit. V. I. Lenin. Teosed, 23. kd., lk. 251, või «Rahva Hää!» 3. jaanuarist 1968), 2) kindluse mõttes meie poolt koostatud plaani vastava numbri ja 3) raamatukogu raamatute kasutamisel ka vastava teose kohaviida, mis kergendab vajaduse korral raamatukogust raamatu leidmist.

Kaartidele tuleb kanda ka kõik omapoolsed arvamusel, mõtted ja oletused, vaatamata sellele, et osa neist hiljem selekteerimisel välja langeb.

Iga kaart läheb vastavasse lahtrisse. Viimasel lahtril (nimetu või $+1$) on oma eriotstarve. Sinna läheb materjal, mille kohta propagandist on arvamisel, et see võiks kuuluda antud teema juurde, kuid ei sobi otseselt ühegi

varem väljatöötatud plaani punkti juurde. Selle lahtri tähtsusele peatuksime edaspidi.

Mõned propagandistid eelistavad kaustade süsteemi. See ei erine printsipiaalselt kartoteegi süsteemist. Siin asendavad kaustad lahtreid ning nad on samuti varustatud kas nimetuste või numbritega.

Tundub, et kaustade süsteem on lihtsam. Kõigepealt langeb ära kasti mure, kausta võib aga valmistada ükskõik millisest paksemast paberist (kõige sobivam on kasutada kiirkõitjaid). Teiseks — märkuste tegemiseks võib kasutada erineva formaadi ja paksusega paberit, mitte aga ainult ühemõdulisi kaarte. Kolmandaks — kaust võtab tänulikult vastu ka väljalõike ajalehest. Väljalõikele tuleb aga kanda üldandmed, mida kanname kaardilegi. Neljandaks — kaustu on materjali töötlemisel kergem kaasas kanda ja viiendaks — omapoolsete märkuste lisamine on lihtsam.

Kaustade süsteemil on ainult üks miinus. Sel viisil kogutud materjale on hiljem mõne teise teema juures raskem kasutada.

Oluline on, millises järjekorras me kirjandust läbi töötame. Vajaliku kirjanduse nimekirjas olgu esimesel kohal kõige kergemini kättesaadavad materjalid. Tavaliselt alustatakse ajalehtedest ja ajakirjadest, nagu «Pravda», «Rahva Häälel», «Problemõ Mira i Sotsializma», «Eesti Kommunist» jne. On selge, et kõiki ajalehti ja ajakirju ei jõua läbi vaadata (seda pole ka vaja), valik tehakse nendest ajalehtedest ja ajakirjadest, kus antud loengu või vestluse jaoks kõige enam materjali leidub. Edasi tuleksid marksismi-leninismi klassikute tööd, partei- ja valitsuse juhtivate töötajate esinemised, tähtsamad partei dokumendid (partei programm, kongresside ja pleenumite otsused jne.), teaduslikud tööd ja artiklid, statistilised kogumikud, populaarteaduslikud tööd, arhiivmaterjalid, mälestused jne. Ja ikkagi sama printsiip — esmajärjekorras läbi töötada see kirjandus, mis on olemas kodus või töökohal. Võib juhtuda, et korraliku ettekande saab koostada üksnes kodus leiduvate materjalide põhjal ning suurem otsimise vaev langeb seega ära. Allikate lõplik ulatus oleneb sellest, millise ettekande koostamist peab propagandist vajalikuks.

Materjali töötlemine, väljakirjutuste tegemine, kaustade või kaartide täitmine pole lõputu protsess. Saabub

olukord, kus kartoteek on juba küllalt suur või kaustad paisunud üsna kõhukateks. Siin peab propagandistil küllalt tahet ja otsustavust leiduma, et edaspidisele kogumisele lõpp peale teha. Mitte kunagi ei teki ega saagi tekkida olukorda, kus propagandist võiks veendunult väita, et kogu olemasolev materjal on läbi töötatud. Nagu märgitud, on vajalik ainult see hulk, mis võimaldab vestluse või loengu koostamist.

Järgmiseks etapiks on materjali punktidesisene (kaustadesisene) süstematiseerimine. Kõik kogutud vajalik materjal tuleb seada sellisesse järjekorda, nagu propagandist tahab seda kuulajatele esitada. Väljakirjutused, statistilised andmed, oma arvamised jne. peavad leidma nüüd juba oma kindla koha. Mittevajalik materjal tuleb halastamatult kas minema visata või esialgu kõrvale panna, sest nagu näitavad kogemused, on kogutud materjali alati vajalikust enam. Kui aga mõni kaust või kartoteegilahter jäi ahtakeseks, siis on see signaaliks, et selle küsimuse kohta tuleks veel materjali otsida.

Materjali selekteerimine võib endaga kaasa tuua korrekture esialgses kavas. Kui selgub, et materjali jääb pingutustest hoolimata mõne punkti kohta napiks, tuleb kaaluda selle punkti ühendamist mõne teise punktiga. Kui aga meie viimane kaust või lahter (+1) täitus huvitavate materjalidega, võime selle baasil kavasse võtta hoopis uue punkti. Seejuures peame ikka silmas seda, et uus punkt oleks eelnevatega kindlas loogilises seoses. Mis puutub propagandisti omapoolsetesse arvamustesse, siis nende tegemiseks on väga soodus aeg ja võimalus just materjali punkti-(kausta) sisesel selekteerimisel ja süstematiseerimisel.

Nii. Nüüd on kord majas. Mida põhjalikum oli eeltöö, seda kergem on nüüd teksti koostamine. Sageli kujuneb teksti koostamine ainult lihtsaks kokkukirjutamiseks. Seda eriti siis, kui propagandist omapoolsete märkuste osas pole kitsi olnud. Nii valmib vestluse või loengu esimene valmiskirjutatud variant. Esimese variandi juures, kui autor pole huvitatud kaartide või kaustadesse pandud väljakirjutuste säilitamisest, võib aja võitmiseks kogutud tekstid ja märkused kirjutatavasse teksti sisse kleepida.

Esimese variandi valmimine võimaldab kindlaks määrata loengu või vestluse mahu. Kui selgub, et loeng saab liiga pikk, tuleb koondada, kui liiga lühike, on võimalik

teksti midagi juurde panna — olgu see siis huvitav näide või mingi omapoolne järeldus.

Teine variant oleks juba loengu või vestluse teksti lõplik variant.

Loengu või vestluse teksti kirjapanemine ei tähenda veel, et propagandist oleks esinemiseks valmis. Hea kirjanek ei tähenda veel head ettekannet. Hea ettekanne nõuab, et üksikud, tähtsamad osad oleksid rõhutatud, aeglasema tempoga esitatud, teised, selgitavad osad võib aga edasi anda kiiremini ja väiksema pingega. Teinekord on vaja kuulajate silme ette manada olustikupilt. Kuidas kõlaks, kui kannaksime ette monotoonselt: «Vietnamis käib sõda. Ameerika lennukid pommitavad barbaarselt. Inimesed jäävad peavarjuta. Naised ja lapsed hukuvad.» Kahtlemata oleks parem, kui propagandist püüaks samu mõtteid edasi andes vastavat meeleolu luua: «Vietnam... Aastaid on möllanud vihane sõda... Rahulike külade ja linnade kohale sööstavad Ameerika lennukid. Langevad pommid... Elamud mattuvad leekidesse. Tapetud naised ja lapsed annavad tunnistust ameerika barbarite veretööst.»

Niisiis tuleb juba valmiski tekstis üht-teist ümber teha, täiendada. Et rõhutada õigel ajal õigeid kohti, on vaja teha allakriipsutusi. Tähtsamad arvud ja faktid peaks tekstist esile tõstma. Tähistamist vajavad ka pikemad pausid — propagandistil on vaja endal puhata ja ka kuulajad tahavad pisut lõdvestust. Kuid ka paus vajab teatavat ettevalmistamist ega tohi tulla ootamatult nagu välg selgest taevast.

Milline näeks välja ühe vilunud propagandisti loengutekst? Iga leht on kirju nagu Joosepi kuub. Seal leidub küll ühe-, küll kahekordseid sirgjooni, lainelisi jooni, ringe, kvadrate, kolmnurki, vertikaaljooni teksti serval jne. Ja kõigel sellel on oma kindel mõte, kindel süsteem. Üks sirge joon tähendab näiteks rõhku, kahekordne sirge — kordamist, vertikaaljooned teksti serval mitme rea ulatuses — peamist mõtet. Laineline joon tooks kaasa rahunemise, pinget teatava languse, kvadraati läksid tähtsamad arvud, ringikesed tähistasid süsteemi alajaotusi, kolmnurgad aga tekstis vajalikke pause. Olgu märgitud, et mõnel lektoril ja propagandistil on pausikolmnurgad märgitud punasega — just nagu peatumist nõudev liiklusmärk, ainult stopp puudub. Mõnedki eraldusmärgid

kantakse teksti juba selle kirjutamise ajal. «Aga kas see märkide virr-varr ei sega lugemist,» võiks küsida. Tuleb välja, et otse vastupidi. Märgid aitavadki tekstis õigesti orienteeruda.

Ettevalmistamine esinemiseks eeldab ka, et valmiskirjutatud ja mitmesuguste märkidega varustatud tekst ka kord-paar valjusti läbi loetaks. Hääletu lugemise juures libisevad silmad mitmesugustest vigadest üle, samuti võivad mõned loengu osad küll suhteliselt hästi välja näha, kuid pole samal ajal hästi ette kantavad. Mõningad erinevused:

1) Kirjalikus tekstis ei häiri tavaliselt arvude rohkus, eriti aga arvude keerulisus (87,69 protsenti, 19678 elanikku jne.). Kui aga hakkaksime neid ette lugema, tunneksime otsekohe, kuidas neisse takerdume.

2) Hea on loetavas tekstis esitada mitmesuguseid tabeleid. Aga ka kõige lihtsam tabel kaotab täielikult oma ülevaatlikkuse, kui püüame seda suuliselt edasi anda. Seega siis — tabelid ettekandest välja!

3) Kirjutatud tekstis võib esineda igasuguseid lühendeid. Suuliselt ette kantavas tekstis ei tule lühendite lugemine kõne allagi (jne.; jt.; e. m. a.; vkj.). Päris häda tuleb aga siis, kui ettekande ajal läheb meelest ära, mida lühend tähendas. Kuid kus on tagatis, et seda ei võiks juhtuda iga propagandisti või lektoriga.

4) Hääletult lugedes võime rahulikult üle minna igast võõrsõnast ja nimest, tundmata muret tema hääldamise pärast. Esinedes aga pole pääsu — iga nimi peab olema õigesti hääldatud.

Siit veel kord nõue — tuleb leida võimalus nn. proovi-ettekandeks.

Mitmekordselt, nii kirjalikult kui ka suuliselt läbitöötatud tekst pole esinemiseks ettevalmistamise ainsaks tingimuseks. Suur tähtsus on ka ettekande näitlikustamise hoolikal kavandamisel. Nii ilmuvad loenguteksti märksõnad, nagu foto, ajaleht, diafilm, skeem, kaart, raamat, jne.

Esinemiseks valmistumisel tuleb arvestada ka aega. Kuulajad ei andesta propagandistile nii kergesti, kui see kokkulepitud ajast kinni ei pea. Arvesse tuleb võtta nii loenguks kulutatav kui ka näitlike vahendite demonstreerimiseks kuluv aeg. Loengule kulutatavat aega on suhteliselt lihtne arvestada: 1 masinakirjaleht normaalvahega teksti võtab lugedes aega 2, ettekandes aga 2,5 minutit.

Muide, see on individuaalne ja igaüks võib seda ise kontrollida, kui loeb läbi ühe lehekülje teksti ning jälgib seejuures kella. Näitlike vahendite demonstreerimiseks kulutatav aeg aga tuleb kindlaks määrata katseliselt. Puhas loengu aeg + näitlike vahendite demonstreerimine + 5 minutit (igaks juhuks) — see olekski aeg, mille peale õppuse algul võib kuulajatega kokku leppida.

Esinemise ettevalmistava osa hulka võib lugeda ka seda, et propagandist tuleb kohale 10—15 minutit enne õppuse algust. Siis on aega veenduda, kas õppusteks määratud ruum on korras ning kohal ka vahendid, mis on vajalikud näitlike vahendite demonstreerimiseks. Muidu võib aga juhtuda, et propagandist jõuab kohale õppuse alguseks — kaart, diagramm või plakat kaenla all. Õppuste ruumis pole aga mingisugust võimalust nende ülesriputamiseks. Õppuse ajal on juba võimatu leida naela ja haamrit ning peale selle pole kindel, kas sein on üldse võimalik naela lüüa. Selline pisiasi rikub üsna oluliselt propagandisti tuju. Kui tuju on rikutud — ega siis ka õppusest head nahka tule. Eks seda ole kogunud juba igaüks, kel vähegi pikem propagandistitöö staaž seljataga.

Vahel tuleb propagandistil esineda võõra kollektiivi ees. Sellisel juhul on juba mõni päev varem vaja teada, milline on auditoorium, kas kõik valdavad hästi keelt, milles ettekanne toimub, kui palju on kuulajaid, on nad enamikus vanad või noored, millistele küsimustele oleks antud kollektiivi ees esinedes vaja erilist tähelepanu osutada jne. Kõiki neid asju tuleb materjali läbitöötamisel ja esinemiseks valmistumisel tõsiselt arvesse võtta.

Ja veel üks moment, mis väärib tähelepanu. Enne esinemist peab puhkama. Mitte kuhugi ei kõlba taoline arutus: muudest üritustest olen vaba kella 13—15-ni, siis lähengi esinema. Kui ei ole enne esinemist vähemalt tundpaar puhatud, ei maksa parem esinema minnagi. Esinemine pole vanaema sünnipäev, kus võid rahulikult istuda ja hinge tõmmata.

5. NÄITLIKUSTAMINE

«Iga propagandisti ja iga agitaatori kunst selles seisabki,» kirjutas omal ajal V. I. Lenin, «et antud auditooriumi kõige paremini mõjutada, tehes teatud tõe tema

jaoks võimalikult veenvamaks, võimalikult kergemini omandatavaks, võimalikult näitlikumaks ning kindlamini meeldejäävaks.» Siin tulevad propagandistile appi mitmesugused näitlikud vahendid. Nende hea külg seisab kõigepealt omaduses edasi anda mitmesuguseid protsesse, nähtusi või omadusi palju täpsemalt, kui me seda sõnadega teha suudaksime. Ka võimaldavad nad omandada teadmisi palju kindlamalt. Tavaliselt ei suudeta meelde jätta arve, küll aga diagrammis esitatud proportsioone, kaardil esitatud skeeme jne. Kui ettekandes räägitakse 75% ja 25%, siis ei osuta kuulaja sellele alati tähelepanu. Kui ta aga näeb diagrammil tulpasid, mis kujutavad vastavaid arve, on efekt palju suurem. Jutustus fašistlikest surmalaagritest on muidugi õudne, kuid nendest vändatud kinokroonika jätab lihtsalt masendava mulje. Ja lõpuks — näitlike vahendite kasutamine võimaldab propagandistil kokku hoida aega. Arvud ja faktid, mis muidu vajaksid kordamist, et kuulajad saaksid neid üles märkida, on tabelil pikemat aega kuulajate silma all.

On õppusi, mis otse nõuavad vastavat näitlikku vahendit. Selliseid loenguid või vestlusi nagu «Rahvuslik vabastusliikumine», «Teine maailmasõda» jne. on kaardita lausa võimatu ette kujutada. Diagrammideta on raske orienteeruda ka näiteks viisaastakute arvuderägastikus. Olgu siinjuures märgitud, et ülevaate partei II kongressist esitas V. I. Lenin diagrammi kujul. Ta kirjutas selle kohta oma raamatus «Üks samm edasi, kaks sammu tagasi»: «Niisugune võte näib vististi väga ja väga paljudele veidrana, kuid ma kahtlen, kas võib leida teist esitusviisi, mis tõepoolest üldistaks ja teeks kokkuvõtte, võimalikult täielikumalt ja kõige täpsemalt.»

Kõige lihtsamaks näitlikuks vahendiks on tahvel. Kui propagandist kas või kordki on kasutanud tahvlit, siis tunneb ta end tahvlita umbes selliselt, nagu kingsepp ilma vasarata. Tahvlile saab kirjutada nimesid, arve, joonistada skeeme. Tahvel on ka hea demonstreerimisalus mitmesugustele tabelitele, kaartidele jt. Jutustus sotsialistliku ühiskonna klassistruktuuri muutmisest on kindlasti palju mõjuvam, kui kanname esialgu tahvlile need klassid, mis on olemas sotsialismi ehitamise algul, hiljem, rääkides ekspluataatorlike klasside likvideerimisest, tõmbame neile aga risti või pühime ära. Teinekord piisab dünaamikast rääkides ühest tõusvast joonest ning olukord

on palju selgemini mõistetav. Meeldegi jääb paremini. Kui joonistame tahvlile midagi, olgu need skeemid või muud tahvlijoonised, siis on nende mõju seda suurem, mida korralikumalt need on tehtud. Ring olgu ikka rohkem ring kui kartul ja sirge andku üldiselt siiski sirge mõõdu välja. Siinkohal võiks propagandistidele soovitada mõnda kasulikku võtet. Sirgjoone tõmbamine nii horisontaalselt kui ka vertikaalselt on tunduvalt kergem, kui peame joone tõmbamisel silmas tahvli serva. Hoopis kaval asi on kriidipulga külge kinnitatud jupike õngenööri. Selle abil võime kriidipulgaga joonistada suuremaid või väiksemaid ümmargusi ringe, olenevalt sellest, kui kaugel kriidipulgast me teise käe pöidlaga õngenööri vastu tahvlit vajutame. Rippuva nõori ja tahvli alumise serva jälgimine võimaldab tõmmata sirgjooni, nõor aitab sirgjooni täpselt pooleks jaotada jne. jne. Harjutamine teeb meistriks. Iga õnnestumine toob kaasa uusi ideid ja võtteid.

Näitliku vahendina on kasutatavad ka plakatid. Plakati omapära seisneb selles, et ta etendab tavaliselt passiivset osa. Ettekandes teda ei mainita. Ta aitab luua vastavat meeoleolu. Päril sobiv oleks näiteks õppusel Suurest Isamaasõjast välja panna tuntud plakat — «Kodumaa kutsub». Kuid plakateid on igasuguseid. On võitlusest joomise ja huligaanitsemise vastu, on Ameerika imperialismi kritiseerimiseks. Kasutame need sobival momendil ära. Neid võib välja panna isegi mitte õppuse ruumi, vaid näiteks koridori, millest lähevad läbi kuulajad. Vastava meeoleolu tekitab ta ikkagi.

Lihtsamate, kuid hädavajalike näitlike vahendite hulka kuuluvad tabelid. Kui võtate kätte V. I. Lenini tööd, siis näete, kui tihti kasutab autor tabeleid. Isegi selline mahult väiksemõõduline artikkel nagu «Lehekülgi päevikust» on varustatud tabeliga. Tabelid võimaldavad propagandistil arve sõnalisest osast välja suruda ning anda õppusel ainult arvude põhjal tehtud analüüs.

Tabelitele võrdlemisi lähedaseks sugulaseks on mitmesugused skeemid. Vaevalt leidub teist võimalust kujutada näitlikult kas nõukogude riigivõimuorganeid või haridussüsteemi, kooperatsiooni mitmesuguste liikide ja vormide jagunemist või mõnda teist mitmesuguseid alajaotusi nõudvat süsteemi. Skeemi kaudu on kõige parem näidata igasuguseid alluvussuhteid, mitmeastmelisi jagunemisi jt.

Muutuvate suuruste kujutamiseks kasutatakse graafikuid. Nad annavad kuulajatele hea ettekujutuse toodangu kasvust, rahvaarvu suurenemisest, kõrgema haridusega inimeste juurdekasvust jne. Kui graafikute kaudu tahtakse näidata mitme erineva protsessi kulgu, on soovitatav kasutada erinevaid värve.

Kui tahame näidata erinevate suuruste suhet, kasutame diagramme. Kõverate asemel kasutatakse siin tavaliselt geomeetrilisi kujundeid: püstkülükuid, sõõre, sektoreid jne. Diagramme on soovitatav illustreerida vastavate fotode või joonistega. Diagrammide kaudu on huvitav kujutada näiteks partei koosseisu hariduse, staaži, vanuse jne. järgi.

Mõnevõrra erinevaks näitlikuks vahendiks on kaart. Kaardid on hädavajalikud vahendid mitmesuguste ajalooliste, sotsiaalmajanduslike, sise- ja välispoliitikat puudutavate teemade juures. Kaartide puuduseks on aga, et nad vananevad suhteliselt kiiresti. Eriti iseloomustav on see käesoleva sajandi viiekümnendatele aastatele, mil Aafrika poliitiline kaart pidevalt muutus. Seetõttu vajavad kaardid alatasa täiendamist. Pole sugugi halb mõte täiendada näiteks tavalist poliitilist kaarti selliselt: märgime nende maade pealinnad, kus tegutsevad legaalsed kommunistlikud parteid, punase ruudukesega, kus aga illegaalsed — punase kolmnurgaga. See täiendus annab väärtusliku õppevahendi kaasaja kommunistliku liikumise kohta. Samale kaardile võime kanda vastava eraldusmärgiga ka parteiliikmete arvu. Täiendamist võib üsna kaugele arendada, kuid samal ajal peab ka silmas pidama, et kaart ei läheks liiga kirjuks ega kannataks ülevaatlikkus. Kaart-skeemide valmistamiseks on kõige parem kasutada kontuurkaarte, kuhu võib kanda vajalikke linnu, riike jne. Sellisel kaardil võib näiteks kujutada, millistes linnadesse maailmas läheb tehase «Volta» toodang või missugustesse NSV Liidu osadesse on andnud kaardid ENSV kõrgemad õppeasutused. Kaartidel võib kujutada asustuse tihedust, traditsioonide levikut, revolutsioonilise liikumise intensiivsust ja paljusid, paljusid muid olukordi ja fakte.

Foto on väga väljendusrikas vahend. Erilist huvi pakuvad ajaloolised fotod. Nendest võib valmistada mitmesuguseid temaatilisi kaustu. Kasutada võib nii originaalfotosid kui ka mitmesugustes ajalehtedes, ajakirjades ja

raamatutes avaldatud fotode koopiaid. Väga huvitava fotokausta saab näiteks kapitalistlikus maailmas aset leidnud streikide ja demonstratsioonide kohta. Laialdast huvi peaks pakkuma ka selline kaust nagu «Võitlev Vietnam». Kui fotod ilmuvad üksikuina, ei paelu nad alati vaatajate tähelepanu. Teemaatilise kogu mõju on palju suurem. Teemaatilisi fotokaustu ei ole valmis kujul saada. Ligi-lähedane sellele on TASS-i fotokroonika, kuid seal ei vasta kaugeltki kõik fotod õppuste vajadustele. Siit järeldus — tuleb endal teha. Mis siis ikka. Fotokoopiaid püüame teha enam-vähem ühesuguses formaadis. Kui see ei õnnestu, aitame end teisiti hädast välja. Ühesuguse tooni ja formaadiga paberile kleebituna jätavad kogutud fotod soliidse mulje. Nüüd veel nägus kaust, ning väärtuslik õppevahend ongi olemas.

Põhimõtteliselt samu ülesandeid täidavad ka kunstiteoste reproduktsioonid. Nende kaudu on võimalik luua mitmesuguseid meeleolusid, selgitada sotsiaalseid vahekordi. Reproduktsioone on samuti võimalik ühendada teemaatilistesse kaustadesse. Suurepärase reproduktsioonide mapi annaksid näiteks V. I. Lenini kujutatavate maalide reproduktsioonid. Neid võib jaotada isegi mitmesse perioodi: «V. I. Lenini revolutsioonilise tegevuse algus», «V. I. Lenin suure revolutsiooni künnisel», «Pärast võitu» jt. V. I. Lenini elu ja tegevuse kohta käivate mappide tegemine on ülimalt aktuaalne seoses V. I. Lenini 100. sünniaastapäeva tähistamisega.

Teatavas mõttes võivad näitlikeks vahenditeks olla ka raamatud või žurnaalid. Mõnikord on vaja populariseerida raamatuid tervikuna, teinekord aga raamatutes või žurnaalides leiduvaid huvitavaid artikleid. Kui kuulaja näeb raamatut või žurnaali oma silmaga, on mõju tunduvalt suurem kui lugemisel bibliograafilisest ülevaatest. Uudiskirjanduse tutvustamiseks on muidugi otstarbekohasem organiseerida vastav näitus.

Hästi võtab kuulajaskond vastu näitlike vahenditena ka mitmesuguseid esemeid, märke. Kui näiteks propagandist jutustab Teisest maailmasõjast ning peatub Lidice, siis on väga sobiv näidata väikest halli rinnamärki, mis antakse igale Lidice külastajale. Kuid märgikesi ja suveniire on mitte ainult Lidices. Neid on toonud propagandistid ja kuulajad kaasa mitmesugustelt kohtumistelt nii meie maal kui välismaal. Koos elava jutustusega elustu-

vad ka kõige tavalisemad esemed. Suure Isamaasõja või kodusõja veteranidega kohtumisel täidab edukalt näitliku vahendi osa kas või supilusikas, mis võitlejaga on kaasa teinud kogu pika lahingutee.

Paljud propagandistid kasutavad näitlike vahenditena mitmesuguste ajalooliste dokumentide fotokoopiaid. Need võivad olla katkendid V. I. Lenini kirjadest, ajakirjanduses avaldatud nõukogude võimu esimestest aktidest ja muud. Näitliku vahendina on vaadeldavad ka mitmesugused isiklikud kirjad. Propagandist sai näiteks kirja oma armees teenivalt pojalt. Kui tal tuleb vestlusega esineda kollektiivi ees, kus on ka kutsealuseid, tuleb see kiri tingimata näitliku vahendina ära kasutada. Sõduri kirja üksikud detailid võivad pakkuda huvi mitte ainult kutsealustele, vaid ka teistele kuulajatele.

Huvipakkuvad on ka fonoteegid. Kui propagandist tahab kasutada heliplaate V. I. Lenini kõnedega, mitmesuguseid revolutsioonilisi laule, helilindistatud kõnesid, üksikuid muusikapalasisid, võrrelda erinevaid žanre jne., siis on fonoteegi loomine paratamatu. Nagu näitavad kogemused, on fonoteegid õppuste ilmekaks muutmisel väga vajalikud. Tartu ateistid võtsid lindile intervjuu ühe lahusuliste juhtiva tegelasega. Ateismi probleeme käsitaval õppusel oli intervjuu väga kohaseks vahendiks, sest selle kaudu sai kõige parema ettekujutuse usulahu eesmärkidest ja tõdedest. Võiks öelda, et nimetatud helilinti peeti üheks paremaks ateismialase propaganda näitlikuks vahendiks. Helilindile võib võtta ka mitmesuguseid esinemisi raadios ning, kasutatuna parajal ajal ja kohal, avaldavad nad suurepärasest mõju.

Näitlikustamiseks on soovitav kasutada veel mitmesuguseid diafilme või üksikuid kaadreid nendest. Mitmedki propagandistid monteerivad diafilme ise — filmidest eemaldatakse need kaadrid, mis on aegunud või ei sobi käsitledava teema juurde. Diafilme on mitmesuguseid. Nende tutvustamiseks on vastavad kataloogid.

Näitlike vahenditena on vaadeldavad ka mitmesugused dokumentaalfilmid ning isegi õppevahenditeks tunnistatud kunstilised filmid. Kuna aga rõhuval enamikul propagandistidel pole nende kasutamine vastavate ruumide puudumisel võimalik, on mõeldav erinevate õpperühmade ühendamine ühiseks õppuseks. Võib korraldada ka nii, et filmi vaadeldakse ühiselt, arutlus toimub aga eraldi.

Mitmed viimati nimetatud näitlikud vahendid eeldavad vastavat tehnilist baasi — epidiaskoopi, elektrigrammofoni, filmoskoopi, magnetofoni, kitsasfilmi demonstreerimise aparati jt. On muidugi hea, kui asutuses, käitises ja koolis nad on juba olemas. Kui pole, siis tuleb kas soetada või laenutada. Kaasaja nõuetele vastava tehnilise baasita on tehtav töö suhteliselt madalal tasemel ega anna propagandistile võimalusi oma töövormide ulatuslikuks mitmekesistamiseks.

Näitlike vahendite kasutamisel on otstarbekohane silmas pidada, et iga õppuse jaoks pole kõik näitlikud vahendid ühesuguse väärtusega. Üks õppus nõuab üht, teine teist vahendit. Mis puutub aga tervikuna kõikidesse näitlikesse vahenditesse, siis peavad nad olema arusaadavad ning korrektse välimusega. Määrduvad või rääldunud näitlikke vahendeid on parem mitte kasutada. Neid vahendeid, mis kiiresti määrduvad, võib panna tsellofaankotikestesse, kinnitada nad tugevamale alusele jne.

Näitlike vahendite kasutamise võimalusi on väga palju, kuid siin tuleb silmas pidada kahte momenti: 1) näitlikustamisega ei tohi üle pakkuda, see ei tohi muutuda eesmärgiks omaette ja 2) tuleb välja valida just need näitlikud vahendid, mille efekt on antud loengu või vestluse juures maksimaalne. Seejuures on vaja jälgida, et ühed ja samad näitlike vahendite liigid ei korduks järjest paljudel õppustel. Asi muutub ju üsna üksluseks ja igavaks, kui propagandist näitab täna ajaleheväljalõikeid, nädala pärast ajaleheväljalõikeid, kahe nädala pärast samuti ning kuu möödudes jällegi ajaleheväljalõikeid. Ja kui siis ühel õppusel väljalõiked puuduvad, mõtlevad kuulajad: «Täna ometi unustas vana oma paberipaki koju.»

Enne aga, kui näitlikku vahendit kasutame, kaalume läbi ka kõik näitliku vahendiga kaasnedavad negatiivsed tegurid. Meil on loengu selgitamiseks vaja mõnda raamatu illustratsiooni. Foto väljarebimisega raamatut rikkuda me ei taha. Kui aga anname kuulajate kätte kogu raamatu, hakatakse huvi tundma ka seal leiduvate teiste andmete ja fotode vastu. Näitlik vahend ei läbi auditooriumi vajaliku kiirusega ning tõmbab kuulajate tähelepanu loengult liialt kõrvale: ühed on kahe-kolmekaupa ninapidi raamatus, teised aga kibelevad huvitava raamatu ootel. Sellest järeldus — parem on foto lihtsalt kasutamata jätta.

Näitlikustamise all ei tule mõista ainult näitlike vahendite kasutamist.

Oluline osa on ka tingimustel, millistes õppused toimuvad. Kui ruum, kus õppus toimub, on pime, koristamata, kütmata, siis, kuidas propagandist ennast ka ei pingutaks, vajutavad välised tingimused õppusele oma raskemeeluse ja rusutuse pitseri. Seepärast polegi ükskõik, millises ruumis õppused toimuvad. Ruum peab olema meeldivalt sisustatud ja korrastatud ning vastav õppuste vajadustele.

Ruumi maitsekas kujundamine on küllaltki raske küsimus. Veel mõni aeg tagasi oli enamik propagandiste arvamusel, et mida rohkem on ruumis loosungeid, portreesid, plakateid, kilpe pikkade väljavõtetega ilukirjanduslikust ja poliitilisest kirjandusest, ühesõnaga, mida kirevam on ruum, seda sobivam on ta õppusteks. Kuid selline ruum väsitab kuulajat. Kujunduse maitselagedus lihtsalt häirib. Ümbrusest tingitud negatiivsed emotsioonid kanduvad edasi õppusele ning on ohuks õppuste heale kordaminekule.

Mida siis teha? Eeskätt tasub arutada kunstnikuga. Aga kui kunstnikku pole käepärast, on otstarbekohane esimesel õppusel kogu kollektiiviga nõu pidada, mida teha selleks, et õppusteeruum oleks hubane ja kodune. Sobiva ruumi leidmisel pole vaja kaunistamisega üle pakkuda. Miks peaks loosung või isegi mitu oma erdate värvide tõttu lausa silma hüppama. Seinad ei vaja plakateid, sest õppuste ajal ripuvad ruumis näitlikud vahendid niikuinii. Aga lilled laual võiksid küll olla. Samuti ei teeks liiga sobiv maal... Hea oleks siin meeles pidada, et tagasihoidlikkusest tingitud puudujääk dekoreerimisel on siiski väiksem pahe kui agarusest tehtud maitselage ülepakkumine.

Väga suur osa õppuste näitlikustamisel on muusikal, teatril, kinol, kirjandusel, kunstil, mitmesugustel näitustel jne. Algab õppus Suurest Isamaasõjast. Propagandist viib seda läbi nagu iga eelnevatki — loob kuulajatega kontakti, esitab huvitavat materjali... Aga alustada võib ka teisiti. Ei mingisugust sõnalist sissejuhatust, vaid kuulajatele esitatakse tuttav «Püha sõja» meloodia. See sunnib kaasa elama. Ta loob pildi kangelaslikest lahingutest, rindele marssivatest kolonnidest, rahva tegevusest suure sõja aastatel. Muusika taandub... Propagandist astub selle

asemele, hakates konkretiseerima, kindlasse vormi valama muusika poolt loodud meeolelu. Ainult, et üleminek muusikalt vestlusele peab nii sisulises kui ka tehnilises mõttes sujuv olema.

Kindlasti mõjuks hästi loengu teemale vastava filmi või teatrietenduse ühiskülastus. Seejuures ei tohiks õppus muutuda teatri või kino ühiskülastusele järgnevaks aruteluks. Saadud muljed on mitmesuguste suurte probleemide lahtimõtestamisele ainult aluseks.

Ilukirjanduse kasutamine õppustel on propagandistide üheks levinumaks võtteks. Ühed kannavad õppustel ette katkendeid poemidest või romaanidest meeolelu loomiseks, ühe või teise momendi ilmekamaks muutmiseks ja mitmetel teistel põhjustel. Isamaa mõiste klassiolemuse selgitamisel on üsnagi otstarbekohane näidata, kuidas räägivad isamaast L. Koidula, J. Lilienbach, J. Liiv, J. Sütiste, V. Majakovski jt. Igaüks neist on kirjutanud isamaast isemoodi, kohati isegi vastukäivalt. Ja just see vastuolulisus ongi võtmeks, mis aitab avada teed isamaa mõiste klassiolemuse analüüsile. Õppuse emotsionaalsuse suurendamiseks on hea paluda katkendeid ette lugeda kellelgi kuulajaist.

Ilukirjanduse kasutamiseks on ka teine võimalus. Miks mitte paluda kuulajaid 1905.—1907. aasta revolutsiooni kohta toimuva õppuse ettevalmistamiseks veel kord läbi sirvida vastavad osad A. Hindi «Tuulisest rannast» ja A. H. Tammsaare «Tõest ja õigusest». Kirjanduse baasil toimunud arutlused on kahtlemata ilmekamad ja emotsionaalsemad kui need, mis me valmistame ette üksnes õpikute või teadusliku kirjanduse põhjal. Kui tahame kasutada mõnd uudisteost, siis tuleb see kuulajatele teha teatavaks juba tunduvalt varem. Muidu ei jõuta teost õppuseks läbi lugeda ning mõttevahetusest ei tule midagi välja.

Hea propagandist peaks ümbritsevat elu vaatama pilguga, mis haarab kõike õppusteks vajalikku. Sellise pilguga loetakse kirjandust, ajalehti, jälgitakse kõiki elusündmusi.

Aga näitused? Neid ei tohi kuidagi tähelepanu orbiidist välja jätta. Vaevalt võib kujutada ette esteetikaseminare, mis pole ühendatud mõne kunstinäitusega. Mida endast kujutab graafika — seda teab üldjoontes iga kuulaja. Mis on aga ofort või kuivnõel — sellele ei anna vastust ka

«Väike esteetika leksikon». Kui rääkida kujutavast kunstist üldse, siis selle osa õppuste emotsionaalsemaks muutmisel on raske üle hinnata. Kümme minutit juttu kodanlikust moraalist ja inimeste alistumisest rahaorjusele ei anna kaugeltki seda kui näiteks üks pilk Pukirevi maalile «Ebavõrdne abielu».

Tänapäeval on populaarseks saanud mitmesugused fotonäitused, temaatilised näitused dokumentidest ja fotodest ning raamatukogude poolt organiseeritud näitused. Igaüks neist annab sõnatult märku: «Tähelepanu, propagandistid!» Ärme siis läheme neist külmalt mööda.

6. LOENGU ESITAMISEST

Üheks vastupidiseid arvamusi tekitavaks momendiks loengu esitamisel on teksti kasutamine. Mõned arvavad, et valmis kirjutatud ja läbitöötatud tekst tuleb kuulajaile lugedes ette kanda. Õige, me ju märkisime tekstis ära kõik rõhutatavad ning isegi pausikohad. Kui propagandistil on kogemusi veel vähe, on see viis kahtlemata kindlam.

Loengut kirjutades oli ta sunnitud iga mõtte ja väite igakülgsest läbi mõtlema. Ebakindlus mõttekäigus ja kohase väljendusvormi otsimine alles loengul suurendab esineja ärevust ning esinemine võib ebaõnnestuda. Kuid teksti mahalugemisel on ka oma puudused. Lugedes hakatakse tavaliselt kiirustama ning esitatud materjal ei jõua pahatihti kuulajateni. Teksti lugemine muudab ettekande monotoonseks, igavaks ja nende kuulajate protsent, kelle silmalaugusid Une-Mati vajutama hakkab, on ettelooitava teksti kuulamisel tõenäoliselt kõige suurem. Teksti lugemisel kaob ka kontakt propagandisti ja kuulaja vahel ning propagandist ei valitse seetõttu enam auditoriumi. Nendes tingimustes võib oodata igasuguseid üllatusi. Nii näiteks lasksid üliõpilased oma tekstisse süvenenud lektori loengul trepiastmeid pidi veerema tühja piimanõu. «Külma närviga» lektor jätkas teksti lugemist ka kolina saatel, kuid...

Seega siis, kui propagandistitöö kogemused on suuremad, loobume teksti kasutamisest täielikult. Paljud võivad seejuures esitada küsimuse: «Aga milleks siis näha nii

palju vaeva teksti korraliku väljakirjutamisega, kui me seda hiljem ei kasuta?» Teksti täpne kirjapanek sunnib koostajat kogu ettekannet läbi mõtlema, ükski detail ei jää kahe silma vahele. Valmiskirjutatud teksti on võimalik redigeerida. Pealegi teeb propagandist oma tööd aastast aastasse. Ja kui üks lend kuulajaid on kursuse lõpetanud, tulevad uued. Ning kord valmiskirjutatud loeng on siis nagu varnast võtta. Ainult pisut tekstijumestust, ning astume jällegi kuulajate ette. Sageli tuleb ette, et lektor esineb ühe ja sama loenguga korduvalt. Pole sugugi liigne antud kohal meelde tuletada, et teksti väljakirjutamise kindlaks toetajaks oli selline ajaloost tuntud kuldsuu nagu Cicero. Tema põhimõte, et kirjutusvahend on kõneleja parim õpetaja, on seda väärt, et ka parimad propagandistid, kui mitte igal konkreetsel juhul, siis vähemalt aeg-ajalt praktiseeriksid kogu esinemisteksti väljakirjutamist. Vaeva on rohkem, kuid loengute ja vestluste kvaliteedi näol saadav kasu tasub selle ära.

Sageli öeldakse, et õige propagandist ei vaja mingisugust teksti, et igasugused märkused ainult häirivad propagandisti mõttelendu. Juhul kui esitatud loeng või vestlus ilma igasuguse teksti või teise abivahendita on konkreetne, süsteemikindel ja huvitav, jätab see kuulajaile tõesti väga hea mulje. Aga see kui... Pahatihti esitavad täolised peastesinejad materjali eproporportsionaalselt. Kohati esitatakse laialivalguvaid mõtteid. Omamoodi pahandusi toovad kaasa mälulüngad. Pole ju sugugi haruldaseks nähtuseks, et küllalt suurtegi kogemustega propagandist ettekande ajal kahtlema lööb, kas esitatav protsent oli 7,8 või 8,7. Lause on juba alustatud, protsent tuleb öelda ja siis paneb esineja lihtsalt ühe arvu ära. Kuid seesama juhuslikult tehtud valik ühe või teise arvu kasuks häirib propagandisti kogu ettekande aja ja rahu saab ta alles siis, kui esitatud arvu kontrollib statistilisest kogumikust või mõnest teisest allikast. Juhuslikult öeldud arv, mis nagu tüütav kärbes ärritas esinejat, tõi kaasa ka kogu esinemistaseme mõninga languse. Aga mõnikord unustab propagandist hoogu sattudes mõne küsimuse üldse. Ja kui see esinemise lõpul äkki meenub, püüab ta asja parandada, põimides unustatu oma esinemisse. Kuid nii nagu igast riidetükist ei saa püksipaika, ei sobi ka iga materjal loengu või vestluse lõpuossa.

Eeltoodu viib järeldusele, et kummalgi äärmusel, s. o.

teksti täielikul kasutamisel, kuid ka ilma igasuguse abimaterjalita esinemisel, on oma puudused. Seega oleks kõige sobivam selline meetod, kus nii ühed kui teised võimalikud ebakõlad oleksid välditud. Selliseks meetodiks oleks laiendatud kava kasutamine.

Mida endast kujutab laiendatud kava? Eelkõige läheme sellest kavast, mis oli aluseks materjali töötlemisel, s. o. sissejuhatus, sisulised punktid ja lõppkokkuvõte. Kanname esialgu igauhe neist eri lehele. Siis hakkame lehtedele kantud punkte oma loenguteksti alusel konkretiseerima. Olgu tegemist näiteks vestlusega Suurest Isamaasõjast, kus üheks alapunktiks on Nõukogude armee tähtsamad sõjalised võidud. Selle alapunkti alajaotustena loetleme nüüd tähtsamad lahingud, näiteks 1) Moskva lahing, 2) Stalingradi lahing, siis 3) lahingud Kurski kaarel ja edasi 4) NSV Liidu territooriumi vabastamine ning 5) fašistliku agressori lõplik purustamine. Alapunkte võib omakonda konkretiseerida. Kui tahame NSV Liidu territooriumi vabastamise raames erilist tähelepanu pöörata Eesti NSV vabastamisele, siis kirjutamegi kavasse vastava märkuse. Detailiseerimise ulatuse määrab propagandist. Esinemiskava valmistamine ei seisne ainult punktide, alapunktide ja veelgi detailsemate jaotustega süsteemi loomises. Üksikute jaotuste juurde tuleb kanda ka need arvud, mida peame vajalikuks kuulajatele esitada. Kui meil on käepärast suhteliselt vähetuntud, kuid huvitavaid lahinguepisooode, märgime ka need konspektiivselt oma kavva. Ja kui tahame meeolelu luua mõne luuletuse või kirjandusliku katkendi esitamisega, lisame sellegi kava juurde. Siia kuuluvad ka märkused näitlike vahendite kohta, materjalide nimetused, mida kuulajad võiksid kasutada iseseisvaks tööks antud küsimuse uurimisel jne. Et kava ei muutuks väga kribukrabuliseks, kasutame ligikaudu loenguteksti läbitöötamisele sarnast süsteemi. Katsume jaotustes teha vahet numbrite ja tähtedega, ühesuguse iseloomuga märkused püüame kavas eraldada kastidesse, teised kriipsutame alla ühe- või kahekordselt, kasutame ka sirget ja lainelist joont ja, kui vaja, võtame appi värvipliitsid. Kava peab tingimata olema selline, milles propagandist ka poole pilguga kiiresti orienteerub. See loob suurepärased võimalused vabaks esinemiseks. Nüüd oleme kaitstud ka laialivalgumise, teksti lugemisest tingitud monotoonsuse, ebajärjekindluse, mälulünkade ja

kõigi selliste ohtude ja karide suhtes, mis propagandisti tema esinemisel võiksid häirida. Peame siis silmas, et propagandisti esinemine ei ole tervitus aktusel, lühike sünnipäevakõne, piduliku sündmuse avamine või järelhüüd matustel, kus igasuguste abimaterjalide kasutamine on ebasobiv. Propagandisti esinemine vajab konkreetset kava ja selle kasutamine pole propagandistile miinuseks, vaid vooruseks. Rõhutame aga veel kord, et kava kasutamine on seda edukam, mida paremini propagandist või lektor esitatavat materjali tunneb!

Loengu või vestluse esitamisel on oluline tempo. Loengu käigus tempo muidugi vaheldub. Mõned osad esitame kiiremini, mõned aeglasemalt. Olupiltide loomine, kus kuulajal pole vaja midagi läbi mõelda, toimub tavaliselt küllaltki kiiretempoliselt. Samuti pole mõtet ülearu aega kulutada kõigile kommentaaridele, mis otseselt pole ettekandega seotud. Kui tahame kuulajaid mõnevõrra elavamaks muuta, jutustame neile mõne nalja või vahejuhtumi isiklikust elust. Ka see peab esitatud olema tunduvalt kiiremini kui kogu esitatav materjal. Kui tahame kuulajate tähelepanu aga eriti mobiliseerida, aeglustame tempot, andes kuulajaile aega ettekande jälgimise kõrval ka esitatud probleemi üle järele mõelda. Mõnedel puhkudel, kus mõttekäik on seotud keerukamate ja seejuures väga oluliste momentidega, kordame esitatud mõtet või argumentatsiooni. Seejuures aga peame silmas, et tempo jääks kogu loengu või vestluse ulatuses samaks — s. t. olupiltide esitamisel ettekande algul ja loengu lõpul, samuti tähtsate argumentatsioonide esitamisel, ükskõik millises ettekande faasis see ka ei sünniks. Nagu juba varem märgitud, on ettekande aeg rangelt fikseeritud. Kui aga lektor mingil põhjusel ajast kinni ei suuda pidada, ei tohiks siiski tempot muuta. Tempo suurendamine jätab kuulajatele mulje, et propagandist on tüdinenud ja kiirustab lõpule. Ettekande alguse tempoga juba kohanenud kuulajatel on raske ennast kohaldada uuele, hoopis kiiremale esitustempole. Tempo aeglustumise korral on kuulajad veendunud, et propagandistil ei jätku õppuste ulatuses ettenähtud ajaks materjali ning ta hakkab venitama. See pahandab kuulajaid. Kuulajate tähelepanu ja materjali omandamisvõime on sellega seoses jällegi teatud määral halvatud.

Iga lektori ja propagandisti jaoks on väga tähtis hää.

Selle kaudu pääsevad esineja sõnadesse vormitud sisemised väärtused mõjutama kuulajaid. Seetõttu on propagandisti ja lektori üheks suuremaks mureks hoolitsus ja tähelepanu oma hääleorganite eest. Kui kurk on haige või hääل kähiseb, on parem loengust või vestlusest loobuda.

Esinemine nõuab häälevaru hoolikat arvestamist. Ettekande hea sisu pääseb täielikult mõjule ainult hea esitamise kaudu. Sisuliselt hea ettekanne nurjub aga täielikult, kui esineja nõrga hääle tõttu osa ettekandest jääb arusaamatuks. Eks me kõik oie näinud teatris, et mõnikord unustab vaataja saalis viisakuse ning sosistab ettekande ajal oma naabrile: «Mis ta ütles?» Kuid teda tuleb mõista — ta kardab, et midagi olulist läks kaotsi. Kuid näidendis aitab asju selgemaks teha ka näitleja mäng, loengus on aga kogu raskus ainult sõnal. Ettekande halb kuuldavus on sageli kuulajate pahameele, seetõttu aga ka vajaliku kontakti puudumise oluliseks allikaks. Kui esinemine toimub ruumis, kus propagandist varem esinenud pole, võib kuulajailt lihtsalt küsida, kas ettekanne on jälgitav. Vastavalt sellele saab reguleerida hääle tugevust. Liiga tugev hääл häirib samuti kuulajat.

Kuid iga propagandisti häälevaru on individuaalne. Vähemate kogemustega propagandistil tuleb olla ettevaatlikum, sest pole kuigi meeldiv, kui ettekanne algas küll kõva ja selge häälega, lõpuosa meenutas aga remonti vajavat valjuhääldajat. Tähtis on arvestada esinemiskohta ja kuulajate arvu. Kui esinemine toimub kas vabas looduses või ruumikas tsehhis, kus on palju masinaid ja muid esemeid, on vaja tunduvalt tugevamat häält kui saalis esinemiseks. Samuti vajab suuremaid häälevarusid ettekanne sadadesse ulatuvaile kuulajaile. Häälevarude mõttes on lektorile loengu pidamiseks kõige normaalsemaks auditoriumiks 25—50 inimest, vestluseks aga 10—25 inimest. Propagandisti töös sõltub auditorium eeskätt ringi või kooli suurusest.

Sageli on häälevarude puudujääк tingitud ebaõigest hingamisest. Tuleb harjuda hingama rahulikult kogu ettekande vältel. Hingeldav inimene ei saa end kunagi korralikult väljendada, tal on puudus nii õhust kui häälest. Mõnikord tahetakse pikki lauseid nn. «ühe hingega» välja öelda. Selle tulemuseks on, et lause lõpp öeldakse juba koos sissehingamisega. Sellist esinejat nimetavad kuula-

jad õigustatult «lämbuvaks oraatoriks». Ebaõige hingamine ei mõju mitte ainult esteetiliselt halvasti, vaid väsitab ja koormab hääleorganeid mitu korda rohkem kui normaalse hingamise juures esitatud ettekanne.

Võib juhtuda, et esinejal on häälega kõik korras. Tugevus on paras, varud on õigesti arvestatud, hääel on kajav. Ometi ei jõua esitatu kuulajateni. Sel puhul on tegemist halva diktsiooniga. Kui esineja «söüb ära» sõnade lõpud, hääldab üksikuid sõnu valesti, räägib läbi nina või venitab sõnade algust, on ettekanne väga raskesti jälgitav. Kõik hääldamisvead on likvideeritavad harjutamise teel.

Seepärast — ei maksa hääleorganite hügieeni ja korrashoiu, õige hingamise õppimise ning õige hääldamisega seotud küsimusi tähelepanu orbiidist välja lülitada. Esinemise edukuse juures võivad nad etendada vägagi olulist osa.

7. KONTAKTIST KUULAJATEGA

Võib juhtuda, et loengu tekst ja muu ettevalmistus on suurepärase, õppus aga ebaõnnestub ega paku propagandistile mingi kuulajaile mingisugust rahuldust. Tavaliselt ütleme sel puhul, et ettekanne ei jõudnud kuulajateni, propagandist ei saavutanud kuulajatega kontakti. Seega siis — kontakt kuulajatega on õnnestunud õppuse üks olulisemaid, üks määravamaid tegureid, kontakt on nagu sild lektori ja kuulaja vahel — mida tugevam ja laiem ta on, seda rohkem mõtteid ja teadmisi viib ta kuulajateni. Kontakt kuulajatega peab olema juba esinemise esimesest momendist peale, jätkuma kogu ettekandeks ja lõppema siis, kui kuulajad tõusevad püsti, et loengult või õppuselt lahkuda.

Uheks tiheda kontakti tekkimise vaenlaseks on niinimetatud esinemisärevus. Ükskõik kui pikaajaliste kogemustega propagandist või lektor ka ei oleks, enne esinemist haarab teda ikkagi teatud erutus. Erutust täielikult likvideerida ei saa ja pole tarviski, sest mis propagandist või lektor see on, kes enne esinemist ei erutu. Kuid ärevus tuleb maha suruda, et see ei hakkaks kuulajaile silma, ja mis kõige tähtsam, ei segaks kindla kontakti saavutamist. Kontakt peab tagama olukorra, kus propagandist varustab

kuulajaid teadmistega, paneb nad mõtlema, juhib ja valitseb neid.

Kontakti saavutamiseks on vägagi oluline esinemise algus, esimesed sõnad, millega loeng või vestlus sisse juhatatakse.

Iga propagandisti ja lektori varasalves on palju alustamisvariante. Ja peabki olema, sest kui propagandist alustaks iga õppust täpselt ühte moodi, muutuksid kõik õppused ühesugusteks, üksluisteks.

Paljud propagandistid ja lektorid alustavad oma esinemist küsimusega. Mõnikord nad ootavad sellele küsimusele vastust auditooriumist, mõnikord annavad sellele vastuse ise. Ka selline tavalisest tavalisem küsimus nagu «Kas hakkame peale?», võib olla oluliseks teguriks esialgse ootamisbarjääri purustamisel esineja ja kuulaja vahel. Sellele vastatakse kas jaatavalt või siis, kui osa kuulajaid veel peaks saabuma, palutakse oodata. Kuid esialgne kontakt on juba saavutatud. Küsimused, nagu «kas olete lugenud seda või teist teost, käinud vaatamas viimast filmi» ja paljud teised, sobivad sageli sissejuhatavaks lauseks, sest teose lugemisest või filmi vaatamisest saadud elamused võimaldavad end siduda vestluse või loengu materjalidega.

Lektorite ja propagandistide üheks lemmikvõtteks on alustada nalja või naljatusega. On õige, et hea nali tööpäeva algul loob kogu päevaks hea meeleolu ning inimene ei väsi nii kiiresti. Miks ei peaks see siis kehtima ka õppuste, eriti aga kontakti loomise kohta.

Halb võte pole ka uudishimu tekitamine. Nii mõnigi kord osutub kontakti kõige kindlamaks allikaks selline algus: «Külas, kilomeetrit kolmkümmend lähemast rajoonilinnast, sündis külmal küünlakuu päeval popsi paljulapselises perekonnas peaaegu et vastu vanemate tahtmist priske poisipurikas. Oli vaeva ja valu, peksu ja pahandust, aga mees temast sai. See mees oli...» Kuulajad hakkasid tõepoolest huvi tundma, kes see selline poiss siis oli.

On võimalik ka selline variant. Propagandist kasutab mõtete vastandamist: «Meile räägitakse, et...», kuid meie vastame, et...»; «Arvatakse, kuid...» ja mitmesugused teised vastandamised.

Häid mõtteid alustamiseks on palju. Mida suuremad on propagandisti kogemused, seda enam on tal võtteid

varuks. Kõige originaalsemad aga võib-olla on veel hoopis ees ootamas. Kuid on ka selliseid algusi, mis oodatud ja loodetud kontakti asemel propagandisti ja kuulaja vahelist barjääri hoopis tugevdavad.

Kuhu see siis kõlbab, kui propagandist alustab selliselt: «Mulle tehti ülesandeks...» või «Täna pean oma ettekandes analüüsima seda ja seda...» Tähendab, propagandist peab seda tegema, aga ise ei taha. Aga kui propagandist ei taha, miks peaks tahtma siis kuulaja. Ning tui-muse ja passiivsuse pisik leidis endale sellise alguse kaudu üsna soodsad arengutingimused.

Harulduseks pole ka lektori või propagandisti algus «Vabandage, ma ei jõudnud tänaseks ettekandeks küllaldaselt ette valmistada» või «Ma pean juba ette vabandama, et ma ei suuda seda pakkuda, mida selliste teemade juures teha võiks» jne. Pagana pihta, miks sa siis tulid üldse esinema, kui sa pole ette valmistatud. Selline algus loob otsekohe ebasoodsa õhkkonna. Kui aga vestlus või loeng sellisest algusest hoolimata on kõitev ja annab palju, siis tuleb sellist algust võtta kui odavat katset saavutada veel lisakiitust — näete! Halvasti valmistasin küll ette, kuid ka sellisena oli ettekanne hea! See ei jäta esinejast soliidset muljet. Igasuguste vabandustega on lugu nii, et mida vähem neid on, seda parem.

Ebaõnnestunud alguseks tuleb lugeda ka sellist: «Tavaliselt olen ma sellise ettekandega esinenud üliõpilaste ees...» Mida see siis peab tähendama — kas propagandist loeb antud auditoriumi paremaks või halvemaks või midagi muud. Ja üldse — iga ettekanne peab olema määratud just sellele auditoriumile, kelle ees parajasti esinemine toimub. Igasugune jutt teistest auditoriumidest on üleaarune.

Kui propagandist ei saavutanud kontakti kuulajatega esinemise algul, võib ta proovida seda saavutada ettekande kestel. Kohese kontakti puhul ei tohi aga samuti loorbereile puhkama jääda. Kontakt on nagu kevadine liblikas — külmad tuulepuhangud peletavad ta kiiresti eemale. Seega siis mõlemal juhul — nii õnnestumise kui ka ebaõnnestumise korral — on kontakti küsimus päevakorras kogu ettekande ajal.

Tuntud propagandistilt ja oraatorilt M. I. Kalininilt on pärit näpunäide, et rahvahulkade valitsemiseks on vaja põleda. Kui ise astud auditoriumi ette unisena, vastab

auditoorium sinu meeleolule kahtlematult samaga. Tähen-
dab, propagandisti esinemises olgu tuld, mis sütitab ka
teisi. Hoogne, elamusterikas loeng on kontakti säilitamise
põhiliseks tingimuseks. Vaevalt et hoogsa ja hingestatud
ettekande puhul kuulajate silmalaud tinaraskeks muutu-
vad. Ka toolid ja pingid ei tundu siis kõvade ja eba-
mugavatena ega sunni kehale pidevalt paremat asendit
otsima.

Kontakti kuulajatega võib hajutada üsna tühinegi asi.
Keegi pillas kogemata raamatu või ajas ümber tindi-
poti — rahu on häiritud ja kontakt selleks korraks kadu-
nud. Ukse vahelt sisse hiilinud kass või lõbus vilistaja
akna taga — eks needki tõmba endale kuulaja tähele-
panu. Tähelepanu kõrvalekaldumise tõenäolisus ka iga
pistasja puhul on suurem, kui ettekanne ei ole kõitev.

Tähelepanu ja kontakti häirivad piskasjad võivad teinekord olla tingitud ka esinejast. Tarvitseb propagandistil ainult kord avalikult kella vaadata, kui kuulajad hakkavad seda samuti tegema. Propagandistil oli see mehaaniline liigutus — ta võib-olla ei vaadanudki aega, kuid kuulajad mõtlevad kohe, et propagandist kiirustab, et loengu aeg hakkab lõppema jne.

Võib juhtuda ka, et propagandist poetas ettevaatamatult ettekandesse fraasi «... ja lõpuks...». Vestlus või loeng aga jätkub ja jätkub. «Lõpuks» öeldud mõttele lisanduvad uued ja uued. Tuleb silmas pidada, et kui kord «lõpuks» oli öeldud — siis peab lõpp ka tulema. Mõtted, mis on öeldud pärast lõpumõtet, ei leia enam nii kergesti kuulajani teed.

Kontakt kadus... Tuleb püüda seda taastada. Võiks auditooriumile esitada mõne küsimuse. See koondab kuulajate mõtted millelegi sellisele, mis on seotud esineja mõtetega. Kui aitas, on hästi. Kui ei — püüame sisse tuua midagi uut, kas mõne isikliku elamuse või mälestuse. Katsetame ka nende momentidega, mis on tihedalt seotud auditooriumi igapäevase tegevuse ja huvidega. Leiame vestluse või loenguga sobiva ja seotava naljakese — peasi, et kontakt taastuks.

Kontakt peab säilima loengu lõpuni. Loengu või vestluse lõpp on siis hea, kui ta ühelt poolt nagu paneb punkti esitatud materjalile, teiselt poolt aga jätab kuulajasse rahulolutunde ning soovisädeme järgmisest õppusest, vestlusest või loengust tingimata osa võtta.

Tihe kontakt kuulajate ja esinejate vahel igas esinemise faasis — see on tõeliseks naudinguks mõlemale poolele.

Ka järgnev arutelu peaks kontakti säilitama. Tugeva kontaktiga ettekandele järgneb tavaliselt samasugune arutus. Harva, aga võib siiski juhtuda, et arutluses kontakt kaob. Propagandist paneb kogu jõu esinemisse, arutluse ajal aga püüab puhata. Ta lihtsalt ei jõua enam arutlust juhtida. Mulje, mida jättis ettekanne, kaob pikka-mööda ning asendub tuimusega.

Propagandisti kogu tähelepanu peaks olema koondatud sellele, et tekitada arvamusteavaldusi, diskussiooni. See korbab propagandisti sisulise eemalejäämise õppusest.

Ja nüüd — õppuse lõpp. Ka siin on kontakti hoidmine väga tähtis, sest kui õppus lõpeb tiheda kontakti tingimustes, tulevad kuulajad järgmisele õppusele tavalisest suurema huviga.

Õppuse lõpp kujutab endast silla loomist järgmise õppusega. Siin jaotatakse ülesanded järgmiseks õppuseks, lepitakse kokku näitlike vahendite valmistamise osas jne. Ring ongi täis, sest ülesanded on aluseks, millest lähtudes on propagandistil uuel õppusel suhteliselt kerge kontakti saavutada.

8. ESINEMISKULTUURIST

Propagandist peab lähenema oma loengute ja vestluste ettevalmistamisele kui teadlane, otsides vastavaid allikaid, süstematiseerides materjale ning tehes nende alusel üldistusi ja järeldusi. Propagandistil peab olema kirjameheskust, et kõike seda huvitavalt kirja panna. Kuid propagandist peab olema ka näitleja, ta ei tohi unustada, et lektorit mitte ükski ei kuula, vaid ka jälgivad kümned, mõnikord aga ka sajad inimesed. Iga pisemgi detail esineja juures võetakse siinjuures kuulajaskonna luubi alla. Seepärast iga tegur, olgu see siis esineja ilme, tema asend, liikumine, aga ka välimus soodustavad või pärsivad ettekande mõjulepääsemist.

Harilikult soovitatakse propagandistile ja lektorile, et ta peaks end üleval loomulikult. Kuulajatele on loomulik käitumine selline, mis neile kõige enam meeldib.

Eelkõige esineja ilmest ja esinemistoonist. Kõige esimene, mida kuulaja tabab, on esineja ilme. Lektor ei tarvitse veel sõnagi öelda, kui kuulajaskond juba teeb oma otsuse. Kui alustatakse ettekannet morni ilmega, tähendab see, et esinemine on propagandistile või lektorile vähemalt seekord ebaõnnestumine tööil või isiklikus elus ja ta tahaks sellest koormavast loengust või vestlusest kiiremini vabaneda. Ja ka kuulajad tunnevad end ebamugavalt, kuidagi süüdlaslikult. Esineja väsinud ilme tuletab ka kuulajatele meelde, et raske tööpäev on seljataga. Nemadki tunnevad end väsinute ja tülpinutena. Kui esineja nägu väljendab ükskõiksust ja tüdimust, vaevalt siis kuulajatepoolnegi tegevus on huvist ja tähelepanust kantud.

Samal ajal loob aga propagandisti mõnus ilme ja aval pilk hubase õhkkonna. Esineja reipus nakatab ka kuulajaid ning õppuse või loengu käik kulgeb hoopis teist rada mööda. Üksikute kuulajate väsimus ja ükskõiksus kapituleerub peagi esineja ründava optimismirohke ilme ja pilgu ees.

Sama oluline on toon, millega alustatakse ettekannet. Propagandist, kelle esinemises kuulajaskond püüab kinnikas või ühegi üleoleku noodi, võib olla kindel, et tema ettekanne ei saa enam seda hinnangut, mida ta oma sisu poolest väariks. Samuti ei armasta kuulajad tooni, milles domineerib pugemine, kuulajaile meeldida tahtmine. Ironiseeriv, pilkav toon aga vihastab kuulajaid ja kutsub neid esitatud materjale trotsima ning neis puudusi otsima.

On selge, et eeltoodu ilme ja tooni kohta on maksev ainult esinemise alguse, esimeste sissejuhatavate lausete kohta. Need on adresseeritud vahetult kuulajaile. Ilme ja toon muutuvad kogu esinemise käigus aga pidevalt. Ilma nende muutusteta oleks hea esinemine mõeldamatu. Ei saa ju ühesuguse ilme ja tooniga rääkida fašistide massimõrvadest ja pioneerilaagri lõkkeõhtust, esimesest armastusest ja tööviljakuse tõusust viimasel viisaastakul, traktorite remondist ja kohtumisest Sophia Loreniga. Vastav ilme ja toon on nagu saatemuusika igale propagandisti poolt esitatud loengu või vestluse detailile.

Küllaltki tähtis on, kuidas loeng või vestlus ette kantakse. Kas esineja istub või on püsti, kuidas ta hoiab käsi

jne. Kuigi see kõik on üsnagi individuaalne, tasuks siiski ka mõne üldise põhimõtte üle mõelda.

Hea kontakti mõttes oleks vajalik, et esineja kõiki kuulajaid näeks. Sel on ka oma distsiplineeriv mõju, sest nagu kogemused näitavad, tärkavad igasuguste vigurite ja vempude ideed ikka nende juures, keda mitu rida kuulajate selgi propagandisti pilgu eest varjavad. Sellest tulevalt on mõeldav propagandisti istumine ettekande ajal ainult väiksemas kuulajate ringis. Üldreeglina aga on parem iga ettekannet teha seistes. Sellega austatakse kuulajate kollektiivi.

Mitmete, eriti kogenud esinejate juures võib täheldada harjumust esinemisel ilma kava ja tekstita pidevalt liikuda. Seda ei saa üldreeglina soovitada, sest esineja pidev liikumine sunnib ka kuulajaid järjekindlalt oma asendit muutma. Tihti selline liikumine lihtsalt häirib kuulajaid. Kui aga esineja tingimata erutuse lõdvestamiseks tahab liikuda, avanevad talle selleks suurepärased võimalused näitlike vahendite kasutamisel. Liikumine puldi ja tahvli, puldi ja kaardi vahel, kuigi see peaks aset leidma suhteliselt sageli, ei häiri kedagi.

Kuid mitte ainult liikumine ei kujune harjumuseks. Selleks võivad kujuneda mitmesugused tarbetud liigutused. Mõni keerutab nõöpi, mõni näpib kuuerevääri. Nii kirjutab näiteks M. Gorki oma mälestustes G. V. Plehhanovi kohta: «Üks saterkuue nõöp meeldis Plehhanovile rohkem kui teised, ta silitas seda õrnalt ja vahetpidamata sõrmega, pausi tehes aga vajutas sellele nagu kellanupule; võis arvata, et just see vajutus katkestabki sujuvat kõnevoolu.» On esinejaid, kellel peab ilmingimata alati taskurätt käes olema. On neid, kes esinemise ajal taskus võtmeid või peenraha kõlistavad, kui ka neid, kes vajalikuks peavad sõrmi naksutada. Ega nad ise mõtlegi seda, et nende tegevus võib kuulajatele mõnevõrra närvidele käia. Rõhuv enamus neist, kui nende tähelepanu sellele juhtida, vastab kiiresti: «Aga mina ei tee ju midagi sel-list.» Nad lihtsalt ei märkagi oma mehaanilist tegevust.

Mõni sõna esineja välimusest. Oleks ebasobiv ja mõjuks häirivalt, kui pidulikul aktusel esineks keegi tööülikonnas, kuid sama ebasobiv oleks, kui tsehhi tööriivastes kuulajate ette ilmuks lektor kõige eeskujulikumalt korrastatud õhtuülikonnas. Mõnikord võib auditooriumi jaoks ebasobiv rõivastus nurja ajada kogu ettekande

mõju. Selgitaksin seda konkreetse näitega. Ühel ilusal suvisel päeval mõni aasta tagasi esines Värskla laagris õpetajate suvekursustel lektor, kelle rõivastus koosnes napivõitu põlvpükstest ja võimalikult avatud särgist. Seni polnud veel ükski lektor nõnda esinenud ning see häiris kuulajaid nii, et nad ka järgmist loengut (seda esitas küll normaalselt rõivastatud lektor) polnud täiesti suutelised jälgima. Jaa! Harjumusel on suur jõud ning traditsioonid jäävad traditsioonideks. Seda tuleb esinejatel ikka ja alati arvesse võtta.

Esineja välimuse juurde kuulub ka soeng. Ja siingi tuleb kaaluda, kas kaasaegne viimane mood ning kuulajate maitse on kooskõlas. Muidu võib ka see asjatu dissonantsi luua. Ja muidugi — mitte kunagi pole üleliigne enne esinemist pilk peeglisse heita. Võib juhtuda, et kuulajad ettekande algul sosistavad ning naeravad. Esinejale jääb mulje, et naerdakse teda. Kui ta ei veendunud enne loengut, et kõik on korras, siis hakkab ta nüüd, juba esinemise käigus, vargsi lipsusõlme ja kraenurki katsuma, silub kord-paar üle juuste ning katsub kiire pilguga enda juures muud sosistamise ja naeru põhjust avastada. Kuid põhjus pole üldse seotud esinejaga, vaid hoopis millegi muuga. Esinemisele aga jättis see asjatu kahtlustus oma pitseri. Aga juhtub ka seda, et põhjuseks on tõesti mingi esinejaga seotud segadus. Ja siis on asi palju hullem. Seepärast — õigeaegne kontroll pole kunagi üleaarne.

Ei maksa end unustada ka esinemise ajal. Kõnepult, mille olemasolu muide tunduvalt kergendab lektori olukorda, pole mitte selleks, et sellele rinnuli laskuda. Ei jäta sugugi head muljet, kui esineja pidevalt kasutab kõnepuldi servale asetatud veeklaasi. Üsnagi ebameeldiv on vaadata, kui lektor midagi unustades hakkab seda lakke vahtides või kukalt sügades meelde tuletama.

Lihtsast eneseunustamisest võib kujuneda välja halb harjumus. Viimase vastu on juba tunduvalt raskem võidelda.

Esinemiskultuuri oluliseks osaks on, et propagandist või lektor ei esitaks oma materjale erapooletu vaatleja positsioonilt. Et kuulajatele mõju avaldada, peab propagandist esitatava materjali õigsuses veendunud olema. Esitamislaad olgu asjalik. Igasugune võlts paatos ja allakriipsutatud teatraalsus on propagandisti töö õelamaks vaenlaseks. Kas lüürika, sentimentaalsus jne. on propa-

gandisti töös lubatavad — selle kohta on palju erinevaid arvamusi. Ühed on kaine asjalikkuse järjekindlad pool-
dajad, teised püüavad toetuda emotsioonidele. Eks siingi
määra eelkõige asja propagandist ise. Kuulajate ees
lausa pisaraid valama hakata ei maksa, kuid pisut senti-
mentaalsust võib teinekord üsna asjakohane olla. Eelkõige
aga, isiklik veendumus ja tunnete siirus.

Kuulajad armastavad isikupärasust. Nad tahavad, et
propagandist ei esitaks neile tsitaate ega matkiks mitme-
suguseid eeskujusid. Nad ootavad eelkõige propagandisti
mõtteid, seisukohti, arvamusi. Praktikas on esinenud juh-
tumeid, kus autoriteetidelt võetakse üle nende esinemis-
maneer, lemmiknäited, väljendused ja isegi vead. Sellise
propagandisti kohta öeldakse, et juba jälle mängib minist-
rit, sekretäri või kedagi teist. Mänguna võetakse aga ka
kõike seda, mida ta esitab. Ja pahatihti on nii, et see, mis
on talutav, mõnikord isegi meeldiv ühe esineja juures,
võib kujuneda matkija puhul täiesti vastuvõtmatuks.

Suurt tähelepanu väärib väljendusselgus. Pole kunagi
vaja karta, et lihtne esitamisviis võiks kuidagi propagan-
disti alavääristada. Sageli väljendubki tarkus just esine-
mise lihtsuses, mitte aga keerukates ja raskesti mõistetav-
vates väljendustes. Ega A. Tšehhov ilmaasjata rõhutanud,
et lihtsus ja talent on vennad. Liiga keerukad väljendused
ja veelgi keerukam mõttekäik materjali esitamisel viivad
tavaliselt kahele võimalikule lõpptulemusele: 1) kuulajad
jõuavad järelduseni, et materjal, mida esitab propagan-
dist, pole nende poolt üldse mõistetav ja sellised õppused
on tarbetu ajakulu. Ja 2), et propagandist pole ise asjast
aru saanud ning teda ei maksagi kuulata. Nii üks kui
teine järeldus on selline, mis propagandistile au ei tee
ega tule kasuks õppusele.

Propagandisti esinemises on küllaltki oluliseks takti-
tunde ja taktika küsimused. Oma esinemistes lähtub prop-
agandist ikka ja alati parteilise printsiipaalsuse positi-
oonidelt. Ideoloogilises võitluses ei saa olla kompromi-
sisse. Kuid parteiline printsiipaalsus ei tähenda, et me
vaenlaste saavutustest rääkides vett suhu võtaksime,
nende puuduste puhul laseme käiku aga kõik oma krii-
tikanooled. Ei tähenda parteiline printsiipaalsus ka seda,
et, sattudes vaimustusse nõukogude võimu edusammu-
dest, hakkame õigustama ka kõiki puudusi, püüdes neid
kujutada kas või omamoodi võitadena. Sellised seisu-

kohad oleksid parteilise printsiipaalsuse asemel selle kõige halvemaks moonutuseks.

Propagandisti autoriteet on alati kõige kõrgem ja tema esinemistel suur mõju, kui kuulajad on veendunud tema objektiivsuses. Seepärast on üsna oluline kaaluda, kas enne, kui tahame midagi laita, ei peaks seda ka kiitma. Ärgu olgu seda positiivset kuigi palju — kuid ta on ikkagi olemas. Kui me ainult ründame ega märgi vastu-pidist, kas siis see tähtsusetu just selle tõttu ei hakka omandama kuulajate mõtetes liiga suurt tähtsust. Propagandisti aga hakatakse süüdistama subjektiivses lähene-mises materjalile. Ja see ei ole enam hea.

Printsiipaalsus jääb selleks ka siis, kui me esimesele ebaõigele seisukohale ei hakka kohe vastulööki andma, vaid kuulame ära kõik arvamused, nopime neist välja enam-vähem õiged seisukohad ja näitame siis, milles seis-nesid kuulajate poolt esitatud ebaõigete seisukohtade loo-gilised vead. Liiga järsk vastulöök tekitab asjatut oposi-tiooni ega võimalda propagandistil sügavat ja veenvat argumentatsiooni esitada.

Mõnikord on aga raske jääda kainete kaalutluste pin-nale. Esinemine on põlemine ja selles põlemishoos võib esineda esitatud põhimõtetest kõrvalekaldumist. Ehkki sellistel puhkudel kuulajad tavaliselt mõistavad propa-gandisti, peetagu siiski meeles, et propagandist peab suutma ennast valitseda ka kõige keerukamates olukor-dades.

Enesevalitsemisega on tihedalt seotud enesejälgimine. Mida kuumemaks läheb esineja, seda erksam tuleb tal olla kõige ümbritseva suhtes. Muidu võib esinemisse lip-sata mõnigi koomiline moment, mis ei tule esinemisele kasuks. Nii näiteks toob propagandist fakte ettevõttes ohutustehnika eeskirjadest kinnipidamise kohta. Kõne-hoos ta hüüab: «... ja kui direktor nägi, et elektrisead-mete lohaka korrastamise tagajärjeks oleks võinud iga minut, isegi iga sekund olla miljonilisi väärtusi hävitav tulekahju, tõusid tal juuksed hirmu pärast püsti.» Aga kõik kuulajad teavad, et direktor on hoopis kiilaspäine. Hea, kui asi kujuneb lihtsalt naljaks. Teinekord võib aga tekkinud kokkulangevus anda üsnagi halvamõttelisi kom-binatsioonid.

Teataval määral on esinemiskultuuriga seotud ka lek-tori või propagandisti oskus suhteliselt igavat teksti ilme-

kalt edasi anda. N. Krupskaja mälestuste kohaselt ei pida-
nud V. I. Lenin võimalikuks, et propagandisti kõne oleks
ilmetu ja ühetooniline nagu voolava ojakese vulin. Aga
selliseks kujunevad paratamatult ettekanded, kus fakt
järgneb faktile, arv arvule ja need vilksatuvad kuulajate
eest mööda kui ühesugused vagunid raskekaalulises
kaubarongis. Seepärast peab propagandist ettekandeks
valmistumisel hästi mõtlema, kuidas panna arve elama.
Arvu võib esitada järgmiselt: «Käitis andis aastas üle-
plaani toodangut 186 000 meetrit puuvillast riidet.» Kui
vestluses oleks ainult üks arv, võib-olla jääks see isegi
meelde. Vähemalt oma suurusega ta üllatakski. Kui aga
arve on palju, ei avalda ta mingit erilist muljet ega jää
ka meelde. Sama arvu võib esitada ka teisiti: «Käitis andis
üleplaani toodangut puuvillase riide näol nii palju,
et selle kangaga oleks võinud katta vahemaa Tallinnast
Tartu.» Sellises esituses jääb fakt tõenäoliselt tunduvalt
paremini meelde. Ikka ja alati võime kilogramme ja
tonne ümber arvutada vaguniteks, rongideks jne. Nii
mõneski töökohas ei peeta näiteks eriliseks patuks, kui
keegi tuleb tööle paarkümmend minutit hiljem ning lah-
kub paarkümmend varem. Viiepäevase töönädala pike-
mate päevadega on ju raske harjuda. Aga keegi ei mõtle,
et õigupärast pole sellisele töötajale vaja puhkust andagi,
sest hilinemiste ja varem lahkumiste arvel on ta aasta
väitel kolm nädalat puhkust juba kätte saanud. Sisuliselt
pole siin ju midagi uut, kuid propagandisti sellises esitu-
ses hakkab fakt nagu rohkem elama.

9. KÕNEKULTUURIST

Kõnekultuurist rääkides peab peatuma sõnavaral. Tava-
lises kõnes ei kasutata üle kümnendiku olemasolevast
sõnavarast. Kuid mida rikkam on sõnavalik, seda parema
mulje jätab esinemine. Sõnade kordamine näitab aga esi-
neja keelelist vaesust ja saamatust. Kuidas võikski meel-
dida propagandisti umbes selline esinemine: «Nii näiteks
toob sm. J. Käbin näiteid praktikast ning näitab...» Või
siis kasutab propagandist iga kord V. I. Lenini teostele
viidates kas «V. I. Lenin ütles» või «V. I. Lenin kirjutas».
Samuti igav. Kas poleks parem ja huvitavam, kui propa-
gandist, viidates V. I. Leninile, kasutab vaheldumisi sõnu

«mainis», «tähendas», «nägi ette», «osutas tähelepanu», «tõstis esile» jne. jne. Kui propagandist kirjutab oma loengu või vestluse esialgu välja sõna-sõnalt, on tal võimalus teksti keeleliselt pidevalt parandada.

Teinekord mõjub hästi kohane sõnademäng. Kui see on kergesti tabatav, võtab kuulajaskond ta meelsasti vastu. Või mõni pisut ümberkohandatud vanasõna. Kord Tallinna trammis ütles üks naine: «Muidu on ikka, kes ees, see mees, aga trammis paraku on asi teisiti — kes mees, see ees.» Hästi öeldud ja ka propagandisti suus parajal kohal ei kõlaks ta halvasti.

Murdesõnade kasutamist ei tule pidada soovitavaks. Kuulaja tunnistab ju tavaliselt ikkagi kirjakeelt ja murdesõnade ja -vormide esinemine propagandisti loengus või vestluses jätab esinejast mulje kui kirjakeelt nõrgalt valdavast inimesest. Tundub isegi koomilisena, kui propagandist kasutab vahetevahel sõnu «üits», «naksi» jne. Veelgi halvem on, kui esineja rõhutab sõnu valesti või kasutab vigaseid käändeid ja pöördeid. Ütled üks kord «humoor» ja pole sugugi kindel, et kuulajad sind tagaselja ei hakkagi seltsimees «humooriks» nimetama.

Mõnikord on propagandistile küllaltki tõsiseks vaenlaseks parasiitsõnad ning nendest vabanemine nõuab püsivust ja tahtejõudu. Niisugust esinemist on vist igaüks kuulnud: «Ma oleksin täna, tead, esinenud hoopis, tead, teisel teemal, tead, kuid...» või nii: «Viisaastaku plaani täitmine, muidugi, oli nõukogude rahva, muidugi, järjekordseks panuseks uue, muidugi, ühiskonna ehitamisel.» Enamasti alati leidub kuulajate seas keegi, kes hakkab märkima, mitu korda ettekande vältel öeldi «tead», «muidugi», «võib-olla» jne. Vähe sellest — hakatakse isegi kihla vedama, kas esineja jõuab välja viiekümneni või sajani. Kui avastatakse, et propagandist erutudes hakkab parasiitsõnu rohkem kasutama, siis tehakse midagi propagandisti ärritamiseks ning nauditakse järgnevate parasiitsõnade küllust. Propagandisti ettekanne on aga nurjunud.

Parasiitsõnade vältimiseks on vaja olla pidevalt valvas. Juba seegi on hea, kui esineja saab sõnal mõnikordki sabast kinni. See tähendab, et võit parasiitsõnade üle pole enam kaugel.

Tarbetu on näiteks lausete või nende osade mehaaniline kordamine: «Suurel Sotsialistlikul Oktoobrirevolutsioonil on suur rahvusvaheline tähtsus... suur rahvus-

vaheline tähtsus...» Paar lauset tuleb vahele ja siis jällegi lause mehaanilise kordamisega. Siin ootab esinejat oht, et parajal kohal mõni kuulaja ennetab kordamisega esinejat ning saavutab auditooriumis esinejale ebasoodsa muheluse või pahatahtliku naerugi.

Teinekord on aga kordamine vajalikki. Sobivaks korduseks võib lugeda näiteks esineja katset korduse kaudu luua humoristlikku pilti: «Astun sammu — seljakotis teeb keegi piuks. Astun teise, ja jälle piuks. Olen tükk aega paigal. Siis uus samm, ja jälle piuks.» Kordus aitab luua meeoleolu, tekitab uudishimu, elevust, nalja.

Kordus on mõeldav ka näiteks siis, kui see rõhutab uut alajaotust. Kui teksti alajaotus algab näiteks selliselt: «NLKP XXIII kongress osutas ulatuslikku tähelepanu ideoloogilisele tööle.» Nüüd järgneb pikem selgitus ideoloogilise töö kohta. Uut mõtet, uut alajaotust aga algame jällegi samasuguselt: «NLKP XXIII kongress pani uuele alusele ka partei organisatsioonilise töö.» Ja järgneb organisatsioonilise töö küsimuste käsitus. Ja kui kolmandat korda alustame: «NLKP XXIII kongress...», siis taipab kuulaja otsekohe, et see tähendab kolmanda alajaotuse algust.

Ebasobivaks tuleb lugeda ka kõhatusi, üksikute häälikute venitamist ja muid seda laadi harjumusi. Heaks rohuks selliste sageli propagandistile endale tähelepandamatute iludusvigade vastu on esinemise lindistamine ja selle kuulamine. Nüüd juba oma juttu kuulates punastab propagandist ja üsna sageli ütleb siiralt: «Seda ma küll poleks võinud arvata, et ma nõnda esinen.» Kui keegi propagandistidest pole proovinud oma esinemist kuulata, tehke seda. Sellest on ainult kasu.

Huvitav oleks siinkohal meenutada üht detaili V. I. Lenini tegevusest. V. I. Lenini kaasaegne jutustab, kuidas nad Lenini häält plaadile võtsid: «Suure huviga kuulas Vladimir Iljitš esimesi plaate ja päris aina, kas tema hääl on ikka sarnane: «Esimest korda kuulen omaenda häält.»»

Oma esinemistes, nii nagu igapäevases kõneski, kasutavad propagandistid küllalt sageli võõrsõnu. On see hea või halb? Vastata siin ühel hoobil on võimatu. Tuleb arvestada, et paljud võõrsõnad on tulnud eesti keelde üle ning neil pole mingisugust eestikeelset vastet. Eriti paistavad silma sõnad tehnika valdkonnast, näi-

teks kombain, televiisor jt. Selliste sõnade kasutamine on paratamatu.

Terve rida on selliseid võõrsõnu, millel näib olevat eestikeelne vaste, kuid ta ei anna seda varjundit, mida annab võõrsõna või siis on eestikeelne vaste liiga kohmakas. Võõrsõna kaudu on mõistet edasi anda tunduvalt kergem ja ta on ka kuulajaile arusaadavam. «Paanika» on võõrsõna. Eestikeelne sõna «hirm» on teise varjundiga kui sõna «paanika». «Kabuhirm» on aga väga kohmakas ja igapäevases keeles suhteliselt harva kasutatav sõna. Sellistel puhkudel, kus vaste eesti keeles puudub või võõrsõna kaudu edasi antav mõte on kuulajaile paremini mõistetav, on võõrsõnade kasutamine propagandisti esinemises täiesti õigustatud. Pole ju mingisugust vajadust viia sisse printsiipi võõrsõnadest loobumiseks, kui selle all kannatab esinemise mõistetavus.

Sellisel juhul aga, kui on tegemist võõrsõnadega, millel on eestikeelsed vasted olemas, tuleks eelistada eestikeelseid. See kõneleb austusest oma emakeele, oma rahvuse vastu. Koosolekukõnesid kuulates tuli V. I. Lenin järeldu-sele: «Tarvitame võõrsõnu ilma vajaduseta. Tarvitame neid valesti. Milleks öelda «defektid», kui võib öelda vead või puudused või lüngad.» Ja veelgi enam. V. I. Lenin asus rünnakule emakeele rikkujate vastu. «Kui alles hiljuti lugema õppinule,» kirjutas ta, «võib võõrsõnade kui uudise tarvitamist andeks anda, siis literaatidele seda andestada ei saa. Kas poleks meil aeg kuulutada sõda ilma vajaduseta võõrsõnade tarvitamisele?»

Igaüks teab, et kuulajal võib kõrvust mööda libiseda mõni viga eestikeelse sõna pöörde või käände tarvitamisel, eksitus võõrsõnas aga lausa lõikab kõrva. Sõna konstateerima on esinemises täiesti välditav ja seda tuleb teha. Kui aga esineja otsustas seda sõna siiski kasutada, siis mõjub piitsahoobina, kui kostab konstateerima. Sama on lugu, kui entusiasmi asemel kostab entusism jne. Tarvitses ühel vanal sõjamehel avalikul esinemisel ainult kord kogemata eksida ja öelda veterani asemel veterinaar, kui see levis kulutulena üle kogu vabariigi ja veel aastaid hiljem mitmedki sõjaveteranid nimetasid üksteist kokkusaamisel veterinaarideks.

On selge, et paljude võõrsõnade ka õigesti kasutamine muudab ettekande raskeks ja pole olemas mingisugust garantiid, et kõigile kuulajatele on võõrsõnade sisu sama

selge kui esinejale. Halb on, kui esineja hakkab oma võõrsõnade tundmisega edvistama või tahab sellega alla kriiputada oma vaimset üleolekut. Kui propagandist hakkaks selle asemel, et öelda kooli lõpetama, kasutama sõna absolveerima, või kaastunde avaldamist asendama kondoleerimisega, kutsuks ta välja eelkõige kuulajate pahameele. Seda laadi keelelisi peenutsejaid propagandistide peres õnneks ei esine, kuid ka igasugused kaldumised selles suunas on väärt, et neid hukka mõista.

Eeltoodu ei tähenda kaugeltki nihilistlikku suhtumist võõrsõnade tarvitamisse. On hea, kui propagandist ise tunneb võõrsõnu, kuid võõrsõnade tundmine ja nende kasutamine avalikes esinemistes on täiesti erinevad, võiks öelda isegi vastupidised asjad. Paljud võõrsõnad teaduslikes tekstides on loomulikult täiesti oma kohal.

Omamoodi lähenemist vajavad teaduslikud terminid ja mõisted. Eks ole ju «klassid», «sotsialism», «antikommunism» jne. samuti võõrsõnad, mis on keelde üle tulnud ja millele me ei leia eestikeelset vastet. Me kasutame neid alatasa. Vaevalt võib endale ette kujutada näiteks propagandisti ettekannet või arutlust, kus ei esineks sõna «klass». Oleme selle mõiste kasutamisega täiesti kodus — klassivõitlus, töölisklass, klassihuvid jne. Kuid see ainult näib nõnda. Ka siin esineb eksimusi. Vahetevahel võib mitmesugustest omavahelistest jutuajamistest kinni püüda klassi ebaõiget kasutamist selles mõttes, et klassijaotust tehakse selle alusel, kes rohkem või vähem teenib, kes oma ametiredelil on kõrgemal või madalamal pulgal jne. Näiteks võiks siin tuua laborandid ja õppejõud, sovhoositöölised ja vabrikutöölised jne. Vähem küll, aga mõnikord esineb klassi segamist organisatsiooniga — parteilased ja parteitud.

Et igasuguseid termineid, definitsioone paremini omandada, oleks vaja praktiseerida nende mõistete ja selgituse väljakirjutamist. Selle tulemusena tekiks igal kuulajal nagu omakoostatud leksikon. See võtab küll mõnevõrra aega, kuid on paratamatult vajalik.

Üksikutel juhtudel kasutavad propagandistid oma ettekannetes ka võõrkeelseid fraase ja sõnu. Seda võib teha, kuid üleküllastada oma ettekannet võõrkeelsete fraasidega pole vaja. Enamlevinud on ladinakeelsed fraasid, mis on paljudele kuulajatele tuttavad ja mis sobival kohal kasutatuna võivad teatud tähtsust omada, näit. *nil novi*

sub sole (ei ole midagi uut päikese all) või *medice, cura te ipsum* (arst, aita iseennast). Selliste fraaside korral on ikkagi soovitatav lisada ka eestikeelne tõlge, sest paljud kuulajad võivad antud fraasi mitte tunda. Muidu võib kujuneda olukord, kus selgituseta esitatud fraasist «*Sic transit gloria mundi*» (nii möödub maailma hiilgus) saadi aru selliselt — «Sikk tantsib orja mundris». Loomulikult ei öelnud fraas sellisena auditooriumile midagi. Kuigi toodud näide, võib-olla aga ka anekdoot, on niivõrd pika häbemega, et tema iga ei teata, väljendab ta siiski väga õiget põhimõtet: «Kui tahad näidata oma eruditsiooni, siis näita, aga ära unusta «maakeelset» selgitust juurde lisamast!»

Võõrkeelsete sõnade kasutamine on teinekord abiks olukordade paremaks iseloomustamiseks. Rääkides hitlerlikust Saksamaast ning, kasutades sobival juhul sõnu «Reich», «Führer» jt., võib saavutada positiivset mõju. Eriti nende juures, kes ise kuulsid neid saksakeelseid sõnu üsna sageli, loob see mõnevõrra konkreetsema ja elavama pildi. Hea on võõrkeelseid, auditooriumile aga teada olevaid sõnu ettekandes kasutada ironiseerivas toonis. Nii oleks propagandisti vestluses *all right* täiesti omal kohal näiteks järgmises lauses: «Kuid nende ameeriklaste hulk, kes ütlevad *all right* Pentagoni sõjaväeteenistuse kutse saamisel, jääb iga päevaga vähemaks.» Seevastu aga labastab propagandisti esinemist selliste sõnade kasutamine, kus võõrkeelsest sõnast on tehtud mingisugune eestipärane kombinatsioon — näit. sihker, rih-tima jne.

Täiesti lubamatuks tuleb pidada selliseid ühendusi, kus teises keeles esinev sõna on ühendatud eestikeelsega, näiteks kirpitsakoorem, vodkapudel, luftauk jne. Võõrkeelne sõna võib esineda mõnikord parasiitsõnanagi. Kõige enam on propagandistide juures märgata sõna «vot» kasutamist. Sellisel parasiitsõnal nagu igal teiselgi temasugusel ei tohi olla kohta propagandisti esinemises.

On õige, et iga keel rikastub teiste keelte mõjul. See on positiivne nähtus. Kuid see rikastumine ei saa toimuda vulgaarsete väljenduste ning sõnaühendite kaudu. Propagandisti osaks on võidelda igasuguste labastavate nähtuste vastu nii oma esinemises kui ka kuulajate sõnavõtudes.

Viimasel ajal on propagandistide juures märgata veel

üht ebaõiget tendentsi. Nii lipsab ettekannetesse kas siis venekeelse kirjanduse kasutamise mõjul või mõnel teisel põhjusel näiteks GDR. See peaks tähendama Saksa Demokraatlikku Vabariiki. Eestikeelses ettekandes oleks siis õigem SDV. Kuna aga see lühend on vähe levinud, siis tuleks terviklikult välja öelda Saksa Demokraatlik Vabariik. Kui aga seda ei soovita, siis oleks õigem kasutada juba saksakeelset lühendit DDR (*Deutsche Demokratische Republik*), sest nii nimetavad teda sakslased ise. Samal põhjusel on parem öelda USA kui SŠA, aga kõige parem on ikkagi välja öelda — Ameerika Ühendriigid.

Võõrkeelsete fraaside ja sõnade kasutamisel on peamine nende õigesti hääldamine. Igasugune võõrkeelne fraas kaotab oma mõju, kui teda ei esitata propagandisti poolt niisamasuguse voolavusega nagu kogu ülejäänud kõnetki. Siit ka järeldus — kui me pole päris kindlad, kas võõrkeelne fraas tuleb hästi ja õigesti välja, siis parem juba teda mitte kasutada. Sama kehtib ka võõrkeelsete sõnade kohta.

Võõrkeelsete sõnade ja fraaside puhul võib, ja teinekord on isegi soovitav, nendest loobuda. Kuid hääldamisraskustega oleme rinnutsi koos ka siis, kui ettekandes on vaja kasutada võõrapäraseid isiku- ja kohanimesid. Mõnes õppuses on neid, tõsi küll, vähem, aga kui jutt läheb rahvusvahelisele olukorrale, siis on propagandist sunnitud opereerima nii välismaiste tegelaste kui ka mitmesuguste kohanimedega.

Propagandistidelt ei saa nõuda, et nad õpiksid ära kõikide maailma rahvaste keelte või tähtsamategi keelte hääldamisreeglid. Kuidas siis pääseda võõrpärisnimede kasutamisel võimalikest piinlikest ja ebamugavatest momentidest? Ei saa ju propagandist lahendada küsimust selliselt, et ütleb isiku ametikoha või linna ligikaudse asukoha ning jääb siis toppama. Kui keegi kuulajatest selle nimetab, kiidab ta kergendatult järele — just, just seesama jah!

Mida siis teha? Üheks tähtsamaks propagandisti abiliiks on raadio ja televisioon. Võõrpärisnimed, mida propagandist oma loengutes või vestlustes kasutab, esinevad kindlasti ka mitmesugustes raadio- ja televisiooni-saadetes. Eriti palju annavad saated, nagu päevauudised ja aktuaalne kaamera. On ainult kiiduväärt, kui propagandist saadete jälgimisel hoiab käepärast pliiatsi ja

märkmiku ning vajalike nimede häälendamise alati üles märgib. Pole paha, kui seda teha korduvalt, sest võib juhtuda, et esimene kuulmine osutus ebatäpseks.

Mõnevõrra aitab propagandisti eesti- ja venekeelsete ajalehtede ning ajakirjade paralleelne lugemine. Teatavasti kirjutatakse vene keeles nimed nii, nagu nad hääldatakse. Nii võib ligikaudu teada saada, kuidas hääldata ühe või teise prantslase, inglase või itaallase nime.

Veelgi kindlam on pöörduda vastavakeelse sõnaraamatu poole. Enamik sõnaraamatuist toob sissejuhatuses ära häälendamise põhireeglid. Palju aitavad pärisnimede häälendamise tundmaõppimisele kaasa sama kirja- ja sõnadega sõnad, näit. Church (kirik) ja Churchill. Heaks abiliseks propagandistile mitte ainult eesti keele õigekirjutuse, vaid ka võõrpärisnimede hääldamise küsimuses on Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi väljaandel 1960. a. ilmunud «Õigekeelsuse sõnaraamat» (koostajad E. Nurm, E. Raiet, M. Kindlam), kus leidub konspektiivne, kuid propagandistile vajalik võõrpärisnimede hääldamise juhend. Peale selle on samas ka valimik geograafilisi nimesid.

Tavaliselt teeb rõhu asetamine võõrpärisnimedes palju raskusi. Nii näiteks on inglise keeles rõhk üldreeglina esimesel, prantsuse keeles aga viimasel silbil. Kindlalt esimesel silbil on rõhk veel soome, tšehhi ja ungari pärisnimedes. Põhiliselt langeb rõhk esimesele silbile ka läti, norra, saksa, rootsi ja taani keeles. Eelviimasele silbile langeb rõhk poola pärisnimedes, samuti eelviimast, mõnikord aga ka tagant kolmandat silpi rõhutavad itaalia ja ladina keel.

Rõhku viimasel ja eelviimasel silbil kohtame hispaania, portugali ja rumeenia keeles.

Mõnedes keeltes on aga rõhk hoopiski rändav, näiteks hollandi ja leedu keeles. Paljudel juhtudel, kus tegemist on üldreeglisest kõrvalekaldumisega, märgitakse rõhk eraldi välja. Vene keeles on rõhk samuti rändav. Määravaks osutub sageli isiku enda valik. Nii on näiteks teoreetiliselt võimalik hääldata nii Issákova kui ka Issakóva, tegeliku hääldamise otsustab nime kandja ise.

Kõigele lisaks aga vana tõde: kui ei tea, küsi! Küsida võib ka enesekontrolliks. Häbeneda pole siin midagi. Häbeneda tuleb siis, kui esineme küll kindlalt, aga valesti!

10. KELLELT JA MIDA ÕPPIDA

Propagandistiks ei sünnita, vaid saadakse. See nõuab eelkõige tööd, tööd ja veel kord tööd, järjekindlat ja süstemaatilist tööd oma teadmiste täiendamisel. Poliitilis-teoreetiliste, samuti aga majandusalaste teadmiste hulgal, mida vajab propagandist, polegi piiri. On ju propagandisti peamine ülesanne tutvustada kuulajaid marksistlik-leninlike ideede olemusega, mobiliseerida nende vaimne energia niivõrd, et need ideed omandataks sügavalt ja neid võiks praktilises tegevuses rakendada. Siit tuleneb otsene vajadus järjest põhjalikumalt tundma õppida marksistlik-leninlikku teooriat ja selle elluviimist kaas-aegsel ühiskonna arenemise etapil.

Üks asi on omada sügavaid teadmisi, teine aga osata neid kuulajateni viia. Ka seda tuleb õppida. Propagandist ei tohi oma töös minna kergema vastupanu teed. On ju üsna ahvatlev mitte välja kirjutada kogu esinemise teksti, loobuda materjali süstemaatilisest kogumisest ning teha ettekanne esimese ettejuhtuva kokkuvõtliku brošüüri alusel, mitte pöörata tähelepanu oma esinemismaneerile lootuses, et see läheb kuidagiviisi läbi, visata käega kõnekultuuri põhireeglitele jne. jne. Kuid nii ei kasva ka propagandisti meisterlikkus. Selline propagandist kujutab endast inimest, kes oma tööd ei armasta, vaid võtab seda lihtsalt kohustusena, mida kuidagiviisi tuleb täita. Just kuidagiviisi... Kuid kui nii, siis poleks seda tööd vaja tehaigi.

Propagandisti töö on kunst, mille õppimiseks tuleb ära kasutada kõik see, mida annab ajalugu. Miks ei peaks meie propagandistid tundma õppima erinevate ühiskondade kõnemeeste edu saavutamise saladusi.

Kuigi kõnekunst oli tuntud vanas Egiptuses, Assüürias, Babüloonias ja mujal, tuleb tõelise kõnekunsti hälliks pidada Vana-Kreekat. Siin pandi alus ka kõnekunsti printsiipide ja meetodite teoreetilisele läbitöötamisele — retoorikale. Kui rääkida propagandistidele vajalikest eeskujudest, tuleks eelkõige nimetada Demosthenest. Demosthenese tee kõnekunsti täieliku valdamiseni on kõige klasikalisem näide sellest, et peamine selles kunstis on järjekindel ja väsimatu töö endaga. Korduvad ebaõnnestumised ei suutnud Demosthenest kõrvale tõugata tema poolt valitud teest. Ta õppis väljenduma, kasutades selleks

kõikvõimalikku abi. Ta harjutas oma häält, oma esinemisjõudu. Üheks peamiseks tema edu allikatest oli tahtekindlus. Ta kõneles mere ääres, püüdes summutada selle mühinat. Ta harjutas, hoides kivikesi suus. Halvast harjumusest pidevalt õlgu kehitada ta vabanes sel teel, et seadis lakke parajasse kõrgusse mõõga, mis teda igal õla-kehitusel torkas. Kõige suuremat abi aga osutas Demosthenesele tema näitlejast sõber, kes pühendas teda kõnekultuuri mitmesugustesse saladustesse. Ja Demosthenesest sai kuulsamaid kõnemehi.

Demosthenes oskas oma esinemises viia tähelepanu otsekohe peamisele mõttele. Heaks näiteks on siin Demosthenese tuntud pärjakõne. Demosthenes oskas vaidlustes teha relvituks oma vastased nende tugevamate seisukohtade esiletoomisega, jättes viimaseid ilma võimalusest üllatada ja enda poole võita rahvahulki. Demosthenes kuulus nende hulka, kes pani peamist rõhku esinemise väljenduslikkusele. Tema kõned olid alati erinevad. Demosthenes valmistus esinemiseks väga hoolikalt, mistõttu tema vastased ütlesid tema kõnede kohta, et need «lõhnavad lambi järele». Surres jättis ta maha üle viiekümne valmis kirjutatud, kuid kasutamata teksti. Oma tekstides osutas ta suurt tähelepanu lühidusele ja selgusele. Kõnede kokkuvõtted paistsid silma lihtsuse ja veenvuse poolest. Sageli lõpetas ta kõne üleskutsega. Kogu tema kõnest aga õhkus siirust...

Aristotelest nimetas K. Marx vanaaja suurimaks mõtlejaks. Paljud aga ei teagi, et Aristoteles koostas 23 sajandit tagasi oma kuulsa kõnekunsti teooria — «Retoorika». Selles oli kolm osa: kõne põhiprintsiibid, oraatorile vajalikud omadused ja esinemiskunst. Aristotelest tuleb pidada suureks stiilimeistriks. Ka tema rõhutas eelkõige esinemises selgust. Vaenulikult suhtus ta esinemistesse, mis on täis tühja kõla, epiteete ja ülivõrdeid. Peamine on asjalikkus. Aristotelese arvates pole tühistest asjadest vaja kõnelda pidulikult, tähtsatest asjadest aga kergelt. Suurt tähtsust omistas ta asja sisule, aga mitte sofistlikule vaidlusele, katsele tõestada ükskõik mida. Ta eitas kõike, mida nimetatakse «musta valgeks tegemiseks». Kõnelejale tuntakse kaasa, kui ta räägib tunnetega... Rohkem näitlikkust, võrdlusi... Igale kõneliigile vastab oma stiil... Need on killukesed Aristotelese põhimõtetest. Õlgu märgitud, et ka Aristoteles osutas suurt tähelepanu

sõnastusele, formuleeringute täpsele väljatöötamisele — ühesõnaga teksti koostamisele.

Kui keegi hästi esines, öeldakse tema kohta: «Kõneles nagu Cicero.» Cicero oli Vana-Rooma kõige kuulsam oraator. Talle olid juba sünnipäraselt omased elav mõistus ja sügavad tunded. Sellele vaatamata seadis ta esiplaanile töö, aga mitte kaasasündinud omadused. Esinemisteks valmistus ta alati väga põhjalikult. Teda iseloomustades tuleks kõigepealt märkida sügavat isiklikku veendumust. Tugeva argumenteeritusega, faktiderohkusega pidas Cicero kuulajate veenmist võimatuks. Mis puutub esinemise ettevalmistamise üksikutesse etappidesse, siis küllaltki tähtis koht oli siin materjali valikul ja tema paigutamisel, s. t. loogilisel seostatusel. Cicero pidas vajalikuks avaldada mõju kahesuguste faktidega. Ühed, mis mõjuvad mõistusele, teised — tunnetele. Kõne lõpetamisel kasutas Cicero rohkem tunnete mõjutamist. Edu saavutamisel pidas Cicero kõige tähtsamaks oraatori asjatundlikkust.

Cicero kõnedes paistab silma epiteetide rohkus. Sageli esineb neid kolme-neljakaupa. See kõneleb omakorda kuulajate tundemaailma mõjutamisest. Cicero kõnedest on säilinud üle poolesaja kõne. Kõige huvitavamateks on tema kõned Catilina vastu. Tuntud on ka Cicero tööd kõnekunsti teooriast ja ajaloost. Olgu märgitud, et Cicerolt on õppinud paljud hilisemad oraatorid. Cicerolt on soovitanud õppida ka K. Marx. Tõepoolest — küllaltki selge ja õpetlik peaks olema Cicero seisukoht, et oraator peab ühendama endas dialektiku peensuse, filosoofi mõtte, poeedi keele, juristi mälu, traagiku hääle ja näitleja žestid ning graatsilisuse. Ta pidas tähtsaks sõnavalikut, kõne tempot, lauseehitust.

Kõnekunsti teooriate loojaks Venemaal võib sisuliselt pidada M. V. Lomonossovit. Tema retoorika, mis avaldati 1743. aastal, säilitab oma aktuaalsuse paljudes osades ka kaasajal. Huvitav on Lomonossovi ettekande põhiosadeks jaotamine. Kõigepealt sissejuhatus, kus valmistatakse kuulajad ette kuulamiseks. Teiseks — põhiseisukohad. Kolmandaks — oraatori seisukohtade tõendamine ja vastupidiste seisukohtade ümberlükkamine ning neljandaks — lõppkokkuvõte. Lomonossov astus kategooriliselt välja igasuguse teksti mahalugemise vastu.

Väga palju kasulikku leiab propagandist marksistlik-leninliku propaganda silmapaistvate esindajate kõnedest,

samuti aga ka propagandistidele ja agitaatoritele antud juhtnõõridest. V. I. Lenini propagandistimeisterlikkusest tuleb meil juttu edaspidi. Tingimata tahaks aga siinkohal mõne sõnaga peatuda M. I. Kalinini. Ta esines lihtsalt, arusaadavalt. Võiks öelda, et ta pigemini vestles kui kõneles. Tihti alustas ta naljaga. Komsomoli VII kongressil tervitasid delegaadid Kalinini ilmumist kõnetooli kestva aplausiga. Kalinin algas oma kõnet sõnadega: «On väga hea, kui kõnelejat võetakse vastu aplausiga, sel ajal oraator tavaliselt mõtleb, millest alata.» Järgnes uus aplaus...

Kalinin oli ise hea kõnemees, samal ajal aga ka tugev nõukogude kõnekunsti teoretik. Oma kõnedes rakendas ta väga sageli küsimuse-vastuse meetodit. Tema esinemised olid rikkad iseloomulike faktide ja näidete poolest. Repliigile reageeris ta peaaegu alati küsimusega. Kalinini kõned ei olnud õpetlikud — pealetükkivad. Alati leidis neis tagasihoidlik «Kas teile ei paista», «Kuidas te arvate, kas...» jt. Ta vihkas mahaloetud kõnesid. Kuigi Kalinini kõned näisid mõnikord kerge vestlusena, eelnes neile tõsine ettevalmistus. Sobiva sõna leidmisele kulus teinekord tükk aega, kuid see sõna leiti. Head keelt pidas ta propagandisti tingimatuks omaduseks.

Palju on õppida S. M. Kirovilt, J. M. Sverdlovilt, F. E. Dzeržinskilt ja paljudelt teistelt nõukogude ajastu silmapaistvatelt oraatoritelt. Nende kõned on propagandistidele kättesaadavad. Iga kõne tähelepanelik läbilugemine annab väärtuslikku lisa ka kõige kogenumale propagandistile.

Ent õppida ei saa üksnes mälestuste või kõnede kaudu. Õppida tuleb kõigest, mida meile ümbritsev elu lahkelt käel pakub. Esineb juhtumeid, kus propagandistid nurisevad, kui neid saadetakse kuulama ühe või teise propagandisti õppust. Nurisemiseks pole küll põhjust. Otse vastupidi — nüüd on võimalus näha-kuulda, kuidas teine propagandist esineb, kuidas ta saavutab kontakti, kuidas ta kuulajaid arutluse käigus aktiveerib jne. Selles võib olla nii mõndagi uut. Päris hea on, kui külastaja võtab kaasa oma õppuse läbiviimise kava, mõeldes seejuures läbi nii näitlike vahendite kasutamise, arutluse põhiprobleemid kui ka võimalikud praktilised ülesanded. Kui külastaja koostatud kava ja teise propagandisti poolt ellu viidud kava vahel esines erinevusi, kasvab sellel pin-

nal välja metoodilisest seisukohast üsnagi viljakas mõttevahetus.

Jälgitava õppuse puhul tuleb arvestada, et igal propagandistil on individuaalsed erinevused. Seepärast pole vaja kiiresti rutata üht või teist võtet hukka mõistma. See, mis sobib näiteks eakale, kuulajaist vanemale propagandistile, ei kõlba alati noorele. Ühe propagandisti sõnadele järgneb solvumine, kui aga täpselt samu sõnu kordab teine propagandist — pole solvumisest jälgegi.

On hea, kui propagandist käib sageli kinos, teatris. Ja mitte kui tavaline kodanik, vaid kui propagandist. Teatri-lava on suurepäraseks kooliks, kus võib õppida vaba, sundimatut olekut. Väga häid järeldusi oma töö jaoks võib propagandist teha näitlejate kõnest. Kui see ei jõua alati saali, siis on see kohe näha, miks. Ja propagandist võib endale otsekohe üht-teist kasulikku kõrva taha kirjutada.

Tegevus laval näitab, milline osa on intonatsioonil. Samuti võib veenduda, et kaugeltki alati pole vaja oma seisukoha teatavakstegemiseks sõnu. Miimika osutub teinekord isegi mõjuvamaks.

Õppida on võimalik ka raadio kaudu. Korduvalt esinevad mikrofoni ees küll vabariigi teadlased, õppejõud, küll partei ja valitsuse juhtivad töötajad, küll sportlased, turistid, kirjanikud ja paljud, paljud teised. Kas pole huvitav jälgida, kuivõrd kooskõlas on nende esinemise sisu ja vorm. Õpime teiste juures registreerima parasiitsõnu ja muid vääratusi — eks nii ole ka võitlus oma «patukeste» vastu kergem. Kuigi raadiomehed varem lindistatud esinemised kääride ja liimiga siledaks teevad, üht-teist kriitilises mõttes ikka leidub. Positiivset on aga seda rohkem.

Ja lõpuks — vähe käime mitmesugustel loengutel. Korduvalt oleme rõhutanud, et propagandist võib oma ülesandeid täita seda paremini, mida erudeeritum ta on. Kuid eks iga loeng anna ju midagi sellist, mida me alati ise ei tea ega leia ka otsides. Tuuni aja jooksul jõuab meieni materjal, mille ettevalmistamiseks on lektor kulutanud päevi, aga võib-olla ka nädalaid. Selles mõttes on loengute kuulamine propagandisti jaoks lihtsalt aja kokkuhoid. Sageli ei ole küsimus ainult eruditsiooni laiendamises. Juhtub, et loeng on samal teemal, mida käsitab ka propagandist. Nüüd on asi veelgi olulisem. Kuidas ehitab lektor üles oma ettekande, millisest valdkonnast toob ta näiteid, mida annab uut? Kõigile neile ja teistele võimalik-

kele küsimustele saadud vastused kuluvad hiljem oma esinemiseks ettevalmistamisel marjaks ära.

Seega on nii ajalugu kui ka kaasaeg suureks kooliks igale propagandistile.

11. LENINLIKUST PÄRANDIST

V. I. Lenini rohkearvulised esinemised pakuvad rikkalikku materjali selle kohta, millised võtted ja emadused tagavad edu avalikel esinemistel. Ta kõned on suurepäraseks näiteks, kuidas peab kõne olema ette valmistatud ja milles väljendub esinemise jõud ja loogika.

V. I. Lenin on korduvalt rõhutanud suulise propaganda suurt tähtsust kasvatustöös. Elava sõnaga võib saavutada märksa enam kui vastavasisulise brošüüri või ajaleheartikliga. Oma kirjas A. V. Lunatšarskile kirjutab V. I. Lenin, et «isiklik mõjutamine ja koosolekutel esinemine on poliitikas määratu suure tähtsusega. Ilma nendeta ei ole poliitilist tegevust, ja isegi kirjutamine muutub vähem poliitiliseks.» Ükski ajaleheartikkel, veel vähem aga propagandistlik brošüür, ei saa tungida kitsa kollektiivi rõõmude ja murede juurde selliselt kui propagandist, kes tunneb hästi nii kogu kollektiivi kui ka iga selle üksikut liiget. Propagandist, kes lähtub kollektiivile lähedastest ja tuntud faktidest, suudab inimestele kõige paremini sügavaid teadmisi sisendada ning suunata neid hästi valitud fakti kaudu üldistele järeldustele.

Korduvalt juhtis V. I. Lenin oma esinemistes ja artiklites propagandistide tähelepanu vajadusele siduda teoreetilised seisukohad praktilise eluga. «Kogu kommunismi propageerimine,» rõhutas V. I. Lenin oma kõnes poliitharidustöötajate ülevenemaalisel nõupidamisel, «peab olema korraldatud nii, et see oleks suunatud riikliku ülesehitustöö praktilisele juhtimisele.» Seejuures rõhutas ta, et poliitharidustöö tulemusi saab mõõta ainult majanduse paranemisega. «Iga agitaator,» märkis V. I. Lenin, «peab olema riiklik juhtija, kõigi talupoegade ja tööliste juhtija majanduslikus ülesehitustöös.»

V. I. Lenin naeris sellised propagandistid välja, kes ei tunne praktilist elu ega oska teoreetilisi seisukohti praktikaga ühendada. Nende teoreetilised seisukohad jäävad

ainult elust irdunud mõteteks, tsitaatideks. Seda tüüpi propagandisti kohta ütleb V. I. Lenin, et ta «kahmab raamatuist tsitaate nagu õpetlane, kelle pea on justkui laegas tsitaatidega, ja ta topibki neid kuhu juhtub, kui aga tuleb ette uus kombinatsioon, mida raamatus ei kirjeldata, siis kaotab ta pea ja kahmabki laekast just selle tsiitaadi, mida ei ole vaja».

Propagandatöös ei ole midagi nii veenvat, haaravat ja ilusat, kui seda on tõde. Ainult ja ainult siis, kui propagandisti töö tugineb tõele ning ta hülgab igasugused, ka kõige pisemadki, katsed tegelikkust ilustada, saavutab ta edu. Kõiki, kes suhtusid vaenulikult nõukogude võimusse, hämmastas, kuivõrd kiiresti leidis bolševike propaganda ja agitatsioon massiliselt poolehoidjaid. V. I. Lenin määrgib selle «ime» kohta, et «seda ei tule mõista väliselt, ei tule mõista nii, et meil oli palju agitaatoreid ja raisati palju paberit, vaid seda tuleb mõista sisemiselt, tuleb mõista nii, et see tõde, mis oli selles agitatsioonis, murdis endale tee kõikide teadvusse. Ja sellest tõest ei tohi kõrvale kalduda.» V. I. Lenin tunnetas, et propaganda- ja agitatsioonitöö jõud kätkeb puuduste esiletoomises. Igas lüüasaamises nägi ta uute teadmiste ja kogemuste ammutamise allikat, sest ainult kogemuste najal on võimalik nii õppida kui ka õpetada. Ta rõhutas, et «on vaja juhtida tähelepanu sellele, mis meil on halvasti, selleks et edaspidi seda vältida».

V. I. Lenin hoiatas propagandiste, et nad ei takerduks pisisasjadesse ega kaotaks kindlat orientatsiooni ka kõige tihedamas arvamuste võitluses. Propagandist jääb ainult siis propagandistiksi, kui ta oskab ka kõige keerulisemates olukordades tabada õige suuna ning jääda kindlaks nendele põhimõtetele, mille eest ta võitleb. V. I. Lenini sõnade järgi on sellise kindluse allikaks range teaduslik analüüs. Kõige tähtsamaks peab V. I. Lenin, et ei unustataks «põhilist ajaloolist seost, vaadelda iga küsimust sellelt seisukohalt, kuidas teatud nähtus ajaloos on tekkinud, millised peamised etapid see nähtus on oma arenemises läbi teinud, ja sellelt tema arenemise seisukohalt vaadata, milliseks antud asi on muutunud nüüd». Kui räägime marksismi loovast iseloomust, siis selles leninlikus juhtnõoris on edasi antud selle peamine sisu.

On selge, et poliitiline kasvatustöö on aega- ja vaevanõudev töö. Tulemused ei avaldu otsekohe, vaid alles siis,

kui sellele tööle on kulutatud rohkesti päevi, kuid ja isegi aastaid. Seepärast hoiatab V. I. Lenin, et propagandistil on vaja teha «oma tööd läbikaalutult, suurima püsivuse, visaduse ja süstemaatilisusega. Ilma nende omadusteta ei saa poliitharidustöö juurde isegi asuda.» Ta nõudis propagandistidelt, et nad õpiksid lähenema rahvahulkadele kannatlikult ja ettevaatlikult, et osataks aru saada iga kihi kutseala, iga sotsiaalse rühmituse iseärasustest, nende psühholoogia omapärasest ja teadlikkuse astmest, laskumata seejuures vähearenenud kuulaja tasemele. V. I. Lenin mõistis hukka kõik odava populaarsuse saavutamise võtted.

Kõik need, kes on kuulnud V. I. Leninit, on märganud tema esinemistes erakordset jõudu, haaravust. Sellest hoolimata, et V. I. Lenini kõnede algus oli tihti üsna tavaline, köitis ja vaimustas ta kuulajaid üsna pea. Mis siis selle põhjustas? Rohkearvulistes mälestustes meenutatakse V. I. Lenini esinemise kirglikkust, sügavat veendumust, teooria põhjalikku tundmist, veenmisvõimet, arusaadavust, alati peamise tabamist, raudset loogikat, materjali esitamise lihtsust, oskust alati kontakti saavutada jne. Huvitav on märkida, et mõnda omadust rõhutatakse korduvalt, eriti esinemise loogikat ja esinemise lihtsust.

V. Starkov, Lenini võitluskaaslane Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidus kirjutab, et ka kõige ägedamate vaidluste keerises jäi V. I. Lenin nendele omadustele ustavaks. Ta «... ei kaotanud oma arutlustes iialgi loogilist seost ja valitses end alati täielikult. Egas ta asjata polnud hea malemängija...». P. Kuljabko, üks vanimaid NLKP liikmeid märgib, et V. I. Lenin «...arendas oma mõtet erakordselt jõuliselt, selgelt ja loogiliselt, just nagu kiirete ja täpsete haamrilöökidega naelu seinale lüües». Oma loogikaga pani V. I. Lenin vastaseid jõuetus vihas märatsema. Samal ajal sundis ta neid ka vaimustust tundma oma ebatavaliselt loogilisest ja jõulisest argumentatsioonist. Nii märgib L. Vassiljev-Južin, et vaenlased aplodeerisid Leninile lüüasaamisest ja pahameelest hoolimata. Mälestuste autor põhjendab seda Lenini võimega kuulajaid oma tugeva loogikaga peaaegu hüpnotiseerida ja sundida neid ise konkreetseid ja selgeid järeldusi tegema. Omaaegne silmapaistev partei- ja riigitegelane J. Stasova osutab oma mälestustes tähelepanu samale: «Kuid Lenini loogikal oli selline jõud, et kõik sellele alistusid.

Alles järgmisel päeval, olles toibunud, hakkasid menševikud ägedalt vastu vaidlema nendele seisukohtadele, mis Iljitš oma ettekandes oli esitanud.» Sama järeldus sisaldub ka saksa ja rahvusvahelise töölisliikumise välja- paistva tegelase Clara Zetkini sõnades V. I. Lenini esi- nemise kohta Kommunistliku Internatsionaali III kong- ressil: «Ta mõjub ainuüksi oma selge mõtte jõuga, argu- mentatsiooni vääramatu loogika ja järjekindlalt välja- peetud joonega. Tema laused on nagu tahumata pangad, millest ta püstitab ühtse terviku.»

Tema esimese kõne kohta avalikul miitingul 1906. aastal kirjutab A. Šlihter: «Iljitši elavus kõnetoolis, tema cskus imetlusväärse lihtsusega, geniaalse lihtsusega välja tuua kõige tähtsamat, nimelt asja tuuma, tema žestid, tema silmad, milles vahel säras heatahtlik huumor, vahel karm keskendatus, ja lõpuks tema intonatsiooni täiesti harukordne rikkus ning mitmekesisus — kõik see haaras kuulajaid, kes ei pööranud temalt silmi.» Ka oma esi- nemise lihtsuse ja selgusega lõi V. I. Lenin vastaseid. Nii kirjutab M. Tshakaja: «Lenini kõne mõjujõud seisis tema formuleeringute lihtsuses ja selguses, selles, et ta oskas hiilgavalt paljastada marksismi valejüngreid, tõsta esile olulist ja lõpuks veenda isegi otseseid vastaseid.»

Oma esinemistel oli V. I. Lenin halastamatu oma vas- taste suhtes. Ta kasutas nende vastu kõnekunsti kõiki võimalikke relvi — raudset loogikat, pilget, irooniat. Kui oli aga vaja õpetada, avaldus tema juures erakordne kan- natlikkus ja pedagoogiline meisterlikkus. Nii kirjutab oma mälestustes O. Lepešinskaja: «Parteikoolis ilmutas ta oma õpilaste arvamuste suhtes erilist pehmust ning sallivust. Esinesid õpilased mõnikord ebaõigete seisukohta- dega, siis selgitas Iljitš neile taktitundeliselt nende eksi- musi.» Ja kõikjal — mõtteselgus, loogika, lihtsus...

Väga paljus õpetavad propagandiste V. I. Lenini kõned ise. Tarvitseb kätte võtta mõni kõide V. I. Lenini arvuka- test teostest ning leida sealt üks tema kõnedest, lugeda seda tähelepanelikult ja manada kujutlusse aeg, mil kõne peeti, ning saamegi hulga väga väärtuslikke koge- musi.

Võtame näiteks V. I. Lenini kõne III komsomoli kong- ressil. Juba kõne algul püstitas V. I. Lenin kommunistli- kele noortele ülesande õppida, õppida ehitama kommu- nistlikku ühiskonda. Ülesanne oli sõnastatud lihtsalt ja loo-

giliselt — nii nagu Lenini poolt püstitatud ülesanded ikka. Kõne ülesehituse seisukohalt on lahendus väga huvitav — alustada ülesandega ning mõtestada see lahti osade kaupa, pidades silmas, et see, mis esialgu tundus keerukana, saaks lihtsa ja lõpuni mõistetava aluse.

Kujutame nüüd ette, millises olukorras toimus komso-
moli III kongress. Kontrrevolutsiooni ja interventsiooni
ühendatud jõud olid purustatud. Delegaatide hulgas oli
palju neid, kes olid ise, relv käes, osa võtnud vaenlase
purustamisest. Nad olid lahingu-, rünnakuvaimustuses
ning ootasid vastavat käsku V. I. Leninilt. Ja siis äkki —
õppida! See oli ootamatu, raskesti mõistetav, üllatuslik.
Üks kongressist osavõtja kirjutab oma mälestustes:
«Lenini kõne ei jooksnud päevakorras märgitud küsimuse
rööpasse. Sellepärast meil oligi nii raske. Iljitsil tuli võitu
saada meie teadvuse sügavast inertsusest.» Mõju, mida
oli avaldanud V. I. Lenini kõne algus, ei häirinud, vaid
pigemini rõõmustas kõnelejat. Ta ilmselt oli seda juba
ette näinud. Ja nii rulluski kuulajate ees lahti lihtsas ja
selges järjestuses täpsete vormelite ahel.

Lugedes kõnet ning kujutades ette olukorda, selgub
meile täiel määral Lenini kui propagandisti meisterlikkus,
tema oskus võita enda poole auditoriumi, tõmmata teda
kaasa ja viia soovitud lõpplahenduse juurde.

Kui jälgida V. I. Lenini avalikke esinemisi, hakkab
silma üks huvitav meetodiline võte inimeste poole pöör-
dumisel. Kord alustab ta tervitusega, kord loosungiga.
Siis lihtsalt sõnaga «seltsimehed» või mingi konkreetse
faktiga. Üheks omapärase alguse näiteks on V. I. Lenini
kõne ülevenemaalisel transporditöötajate kongressil
1921. a. Ta hakkas rääkima seinal rippuvast plakatist,
millel oli ebaharilik sisu: «Igavesti jääb püsima tööliste
ja talupoegade riik.» Selle loosungi analüüs kujutabki
esinemise algust. Kui poleks olnud seda ootamatut detaili,
oleks ettekande algus kujunenud hoopis teistsuguseks.
Kuid antud algus oli seotud kohaliku auditoriumiga ning
lõi esinemise algusest peale esinejale väga soodsa ele-
vuse.

V. I. Leninile meeldis oma kõnedes puudutada rahvus-
vahelist olukorda. Nende esinemiste lähem analüüs annab
aluse rääkida kahe peaaegu kontrastse momendi kasuta-
misest ja ühendamisest. Ühelt poolt toob V. I. Lenin arvu-
kalt huvitavaid detaile ning samas ühendab need ulatus-

like üldistustega. See sunnib kuulajat pingsalt ja huviga ettekannet jälgima ning teeb küllalt ulatusliku ja keeruka üldistuse kergesti arusaadavaks.

V. I. Lenini suhtus väga tähelepanelikult auditooriumi küsimustesse ja repliikidesse. Esinedes sõjaväelaste miitingul 1917. a. aprillis, tekkis Lenini ja kuulajate vahel kahekõne. Keegi soldatisinelis talupoeg esitas küsimuse: «Aga kuidas siis maaga jääb?» Lenin täpsustas küsimust, esitas siis kõigi parteide platvormid maaküsimuses ning pöördus lõpuks ise auditooriumi poole küsimusega, mida nemad arvavad maaküsimuse lahendamisest. Saanud kuulda vastuse, teatas Lenin kuulajate kiiduavalduste saatel, et bolševikel on maaküsimuses nendega täiesti ühine arvamus.

V. I. Lenini kõned on rikkad mitmesugustest üldrahvalikest kõnekäändudest ning vanasõnadest. V. I. Lenini töödes, artiklites ja kõnedes on leidnud kasutamist kaugelt üle seitsmesaja erineva kõnekäändu, vanasõna või rahvapärase väljendi. Ligi sada nendest on esitatud ladina, prantsuse, saksa ja mitmetes teistes keeltes. Räägitakse, et IV ülevenemaalisel nõukogude kongressil 1918. a., kui arutati Bresti rahu küsimust, leidis palju neid, kes kutsusid üles «revolutsiooniliseks sõjaks» kuni võiduka lõpuni. Kui esines V. I. Lenin, püüdsid nad käärikalt tema kõnet katkestada. Purustades järkjärguliselt vastaste seisukohti, tsiteeris V. I. Lenin üht vene kõnekäändu: «Ära hoople sõtta minnes, hoople sõjast tulles.» Saalis puhkes mürisev naer ning kiiduavalduste torm. Murrang kongressi meeolus oli saavutatud.

V. I. Lenini esinemised on rikkad näidete poolest, kuidas esitada suuri ja raskestimõistetavaid arve. Arvud on olulised artiklis või raamatus. Seal võib neid üle vaadata, võrrelda, nende juures mõtelda. Esinemises aga kuuleb auditoorium seda ainult üks kord. Suur ja keeruline arv jääb seejuures harva meelde. Seepärast praktiseeris V. I. Lenin selliste arvude ümardamist ning, kui võimalik, nende kõrvutamist mõnede teiste suurustega. V. I. Lenini esinemised on heaks kooliks auditooriumi iseärasuste arvestamisel. Ta näitab konkreetse eeskuju najal, et miitingukõne ning esinemine asjalikul nõupidamisel on hoopis erinevad asjad.

V. I. Lenini kogemused, tema trükisõnaline pärand kätkeb endas propagandisti jaoks tohutuid rikkusi.

12. REPLIIKIDELE REAGEERIMINE JA KÜSIMUSTELE VASTAMINE

Repliiik on kuulaja poolt ettekande käigus kindla eesmärgiga tehtud märkus. Repliiike esineb harilikult suuremate koosolekute puhul või erinevate kollektiivide ühendamisel üheks auditoriumiks. Iseloomult võivad repliiigid olla erinevad.

Esineja jaoks kõige soodsamaks ja meeldivamaks on heaskiitvad, toetavad repliiigid. Päris hea on kuulda, kui ettekande ajal keegi poetab lause: «See on täiesti õige» või lisab esineja poolt toodud seisukoha täienduseks veel midagi iseloomustavat.

Paljudel juhtudel on repliiigid neutraalsed. Nende esitajateks on inimesed, kes tahavad kuidagi välja paista, oma vaimukust näidata või loengu arvel endale populaarsust võita. Selgituseks järgmine näide: propagandist kõneleb, kuidas Nõukogude turistidegrupp külastas välismaal tütarlaste kolledžit ning et seal tunti elavat huvi meie maa vastu. Ja siis kõlab repliiik: «Küll sinna oleks meie Mihklit vaja olnud.» Kui nimetatud Mihkel on kuulajatele tuntud kui kohalik donžuan, kutsub taoline repliiik mõnikord naerupuhangugi esile. Repliiigi esitaja on rahul. Kuna aga seda liiki repliiigid esinemisele otseselt kahjuks ei tule, on propagandistil täiesti tarbetu sellele mingisugust tähelepanu osutada.

Mõnikord kohtab propagandist või lektor, eriti just viimane, ka vaenulikke repliiike. Nende esitajad on kas millestki kibestunud või ei meeldi neile ettekanne. Mõnikord võib olla tegemist lihtsalt õela iseloomuga inimesega, kellele meeldib, kui midagi halvasti läheb või läbi kukub. Sellised repliiigid teenivad mitmesuguseid eesmärke. Kõigepealt kujutavad nad endast katset teha esineja araks ja ebakindlaks. Pole ju sugugi mugav kuulda repliiiki: «Sellest asjast teame ise palju rohkem.»

Vaenuliku repliiigi eesmärgiks võib olla ka katse viia esineja ummikusse. Esineja tõestab parajasti midagi, äkki tabab teda aga repliiik, mis on otse vastupidine tema tõestusele, kuid tundub siiski üsna loogiline olevat. Kuulajates tekib kahtlus. Kui esimesele vaenulikule repliiigile võis reageerimata jätta ning rahulikult esinemist jätkata, siis teisel juhul tuleb loengust või vestlusest pühendada pisut aega hüütud repliiigi kummutamiseks. Kui seda ei saa teha otsekohe, tuleb esinemises võrdlemisi kiiresti

leida koht, kus seda saab teha. Muidu jääb kuulajates kahtlusetunne püsima kogu ettekande ajaks.

Mõnikord on repliigi eesmärgiks eksitada esineja mõttekäiku. Kõige tüüpilisemaks on siin repliik «Pole õige» või küsimus «Kas tõesti?». Sellise repliigi puhul piisab, kui lektor esitab oma argumentatsiooni rõhutatult.

Kõige õelamateks repliikideks on need, kus püütakse esinejat naeruvääristada. Esineja näiteks väidab, et analüüsivõime puudumine viib sageli ebaõigete seisukohtadeni. Ja samas kohe repliik: «Nagu endal seda oleks.» Sellistel puhkudel peab esineja leidma kas kohe või siis hiljem, sobivas kohas, tabava vastuse, mis pilkajalt edaspidiseks «hiilgamiseks» igasuguse isu ära võtab. Vastus peab vältima võimaluse repliigi esitajaga vaidlusse laskuda, mis oleks tõsiseks veaks. Parem siis juba repliigist üldse mitte välja teha.

Repliigiga võrdseks tuleb lugeda ka demonstratiivset lehelugemist, rõhutatud igavlemist, sihilikult tekitatud müra või midagi taolist. Ka siin kulub kerge pilkenool märjaks ära. Ajalugu tunneb juhtumit, kus Inglise parlamendis visati kõnelejat kapsapeaga. Esineja püüdis selle rahulikult kinni ja sõnas: «Vastasrinnas on olukord halb, keegi kaotas oma pea.» Pole kahtlust — kõneleja võit oli mitmekordne...

Repliik võib tulla ja võib ka tulemata jääda. Mis aga tavaliselt tulevad, on mitmesugused küsimused. On ju iga loengu või vestluse traditsiooniliseks lõpuks kuulajate poole pöördumine: «Kas on küsimusi?» Küsimuste puhul on peaaegu absoluutseks nõudeks — kõigile tuleb vastata, millised need ka ei oleks. Küsimuste olemuse järgi eraldame kõigepealt:

1) Asjalikud, sisulised küsimused. Selliseid küsimusi on alati kõige rohkem. Neist on kasu õppuste hea kordamineku kindlustamisel ja neile tuleb alati vastata võimalikult konkreetsetl. Väga sageli on niisugustele küsimustele vastamine aluseks järgnevale sisukale arutlusele.

2) Formaalsed küsimused. Tihti kujuneb välia järgmine olukord. Loeng või vestlus lõppes. Traditsioonilisele pöördumisele «Kas küsimusi on?» järgneb vaikus... Kuulajad tunnevad end ebamugavalt. On ju millegipärast levitud selline, muide täiesti ebaõige arvamus, et esinemine on siis hea, kui ta tekitab palju küsimusi. Ja selleks, et

head ettekannet ei peetaks halvaks, päästab mõni kuulaja olukorra sellega, et esitab mingi küsimuse. Sellele vastamine ettekandele sisuliselt tegelikult midagi juurde ei anna. Pealegi taipavad kohe ka kõik kuulajad, miks küsimus oli esitatud. Vastuseks piisab täielikult paarist lausest. Ühesõnaga — küsimus oli, vastus oli — formaalsused on täidetud. Propagandist, kes töötab kuulajatega pikemat aega koos, peab selliseid küsimusi vältima.

3) Kõrvaleviivad küsimused. Kõrvaleviivaid küsimusi esitatakse siis, kui ei olda õppuseks küllalt põhjalikult ette valmistatud ning loodetakse mingi aktuaalse, kuid teemaga mitte seotud küsimuse ümber aega viita. Näiteks küsimused, mis puudutavad rahvusvahelist olukorda. Seda laadi küsimusi esitatakse poliitõppustel rohkesti külalisesinejatele. Kuulajad kardavad võõrale isikule oma teadmiste taset arutluse käigus näidata. Eks neilegi küsimustele tule vastata, ent sel juhul on muidugi hea nende küsimuste esitamise tagamõte välja öelda.

4) Raskestivastatavad küsimused. Kõige tüüpilisemad võiks viia valemi alla: «Mis oleks, kui oleks.» Kui küsimuses on kõik tinglik, nõuab sellisele küsimusele vastamine juba täiendavat ettekannet, et kõiki võimalikke variante läbi kaaluda. Siin võib vastus olla ainult põhimõttelist laadi. Veelgi parem on, kui vastuses on võimalik näidata, et küsimuses esitatud võimalus ei ole realiseeritav ega oma seetõttu tähtsust. Raskestivastatavate küsimuste hulka kuuluvad ka need, mille kohta võib teha ainult oletusi, samuti küsimused, mis on laialdase diskussiooni objektiks. Siin on vaja kindlasti seda ka vastuses rõhutada ja juhul, kui kuulajad tingimata nõuavad propagandisti oma arvamust, siis see ka öelda. Kui aga küsimus on raskesti vastatav seepärast, et propagandist seda lihtsalt ei tea, siis tuleb seda siiralt tunnistada. Igasugusest muust katsest loevad kuulajad niikuinii selle vastuse välja.

5) Teravad küsimused. Tavaliselt mõistetakse teravate küsimuste all neid küsimusi, mis eeldavad printsiipiaalset suhtumist ühte või teise väärnähtusesse. Enamikul juhtudel esitatakse need ka teatava selgitava sissejuhatusega. Seda laadi küsimused vajavad tõsist tähelepanu. Sageli otsustatakse just nendele vastamisega rea, võib-olla isegi kõikide järgnevate õppuste saatus. Kui propagandist valib siin kõikuva positsiooni või ei suuda olla objek-

tiivne, kaotavad kuulajad temasse usu, seda tagasi võita on aga väga raske. Vastuses omab iga sõna tohutut kaa.u. Kõik pilgud on ju sel hetkel keskendunud vastajale ja kõik oleneb temast, kas ootuse moment nendes pilkudes asendub rahulolu või pettumusega. Vastus ei pruugi sugugi kattuda küsimuse esitaja seisukohaga, see võib olla lausa vastupidine, kuid argumenteeritud. See viimane moment tingibki kuulajate rahulolu.

6) Isiklikud küsimused. Tihti võib kohata loengutel ja õppustel selliseid küsimusi, mis on teemaga raskesti seostatavad, kuid mille on esile kutsunud esitaja isiklik solvumus, temale tehtud ülekohtus, tema poolt märgatud ebaõiglus või midagi taolist. Küsimuse esitamisega otsib kuulaja endale kas moraalset toetust või tahab kontrollida oma seisukoha õigsust. Vastus sellisele küsimusele eeldab eelkõige asja põhjalikumat tundmist. Seepärast on kõige otstarbekohasem anda sellisele küsimusele vastus pärast õppust isiklikus vestluses. Siis on võimalik olukorraga põhjalikumalt tutvuda.

7) Demagoogilised ja provotseerivad küsimused. Nendele vastamine nõuab kõige suuremat ettevaatlikkust, sest nende küsimuste taga seisab kas uus küsimus või sõnavõtt, mille eesmärgiks on «paljastada» esineja loogilisi vigu, tõestada midagi vastupidist, panna esineja põhisaisukohad kahtluse alla jne. Seejuures kasutab küsimuste esitaja mitmesuguseid formaalse loogika «nõkse». Küsimuse esitaja ootab siin tavaliselt esineja vihastumist või ärritumist. Seepärast — rahu, kainet mõistust ja tasa-kaalul!

Küsimusi esitatakse kirjalikult ja suuliselt. Esimesel juhul tuleb küsimused järjestada ning alustada asjalikest, sisulistest küsimustest. Kui mõni küsimus nõuab teravmeelset, vaimukat vastust ja see on ka olemas, siis on otstarbekohane vastata sellele kõige viimasena. Suuliste küsimuste korral, kui nad esitatakse korruga, on vaja samuti luua järjekord. Kui aga vastus peab järgnema igale küsimusele kohe, ei maksa unustada, et küsimuse sisu on alati võimalik täpsustada. Seda võiks teha, kui tahetakse paremini avada küsimuse olemus või võita aega mõtete kogumiseks.

Igal juhul aga tuleb enne küsimusele vastama asumist küsimus kuulajatele ette lugeda. Kirjalikult esitatud küsimusi ei tea ju kuulajatest keegi peale küsimuse

esitaja. Teadmata, missugusele küsimusele propagandist või lektor täpselt vastab, kaotab auditoorium huvi vastamist kuulata. Ka nende küsimuste osas, mis suuliselt esitati, ei tee paha, kui kuulajad seda veel kord konkreetset meenutavad.

Vastamisel tuleb eelkõige silmas pidada, et vastus oleks igale kuulajale võimalikult kergesti arusaadav. Vastuse esitamine olgu reibas ja löögivalmis. Väsinud ja tüdinenud vastus kõlab palvena «Ah jätke juba, niigi olen teie heaks juba küllalt teinud.» Vastuses peab puuduma iga-sugune küsimust alahindav või naeruväärstav noot. Vastasel korral on edaspidine küsimuste ootamine asjatu.

Vastused olgu konkreetsed: fakt, mõtte täpsustus, propagandisti seisukoht mõnes küsimuses jne.

Seal, kus konkreetse vastuse andmine on võimatu, võib ta olla põhimõttelist laadi, kuid siis on vaja ka märkida, miks vastaja ei saa anda konkreetset vastust.

Lühike vastus ei luba pikki selgitusi. Kui küsimus nõuab definitsiooni, tuleb see anda, aga mitte asendada asja olemuse selgitamisega. Sageli on otstarbekohane viidata kirjandusele, kust kuulaja oma küsimusele võiks leida ammendava vastuse. Viitamisobjektiks on tavaliselt marksismi-leninismi klassikute tööd, kuid pole midagi halba, kui propagandist soovib kuulajal kasutada mõnda teatmeteost või lugeda vastavat artiklit ajalehest.

Vastusest äraütlemine üldreeglina ei tule kõne alla. Võib aga juhtuda, et õppusel, kus teemaks on leninlik sotsialistliku revolutsiooni teooria, esitatakse küsimus: «Mida te arvate karburaatoris metallujuki asendamisest plastmassiga?» Kui propagandist asjast midagi ei tea, võib ta jätta küsimuse vastamata või vastata umbes selliselt: «Sama, mida rätsep südame siirdistutamisest.»

Propagandistil on võimalus (seda lektoril ei ole) küsimusele vastamist ka edasi lükata. See on põhjendatav kahel juhul: esiteks — kui vastamine eeldab tõepoolest täiendava faktilise materjali otsimist või olukorraga täpselt tutvumist (teravate küsimuste korral) ja teiseks — kui küsimusele vastamine on seotud järgmise või ülejärgmise õppusega. Kui vastav õppus saabub, on vaja rõhutada, et täna antakse vastus ka varem esitatud küsimusele. See on vajalik ka siis, kui kuulajad on selle ise juba unustanud, sest see näitab propagandisti distsiplineeritust ning tõstab tema autoriteeti.

Hea on, kui propagandist kuulajate poolt esitatud küsimused endale alati üles märgib. Vastamise korras esitatud mõtted on sageli puudulikud — palju on aga selliseid küsimusi, mis vajaksid tunduvalt ulatuslikumaid lisaselgitusi, kui see küsimustele vastamise raamides üldse on võimalik. Küsimuste registreerimine võimaldab nende juurde edaspidistel õppustel tagasi tulla. Registreerimine annab aga ka ülevaate sellest, millised küsimused kõige enam korduvad. Selle alusel on võimalik õppuste suunda terviklikult muuta või siis teha ettepanekuid täiendavate ürituste, nagu kohtumisõhtud, avalikud loengud jne. korraldamiseks.

Kokkuvõttes võiks märkida, et vastamisel ükskõik millisele küsimusele hinnatakse vastuse kaalu tema sisu, mitte aga pikkuse alusel. Nii nagu pikk hauakõne ei väljenda kõneleja leina suurust, ei tõsta pikk vastus ka propagandisti autoriteeti. Sageli öeldakse siis: «Püüdis ennast kuidagiviisi välja keerutada.»

Ja lõpuks — paljude, eriti teravate ja isiklike küsimuste põhjustajaks on asjaolu, et küsimuse esitaja süda millegi pärast valutab. Küsimuse esitamine on teataval määral võitlusvormiks tekkinud kitsaskoha lahendamisel. Kui see mingil määral propagandisti võimuses on, tuleks tal omaltki poolt asjasse sekkuda, informeerides asjast parteiorganeid, saadikuid või kasutades teisi võimalusi. Pole tarvis mängida head kaastundlikku onu, kes küll kaasa nutab, kuid praktilise tegevuse asemel kohmetult õlgu kehitab. Vaevalt, et head onu mängivast propagandistist rohkem lugu peetakse.

13. ARUTLUS

Propagandisti töös on võimatu eraldada tähtsaid ja vähemtähtsaid etappe. Kõik on tähtsad. Propagandist ei saa ju «käsi rüppe panna», kui ettekanne on tehtud ja kuulajate küsimustele vastatud. Ees seisab õppuse ulatuslik osa — arutus. Seda osa nimetatakse ka seminariosaks või vestluseks, kuid neid nimetusi tuleb lugeda ebaõnnestunuks. Seminar tähendab tervikuna õppust, teinekord aga ka õppevormi, vestlus aga läheb segamini propagan-

disti ettekandega, mida samuti nimetatakse vestluseks. Arutlus tähendaks mõttevahetust kindlaksmääratud küsimuste ümber.

Propagandisti poolt hästi ette valmistatud arutlus eeldab samuti kui loengukski ettevalmistamine plaani koostamist. Tuleb vahet teha arutluse kava ja propagandisti plaani vahel. Arutluse kava on lähtealus kuulajate iseisvaks tööks, plaan aga on aluseks propagandisti tegevusele arutluse käigu juhtimisel.

Plaani koostamine algab sissejuhatava osa ettevalmistamisest. Sissejuhatuses antakse arutluse üldine eesmärk ning tõstetakse esile huvitavamad probleemid (üks kuni kaks). Paljud propagandistid annavad, kas eelneval õppusel või mõni päev enne õppust, kuulajaile kätte kirjalikud arutluse kavad, kus on ära märgitud teema üldine eesmärk, põhiküsimused ja läbitöötatava kirjanduse nimekiri. Sissejuhatav osa on seetõttu lühem ja võib praktiliselt piirduda ainult mõne lausega huvitavama probleemi kohta.

Edasi on propagandisti plaanis arutluse põhipunktid. Põhipunktid on samad, mis varem välia jagatud kavades. Nende juurde aga märgib propagandist küsimused, mis teemaga seoses võivad huvi pakkuda, seosed kaasaja ja praktikaga ning ühelt punktilt teisele ülemineku. Siinjuures on otstarbekohane ära märkida olulisemad kava küsimused, kuna võib juhtuda, et ajapuudusel kõiki küsimusi läbi arutada ei saa. Muide, kõiki küsimusi ei maksa püüda läbi arutada, kuna kava ei määra arutluse ulatust, vaid selle küsimusteringi, millega kuulajad pidid iseisva töö korras tegelema.

Iga propagandist tahab, et arutlus oleks aktiivne, sõnavõtu- ja vaidlusterohke. Ei saa nimetada arutluseks seda, kui propagandisti vestlusele järgnevas osas lihtsalt kontrollitakse kuulajate poolt omandatud teadmisi.

Kui kuulajad on materjali läbi töötanud, ei taga see veel aktiivset arutlust. Aktiivse arutluse kindlustamiseks kasutavad propagandistid mitmesuguseid võtteid. Nii paluvad mõned propagandistid üksikute arutlusele kuuluvate küsimuste kohta teha referaate. Referaadi kestus on umbes kümme minutit ja nagu kogemused näitavad, julgevad kuulajad oma kaaslaste referaadi kohta rohkem arvamus avaldada kui propagandisti ettekande kohta. Referaatide suureks miinuseks on, et nad võtavad suhteli-

selt palju aega. Ei piirdu ju hoogu sattunud kuulaja alati kümne minutiga. Ülejäänud kuulajate aktiivseks tegevuseks jääb nii aga vähe aega.

Küllalt ulatuslikult on levinud süsteem, kus propagandist tükeldab iga kava küsimuse mitmeks alaküsimuseks ning teeb üksikutele kuulajatele ülesandeks vastavas küsimuses sõnavõtuga esineda. Nüüd on esinejate arv suurem ja esinemise aeg tunduvalt lühem. Negatiivne külg avaldub siin kuulajate initsiatiivi languses. Arutlus kujuneb nagu halvaks teatrietenduseks — iga näitleja esitab oma osa, aga mingisugust mängulist koostööd ei ole. Propagandistil on väga raske üksikutest kildudest tervikut luua.

Kõige paremaks lahenduseks on, kui propagandist saavutab visa ja järjekindla tööga kõikide kuulajate loomuliku aktiivsuse. Tegelikult polegi see nii raske. Igas kollektiivis leidub inimesi, kellele esinemine on nii-öelda veres. Nad lihtsalt tahavad oma mõtteid väljendada. Nende esinemise najal on võimalik näidata, missugune peab olema sõnavõtt. Teisi aga on vaja julgustada, öelda tunnustavaid sõnu nende mõtteavalduste kohta. Mõnikord esitavad tagasihoidlikud kuulajad ainult ühe-kahesõnalisi arvamusi. Seegi on juba suur võit. On vaja esitatud arvamust lasta veel oma sõnadega põhjendada, esialgu kas või ositi ette öeldes. Kui laps õpib käima, vajab ta õpetaja toetavat kätt. Ka esinemiskunsti õppimisel on sellega oma analoogia ja seda pole vaja ignoreerida.

Kui arutluse aktiivsus on selline, et iga küsimuse kohta on mitu sõnasoovijat, siis on taktikaliselt õige anda sõna nendele, kes on seni olnud tagasihoidlikumad. Teistel on alati olemas täiendamise võimalus. Kui aga anda sõna algul aktiivsematele kuulajatele, loobuvad teised tavaliselt sõnavõttust, kuna neile näib, et kõik võimalik antud küsimuse kohta öeldi juba ära.

Teatud tähtsust arutluse aktiveerimisel omab ka koduse, koolist erineva õhkkonna loomine. On selge, et õppustest osavõtjad on rõhuvas enamuses juba lahkunud koolipingist ja neis on säilinud mälestus nn. «kinnijäämistest», märkustest jne. Kui taastuvad koolipoisimuljed, ega siis suu ka enam nii kergesti avane. Seepärast pole ka mingit vajadust, et sõna võtma peaks tingimata seistes, samuti pole otsekohe vaja teha halvustavaid märkusi nende suhtes, kes pole korralikult õppuseks ette valmistu-

nud. Võib-olla oli selleks mõjuv põhjus — pealegi on küllaltki raskeks karistuseks see ebamugav tunne, mida kuulaja kannatab oma kollektiivi ees, jäädes vastuse võlgu mõnele päris lihtsale küsimusele. Ka ei saa vaikijaid noomimise või pilkamisega aktiivseks muuta.

Arutluse heäle kordaminekule on teatud mõttes takistuseks ka liigkõnelejad. Nad peavad tingimata iga küsimuse kohta oma arvamuse ütlema, vaidlema, õpetama. Seejuures püüavad nad alati näidata oma tohutuid teadmisi. Pole midagi imestada, kui nad, rääkides Leningradi blokaadist, alustavad Peeter I päevadega. Nad ei arvesta, et oma üliaktiivsusega tapavad teiste aktiivsust. Ega siin otsese märkuse või nõudmisega ka asja ei paranda. Tulemuseks võib olla sellisel puhul ainult sügav solvumus. Parem oleks, kui propagandist nõuaks, et iga sõnavõtt oleks konkreetne, lakooniline. Sel teel on liigkõnelejaid võimalik kasvatada. Otstarbekohane on siinkohal meenutada, et V. I. Lenin koostas 1919. aasta aprillis Rahvakomissaride Nõukogu kodukorra, mille kohaselt ettekandeks oli nähtud ette 10 minutit, sõnavõttudeks esimest korda viis, teist korda kolm minutit. Üle kahe korra polnud sõnavõttu ette nähtud. Ja seda kõike nii suurte asjade arutamisel, millega tegeles nõukogude riigi valitsus.

Huvitavaks võtteks on arutluse juhtimise üleandmine mõnele aktiivsemale kuulajale. Propagandist ei tee seda vajadusest puhata, vaid, otse vastupidi, vajadusest oma kuulajatega paremini töötada. Sel ajal, kui arutlust juhib teine, on võimalik teha konkreetsemaid tähelepanekuid, kuidas sõnavõttudel kasutatakse konspekte, kas sõnavõttuks on valmistatud ka mingi kava, kuidas üksikuid sõnavõtte kuulajate poolt vastu võetakse jne. Ja kõigele lisaks veel üks detail — määratud propagandisti asetäitjad püüavad arutluse juhtimisel sageli ka pisiküsimustes järele aimata oma propagandisti. Siitkaudu on propagandistil võimalik mõningaid järeldusi teha, kuidas ta ise arutlusi juhib. Sel teel on võimalik kasvatada ka uusi propagandiste, ning seegi kuulub vilunud propagandisti ülesannete hulka.

Suurelt kirjanikult L. Tolstoilt on pärit mõte — teadmised on ainult siis teadmised, kui nad on omandatud mõttepingutuse, aga mitte mälu kaudu. Arutluse peamiseks ülesandeks ongi materjali mõtestatud omandamine. Seejärel ongi vaja arutluse kavva ja propagandisti plaani

võtta selliseid küsimusi, mis paneksid kuulajad sügavalt mõtlema, juurdlema, analüüsima.

Ebaõnnestunud on need küsimused, millele piisab ühe-sõnalisest vastusest: ei — ja. Küsimus «kas» peaks seetõttu propagandisti sõnavaras seisma viimaste hulgas. Ka sellised küsimused pole alati õnnestunud, kus on võimalik teha valikut — kas esimene või teine, kas uus või vana jne. Sest pahatihti tehakse siin valik hea õnne peale. Nende asemel peaksid esikohal seisma küsimused miks? mispärast? milles avaldub? jne. Valikuline küsimus on lubatav ja isegi hea sel juhul, kui ta on sissejuhatuseks võimalikule laiemale mõttevahetusele või diskussioonile.

Oluliseks nõudeks küsimuste esitamisel on nende selge ja täpne formuleerimine. Mitmemõttelised, laialivalguvad ja segased küsimused jäävad tavaliselt ilma vastuseta, sest neist lihtsalt ei saada aru.

Küsimus peab olema esitatud nii, et vastaja tuleks välja oma isikliku arvamusega. Hoopis võõras on kõrvale selline vastus, kus kuulaja laob välja, et Marx arvas küsimusest nii, Bernstein nii, Lenin nii, Kautsky nii, aga millist arvamust kuulaja ise õigeks peab, ei selgugi. Ei tohi lubada, et kuulajad piirduksid faktide ja definitsioonide pähetuupimisega.

Teadmiste omandamisel ja süvendamisel on tähtsal kohal nn. kaasusküsimused.

Siin on tegemist mingi konkreetse olukorra, konflikti, sündmusega, mis ootab lahendamist. Näiteks: Suure tehase valvur istub oma putkas. Järsku ta märkab, et vastasmaja hoovil mängiv kolmeaastane tüdrukuke kukub lahtikaevatud kanalisatsioonikraavi. Kraavis on vesi. Tüdrukukest oleks võimalik päästa. Valvur ei tohi aga postilt lahkuda. Laps upub. Kas valvur toimis õigesti?

Selline kaasus oleks üsna sobiv arutluseks esitada, kui on päevakorras kommunistliku moraali küsimused. Milline on suurem kohustus — kas jääda postile või päästa elu. Kaasusi võib leida aga iga arutatava küsimuse puhul.

Tavaliselt iseloomustavad head arutlust diskussioonid. Kuid mitte igasugused. Kunstlikult esile kutsutud ning arutatavate probleemidega seostamatud diskussioonid ei oma suurt väärtust. Hea arutluse osaks on ainult loomulikud, arutluse põhieesmärkidest välja kasvanud diskussioonid.

Tavaliselt propagandistid ootavad, et nende kuulajad

annaksid konkreetseid, loogiliselt hästi ülesehitatud analüüsivaid vastuseid. Kuid pole põhjust tusameelega vastu võtta neid vastuseid, mis märgist hoopiski mööda lähevad. Ka need vastused on väärtuslikud, isegi väga väärtuslikud selles mõttes, et nad näitavad propagandistile kätte õppetöö kõige nõrgemad kohad. Hea, et kuulaja tuli välja sellise seisukohaga. Vaikimise korral oleks ta jäänudki oma ebaõige seisukoha juurde.

Kuulajate vastused ja arvamused võivad sisaldada ka küsimusi. Üldreeglina tulevad arutluse käigus üleskerkinud küsimused lahendada kollektiivselt, s. t. ära kuulata, milliseid lahendusi pakuvad kuulajad. Ainult väheste kogemustega propagandist võtab igale küsimusele vastamise enda peale. Veelgi hullem, kui sellega seoses propagandist satub auditooriumiga vaidlema. Diskussioon, mis leiab aset ühelt poolt ainult propagandisti ja teiselt poolt auditooriumi vahel, on väga kahtlase väärtusega.

Iga arutus lõpeb propagandisti kokkuvõttega. Mõnel pool praktiseeritakse lõppkokkuvõttes hinnangu andmist kõikidele sõnavõttudele. Selleks pole tegelikult vajadust. Lõppkokkuvõtte veniks väga pikaks. Täiesti piisab, kui märgitakse ära mõned originaalsemad sõnavõttud.

Lõppkokkuvõtte selgitab ühtlasi vaieldavaid küsimusi, tõmmates sellega arutlusele joone alla. Seejuures pole vajadust nende seisukohtade kordamiseks, mis arutlusel küllalt selgepiirilisel esitati. Ilmaegne ajakadu. Õppusteks ettenähtud aeg kipub niigi napiks jääma, iga minut aga, mis juba üle aja läheb, tundub kuulajatele kümnekordsena.

14. SIDEMEIST ELU JA KAASAJAGA

Marksistlik-leninliku teooria põhjaliku tundmaõppimise üheks tähtsamaks põhimõtteks on, nagu juba varem märgitud, teooria orgaaniline seostamine praktikaga. Kahjuks aga ei leia see põhimõtte järjekindlat ellurakendamist. Sageli jääb nii propagandisti ettekanne kui ka kuulajate arutus liiga teoreetilisele pinnale. Tundub, et kõik see, mida räägitakse, on pärit paberilt, õpikutest. Ja kui tuuaksegi üksikud näited, siis on needki võetud teaduslikest artiklitest. Õppus viib meid mingisse elukaugesse maailma, kus osavõtjad on registreerijate ja vaatlejate osas.

Ka on halb, kui jäädakse puhtpraktilise tegevuse pinnale. Õppus on täis mitmesuguseid fakte, arutatakse äärmiselt elulisi küsimusi. Samal ajal ei tehta aga teoreetilisi üldistusi ja järeldusi. Sellised õppused meenutavad pigem tootmisnõupidamist kui õppust, kus omandatakse marksistlik-leninlikku teooriat.

Ja nüüd, teades kaht võimalikku äärmust, leiavad propagandistid kuldse kesktee ning toovad teoreetiliste seisukohtade illustreerimiseks üksikuid valikuliselt võetud fakte oma kollektiivi praktilisest elust.

Kuid ka see kolmas tee pole päris õige. Teoreetiliste seisukohtade ühendamine praktikaga ei seisne juhuslike faktide esiletoomises, faktid ei pea üksnes illustreerima teoreetilisi seisukohti. Teooria üldistused peavad esitatud faktidest orgaaniliselt välja kasvama. Alles siis võime rääkida teooria ja praktika õigest ühendamisest, selle tõelisest seosest. Ei tohi unustada, et praktika on teooria kontrollimiseks, et teooria ise kasvab praktilistest kogemustest, näidates omakorda praktika arenemisele teed tulevikku. Samal ajal ei ole teooria midagi jäävat ja kivinenut, vaid täieneb praktikast hangitud uute ja uute kogemuste baasil. Kui õppus suudab need viimati mainitud vastastikused seosed kuulajateni viia, on küsimus õigesti lahendatud.

Kui näiteks propagandist räägib sotsialismi võidu võimalikkusest rahulikul teel, on otstarbekohane tuua näiteid sotsialismi võidust 1940. aasta suvel Balti riikides, samuti aga ka sotsialistlikest revolutsioonidest pärast Teist maailmasõda reas Kesk-Euroopa maades. Koloniaalsüsteemi lagunemist võib näidata mitte ainult protsendi kaudu üldisest territooriumist, vaid ka näiteks Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmesriikide arvu kasvu kaudu. Oluline on, et me leiaksime alati kõige iseloomustavamaid ja arusaadavamaid näiteid. Pole hea, kui teoreetiliste seisukohtade konkretiseerimine toimub enamasti ühe näite varal. Nii ei kõlba leninlike teoreetilisi seisukohti töölisklassi ja talurahva liidu tähtsusest, partei ühtsuse vajalikkusest, relvastatud ülestõusu taktikast või rahvusvahelise proletariaadi toetusest alati ja järjekindlalt ühendada Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduga. Igal üksikjuhul on seos küll õige, kuid kogusummas muudab näidete kordamine õppused igavaks ning ahendab ettekujutust marksistliku teooria avaldumisest praktilises tegevuses.

ses. Samuti ei veena see kuulajaid oma propagandisti erudeerituses.

Mõned propagandistid on arvamusel, et mida tihedamalt on teoreetilised arutelud seotud konkreetse kollektiivi tegevusega, seda parem. Seetõttu püütakse kõiki teoreetilisi probleeme iga hinna eest siduda kollektiivi praktilise tegevusega. Selline lähenemine küsimusele oleks teooria ja praktika ühendamise täielik vulgariseerimine. Tulemuseks on arusaamatused. Oletame, et propagandist selgitab sotsialistliku demokraatia olemust. Ta toob näite valimistest. «Hiljuti toimusid meil ametiühingukomitee valimised,» räägib ta. «Keda me sinna valisime? Oma paremad esindajad.» Õige — sinna valiti tõepoolest esindajad antud kollektiivi hulgast. Teisiti see ei saagi olla. Ka parimad. Kuid ka omal ajal, kodanliku korra tingimustes, kus ametiühingud tegutsesid, püüdsid töölisel valida sinna oma parimaid esindajaid. Ja valisidki, sest paljud kommunistid töötasid ametiühingutes juhtival tööol.

Millega siis see kohalik näide aitas kaasa nõukogude demokraatia olemuse selgitamisele? Ei millegagi! Hoopis vastupidi — ta viis hoopis mõttele, et põhimõttelist erinevust kodanliku demokraatia ja sotsialistliku demokraatia vahel polegi.

Kaugeltki iga küsimus pole seotav kohaliku materjaliga ning selleks pole ka alati vajadust. Liiasi on «kohaliku materjali» mõiste ise küllalt ebamäärane. Kohalik materjal ei tähenda kaugeltki oma asutust, käitist, kolhoosi või kooli. Nende probleemide puhul, mis puudutavad inimühiskonna arengut tervikuna, on juba NSV Liitu puudutavad materjalid kohalikeks. Üleliiduliste probleemide juures on ENSV materjal kohalik. Vabariiklike küsimuste arutamisel on kohaliku tähtsusega juba linnade ja rajoonide materjal. Viimase suhtes kannab kohaliku materjali nimetust konkreetse käitise või asutuse materjal. Kui nüüd toodud paaride ahelast võtame äärmised, s. t. inimühiskonna probleemid ning kohalikud asutused või käitised, siis on analoogia või kokkulangemise tõenäosus väga väike, vägivaldne seostatus aga sageli absurdne. Muidugi on siin väga raske anda mingisuguseid skeeme või valemeid. Ainult et propagandist ei läheneks nendele asjadele mehaaniliselt, vaid kaaluks alati hästi iga kohaliku materjaliga seostamise varianti.

Ei tohi unustada, et kohaliku materjali kasutamine nõuab teatavat ettevaatust. Üksikute momentide tundmise ja teadmiseга veel midagi ära ei tee. Võib juhtuda, et toome näite, kuid mainitud inimese tegevuses on esitatud tegu või sündmus ainukeseks positiivseks momendiks, kõik ülejäänud on negatiivne. Kui mõni koonduslaagri timukas vabastas mingil põhjusel vangid, samal ajal hävitas aga sadu ja tuhandeid süütuid inimesi, siis selle üksiku vabastamise fakti märkimine on täiesti kohatu.

Ja lõpuks sidumisest kaasajaga. See küsimus kerkib eriti üles neil puhkudel, kui tutvustatakse kuulajatele K. Marxi, F. Engelsi, V. I. Lenini suurt teoreetilist pärandit. Alati võib kuulajatel kui mitte keelele, siis vähemalt mõttesse kerkida küsimus, et kas see, mis on öeldud või kirjutatud viiskümmend või sada aastat tagasi, kehtib ka kaasajal. Seepärast on otstarbekohane sellist küsimust ennetada. Paljudel juhtudel piisab üksikust näitest, sündmusest. Kui V. I. Lenin oma raamatus «Parempoolsuse» lastehaigus kommunismis» märkis, et Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon näitab iga maa töölisklassile midagi tema lähemast tulevikust, siis piisab, kui mainime mõnda hiljem toimunud sotsialistlikku revolutsiooni. Kõneldes V. I. Lenini seisukohast, et imperialism on valmis minema kõige julmemate vahenditega rahvaste vabadusliikumise vastu, siis võiks näitena tuua Vietnami või Angoola. On aga terve rida küsimusi, mille sidumine kaasajaga vajab sügavamat analüüsi. Teatavasti rääkis V. I. Lenin sõdade paratamatusest imperialismi tingimustes. Partei XX kongressil aga märgiti, et kaasaegsetes tingimustes sõjad ei ole enam fataalselt paratamatud. Kas imperialism kaasajal on muutunud paremaks, leebemaks, leplikumaks? Muidugi ei ole imperialismi iseloomus midagi muutunud. Ta on jäänud sama julmaks ja halastamatuks. Küsimus on selles, et imperialism ei ole ainuvalitsevaks ja kõik see, mis iseloomustab teda, ei määra enam tänapäeval kõiki suhteid. Sotsialistliku maailmasüsteemi väljakujunemine on lihtsalt muutnud üldisi tingimusi.

Peamiseks tähelepanu objektiks antud analüüsis on ajaloolised tingimused. Kodanlik-demokraatlikud revolutsioonid näiteks võivad omavahel tohutult erineda, olenevalt sellest, millal nad aset leiavad, kas kapitalismi rahuliku arengu või imperialismi perioodil. Eriti olulised on need muudatused, mida tõi endaga kaasa sotsialistliku maailma-

süsteemi tekkimine. Kaasaeg annab loendamatuid seoseid ja näiteid ning nende kasutamisega ei tohi olla kitsi.

On väga hea, kui propagandist endale välja märgiks, milliseid näiteid ta õppeaasta vältel kasutanud on. See vädiks näidete kordamist. Mis puutub aga kaasaja, kohaliku materjali ja praktikaga seostamisse üldse, siis tuleks kinni pidada kindlast vahekorra — peamine aeg õppusest kuulub teemas püstitatud probleemidele.

15. INDIVIDUAALSEST LÄHENEMISEST KUULAJATELE

Eksimatult võib öelda, et poliitringid, koolid või seminarid kolhoosides, asutustes, kätistes või koolides erinevad omavahel õppetöö suunitluse, arutluste iseloomu, küsimuste lahendamise ja paljude teiste tunnuste poolest. Kollektiivi arvestamine on kujunenud propagandisti töös juba ammu aabitsatõeks. Kuid nagu näitavad paremate propagandistide töökogemused, tuleb tunda ka kuulajate individuaalseid omadusi.

Kuulajate vähene tundmine võib aga esile kutsuda mitmesuguseid nurjumisi ka hea esinemisoskusega ning laiade teadmistega propagandisti töös. Kui vestelda mõne vähegi staažikama propagandistiga, siis enamik neist võib tuua näiteid üksikute kuulajate õppustest eemalejäämise kohta. Vahel on põhjused selged, enamikul juhtudel aga selgitab eemalejäämise põhjuse alles põhjalikum uurimine. Tuleb välja, et selleks oli mõnikord solvumine, mõnikord õppuste liigne akadeemilisus, mõnikord aga igasuguse seose puudumine õppuse ja kuulaja huviala vahel. Rõhuvat enamikku eemalejäämistest oleks võinud vältida, kui propagandist oleks põhjalikumalt tundnud nende kuulajate isiklikke omadusi.

Sageli on kuulajate seas väga erineva haridusliku tasemega inimesi. Niisugusele kollektiivile ei saa propagandist läheneda ei kõrgema ega ka madalaima haridusega kuulaja tasemel. Ta peab oskama leida mingi kesktee. Kuid mõnikord see unustatakse ning viiakse õppus n.-ö. «akadeemilisele» tasemele.

Hea, kui väikese haridusega kuulajail on visa iseloom ja tahtmine oma teadmisi täiendada. Aga kui paljudel kordadel osa kuulajaid lihtsalt teeskleb arusaamist, kui

nad kuulevad propagandisti vestlusest «gigantsetest resultaatidest tootmissfääris», «ühiskonna sotsiaalsest struktuurist», «heroilise tragöödia süzeelisest situatsioonist» ja veelgi keerukamatest asjadest. Tahe teadmisi omandada asendub mõttega, et sellist keerulist asja igaühe pea küll ei jaga. Algul muututakse passiivseks, pärast jäädakse õppusest aga hoopis eemale.

Pole hea, kui propagandist oma ettekandes järjekindlalt kasutab väljendeid: «nagu te juba koolis olete õppinud», «nagu te juba ammu teate», «seda peaksite juba ilma lähema seletuseta taipama», «see on aabitsatõde» jne.

Vahetevahel juhtub, et õppustest võtab osa kuulaja, kes ei valda täielikult keelt, milles toimub õppetöö. Sellistel puhkudel on väga otstarbekohane anda mõned tähtsamad mõisted kahes keeles. Kui vabariigi parimaid lektoreid, majandusteaduste doktor M. Bronštein alustas oma pedagoogilist tegevust, võitis ta kuulajate hulgas venekeelse loengu raamides eestikeelsete terminite andmisega suure populaarsuse. Üliõpilased, kes tollal veel halvasti valdasid vene keelt, püüdsid tema seminarides nagu vastutasuks tingimata vene keeles esineda. See kogemus kulub praegu nii mõnelegi propagandistile marjaks ära. On alust arvata, et propagandisti tähelepanu kujuneb teinekord peamiseks tõukejõuks kuulaja õppetöö intensiivistamisel.

Palju möödalaskmisi, arusaamatusi, mõnikord ka võimalikke solvumisi jääb ära, kui propagandist on kuulajate koduse olukorraga tuttav, teab, milline on iga kuulaja töö ja ühiskondlik koormus ning jagab nendega ka iga-suguseid pisimuresid. See eeldab, et propagandist oleks sama kollektiivi liige ning teeks oma tööd mitte üks, vaid palju aastaid järjest. Ja kuigi propagandist ei kuulu selle kollektiivi hulka, kus ta oma propagandistitööd teeb, võib ta kollektiiviga siiski olla väga tihedates sidemetes, ehkki see nõuab tunduvalt rohkem tööd ja vaeva.

Millele propagandist kõik ei pea tähelepanu osutama! Ühel õppusel ta märkab, et paar kuulajat annavad hahameelseid vastuseid, on rahutud ning vaatavad sageli kella. Selline rahutus võib ohtlikuks kujuneda kogu õppuse töörütmile. Tehtud märkus avaldab küll teatavat mõju, kuid õiget osavõtjat ei saa rahutatust ikkagi. Ning propagandisti hakkab vaevama küsimus, mis on siis juhtunud. Seda küsimust poleks aga kerkinud, kui propagandist oleks

teadnud, et rahutud kuulajad on kõige kirglikumad hokisõbrad ning kardavad hilineda televisiooniülekandele maailmameistrivõistlustelt. Nendele kahele oleks küll võinud teha ettepaneku õppus vahele jätta. Kui nad oleksid siiski tulnud, poleks nad tundnud sellist rahutust, sest sel juhul oleksid nad loobunud hokist oma vabal tahtel. Kui nad aga poleks tulnud, siis seda paremini oleksid nad töötanud järgmistel kordadel.

Propagandist annab kuulajale ülesande näitlike vahendite ettevalmistamiseks. Muidu nii tubli kuulaja hakkab äkki tõrkuma. Ja kui jutuaajamine võtab pisut teravama iseloomu, keeldub kuulaja ülesande täitmisest hoopiski. Hiljem, real õppustel on ta vahejuhtumi tõttu enesesetõmbunud ja kuidagi turris. Kuid propagandist ei taibanud enne ülesande andmist kuulajalt küsida, kas tal on neil päevil vaba aega. Oleks ta seda teinud, oleks selgunud, et kuulaja võtab osa kultuurimaja näiteringi tegevusest. Ring aga valmistub esietenduseks, mis nõuab aga aega, tähelepanu ja närve.

Hea propagandisti üheks omaduseks on taktitunne. Selle omaduse positiivne osa jääb täiesti märkamatuks, kui ei tunta kollektiivis igäüht individuaalselt. Kidakeelsus näiteks on inimeste juures puudus, millest vabanemine pole kaugeltki kerge ülesanne. Ta valmistab inimesele niigi mitmesuguseid ebameeldivusi. Kui aga propagandist peab kuulaja kidakeelsust teadmiste vähesuseks, on ta kuulajaga oma head suhted täiesti purustanud.

Võib juhtuda, et inimesel puruneb perekond. Aktiivse osavõtuga õppustest püüab ta ebameeldivaid mälestusi ja mõtteid maha suruda. Kui aga siis propagandisti suust päris kogemata libiseb halvustav märkus «lõhkiste» perekondade aadressil, on tõenäoline, et kollektiivis on üks aktiivne kuulaja vähem. Pole põhjust välja naerda neid, kes räägivad palju majanduslikest muredest. Aga võib-olla on neil selleks põhjus. Pole ju kuulajate majanduslik kindlustatus võrdne.

Mõnikord võib tekkida ootamatult piinlik olukord. Ühes seminaris ei osanud keegi osavõtjatest seminari juhataja poolt esitatud küsimusele välk-pauk vastata. Kannatamatu seminarijuhataja pillas lause, millel tavalises olukorras oleks olnud ainult muhelust tekitav toime: «Te mõtlete aeglaselt nagu soomlane.» Eks soomlaste aeglasest mõtlamisest, samuti kui šotlaste kitsidusestki ole kuuldud nii

mitmeidki anekdoote. Kuid vastus nendele sõnadele oli rabav: «Aga ma oleni soomlane.» Vaikus, mis sellele järgnes, ei tulnud seminari käigule kindlasti kasuks. Pige mini vastupidi.

Igasuguse õppimise juures on oluliseks teguriks mälu. Ka selles suhtes on iga inimene erinev. Ühele jäävad paremini meelde arvud ja faktid, teine vajab meeldejätmiseks huvitavat sündmustikku, kolmas aga kurdab, et tema mälu salvestusvõime on üldse tuimaks jäänud. Ka neid erinevusi tuleb propagandistil arvesse võtta ja kasutada kuulajate mälu tegevuse soodustamiseks erinevaid võtteid. Teadus eraldab vastuvõtlikkuse järgi nelja erinevat mälu tüüpi. Praktika näitab, et sellised mälutüübid puhtal kujul esinevad haruharva. Tegemist on tavaliselt segatüüpidega.

Oma töös häid tulemusi saavutanud propagandistid püüavadki rahuldada kõikide mälutüüpide vajadusi. Nii näiteks praktiseerivad propagandistid oma õppustel kollektiivset vastamist, nn. «koo ri». Mida see endast kujutab? Oletame, et õppusel arutati 1905. aasta revolutsiooni lüüasaamise põhjusi. Kuulajad on nad oma sõnavõttudes enam-vähem kõik ära märkinud. Nüüd teeb propagandist ettepaneku korrata neid koos.

Ei tohi unustada inimesi, kellel domineerib nägemismälu. Sellised kuulajad on väga vastuvõtlikud näitlike vahendite suhtes. Paljude inimeste mälusalvestus on siis kõige intensiivsem, kui nad õppuste materjalid iseseisvalt lugedes ja mõeldes läbi töötavad. Seetõttu on üsna oluliseks momendiks propagandisti töös kuulajate suunamine kirjan duse kodusele läbitöötamisele ja analüüsimisele.

Õige propagandist ei unusta kunagi, et ta on propagandist ja seetõttu peab oma kuulajaid, aga ka paljusid kuulajatega seotud asju tundma ja teadma. Õnnestumised ja nurjumised tootmistöös, suhted kollektiivi liikmete vahel, parteiorganisatsiooni tegevus, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsiooni üritused — igaühes neist on killuke iga kollektiivi liikme tööd, tema elu. Paljude ja paljude maailmavaatelistel seisukohtade juured peituvad just tootmis tegevuses, töös, kokkupuudetes ja suhtlemises kollektiivi liikmetega. Mida selgem on propagandistile kuulajat kollektiiviga ühendavate seoste võrk, seda kergem on tal orienteeruda kuulaja mõtete ja arvamuste keerukas labü rindis. Seepärast on väga tähtis, et propagandist saaks kõikidest kollektiivi üritustest maksimaalselt osa võtta,

olgu see siis parteikoosolek, tootmisnõupidamine või ise-tegevusõhtu.

Küllaltki ulatuslikke individuaalse tundmaõppimise võimalusi pakub iga õppus. Õppuste kohta peetavas päevikus peegeldub iga kuulaja osavõtt õppustest, samuti aga ka tema aktiivsus õppustel. Kui ühes seminaris illustreeris kuulaja oma sõnavõttu näitega kirjanduse või kunsti valdkonnast, sama kordus ka kolmandal, viiendal ja kuuendal õppusel — siis sellise kuulaja kohta võib ühe individuaalse tunnusena märkida tema kiindumust kirjandusse ja kunstisse. Kui mõni teine kuulaja püüdis arutavat küsimust võimaluste piires siduda perekonnaelu probleemiga, siis seda kuulajat häirib midagi tema enese või lähemate tuttavate perekonnaelus. Kui õppustel tähelepanelikult sõnavõtte ja ettepanekuid kuulata, kõlab mõnes nendest kindlus ja veendumus, teises väriseb kahtlusenoodike, kolmandast vaatab vastu pahameel või rahulolematus, neljandas tunned formaalsust jne. Need on samuti niidikesed, millest haarates võib jõuda kergemini kuulajate individuaalsete omadusteni. Neid arvestades teeb propagandist sisulist, «naela pead» tabavat kasvatus-tööd. Siis tulevad kuulajad nõu küsima kõige mitmekesisesmates küsimustes ja mis peaasi — siis oskab propagandist ka õigesti juhatada ja õpetada.

Kui kuulajad saavad aru, et propagandist tunneb neid nagu oma perekonna liikmeid ning suhtub neisse vastavalt, siis muutuvad õppused avameelseteks, sundimatu-teks. Seal öeldakse lõpuni välja oma arvamused ega taganeta ägedast vaidlusestki, kui asi seda nõuab.

Inimeste tundmaõppimine toimub ka mitmesuguste õppusteks vajalike ülesannete andmise ja täitmise kaudu. Üheks levinumaks ülesandeks on näitlike õppevahendite otsimine ja valmistamine. See töö nõuab tähelepanu, hoold ja korraarmastust. Samast valdkonnast on ka kuulajate-poolsete referaatide valmistamine. Referaat näitab kuulaja teadmisi, seda, kas ta oskab leida ja kasutada olemasolevat kirjandust, millised on tema lemmiknäited, kes on tema eeskujud esinemise alal (neid hakatakse tavaliselt matkima) ja paljusid teisi momente.

Ülesanne, mida täidavad kuulajad, ei tarvitse alati olla suur ja tähtis. Ta võib seisneda kas näiteks kirjanduse nimekirjade koostamises, teadete väljapanekus või kohaletoimetamises jne. Ka nende kaudu on võimalik leida

midagi sellist, mis inimest lähemalt iseloomustab ning samal ajal ka teistest eraldab.

On kahtlemata väga hea, kui propagandist leiab mõne ühiskondliku töö vormi, millega on haaratud ta ise kui ka kuulajad. Mõnikord valimiste ettevalmistamise perioodil asuvad kuulajad koos propagandistiga tööle agitaatoritena. See kujuneb neile omamoodi eksamiks. Siin on kohe näha, kas omandatud teadmistest on ka kasu või mitte. Agitaatoritöö käigus lahendamata jäänud küsimused on edaspidistel õppustel omakorda huvitavaks arutusobjektiks.

Propagandistid korraldavad sageli oma kuulajatele individuaalseid konsultatsioone. Need leiavad aset siis, kui kuulaja on mõnelt õppuselt puudunud. Samuti toimub individuaalse konsultatsiooni korras õppuse-eelne referaatide arutamine, sõnavõtude ettevalmistamine jne. Alati aga läheb selline konsultatsioon üle varem püstitatud ülesande raamide. Räägitakse muredest ja rõõmudest, raskustest ja nende ületamise võimalustest, perspektiividest ja nende realiseerimisest. Nii lähenevad teineteisele propagandist ja kuulaja.

Ja kui palju jutuajamisi võib tekkida ühisel koduteel, kohvikulaua taga, teatrivaheajal ja paljudes teistes kohtades. Ainult kuulajate avameelsust isiklikes jutuajamistes ei tohi kurjasti ära kasutada. Kui jutuajamine oli määratud ainult kahele, siis nendesse piiridesse peab see ka jääma.

Hea propagandist ei ole mitte ainult sündmuste ja faktide registreerija. Ta on samal ajal ka kuulajate individuaalsete omaduste aktiivne mõjutaja, aidates kuulajaid vabaneda mitmesugustest kahtlustest või ebakindluse momentidest. Ta on iga kuulaja vanemaks seltsimeheks. Ainult sellisena võib ta edukalt täita oma suure ja vastutusrikka parteilise ülesande.

16. ÕPETADA KUULAJAID ISESEISVALT TÖÖTAMA

Õppuse edukuse määravad mitte ainult propagandistist sõltuvad tegurid, vaid ka kuulajate õppusteks ettevalmistamine, nende iseseisev töö. Paraku aga ei suhtuta alati iseseisvasse töösse täie tõsidusega. Mõnikord isegi püü-

takse iseseisva töö sildiga varjata mittemidagi tegemist. Et mitte osa võtta organiseeritud poliitilisest õppusest, öeldakse: «Õpin iseseisvalt.» Paljudel juhtudel ei jõuta aga õppimise deklareerimisest kaugemale. Sellisest suhtumisest on kasvanud välja suhtumine iseseisvasse töösse tervikuna. Kui propagandist ütleb mõne probleemi kohta, et see jääb iseseisvaks läbitöötamiseks, saavad mitmedki aru nii, et seda võib jätta ka läbi töötamata.

Iseseisev töö on raske ja tõsine asi. Ainult põhjaliku iseseisva töö tulemusena valmivad sisukad mõtted, arendatakse edasi teooriat. Tundes iseseisva töö väärtust ja vajadust, õpetas V. I. Lenin, töötades propagandistina, ka oma ringi liikmeid seda tegema. Oma mälestustes kirjutab J. V. Babuškin: «Kuid samal ajal õpetasid need loengud meid ka iseseisvalt töötama, materjali muretsema. Saime lektorilt lehe küsimustega, mis nõudsid meilt tehase ja vabriku eluga tähelepanelikku tutvumist ning selle jälgimist.»

Kaasaegsetes tingimustes pole iseseisva töö aktuaalsus ja vajadus kahanenud, vaid kasvanud. Ja siin seisabki propagandistidel ees suur leninlik ülesanne — õpetada inimesi, oma kuulajaid hindama õigesti iseseisva töö tähtsust ning mõistma, et tõeliste teadmiseni jõuab visa ja pingetäriku iseseisva tööga.

Poliitiliste teadmiste aluseks on iseseisev töö marksistliku kirjandusega, eeskätt marksismi klassikute teostega. Peamine seisab, nagu näha, lugemises, kuid kaugeltki mitte tavalises. Klassikute töid on vaja lugema õppida ja õpetada.

Võtame kätte näiteks V. I. Lenini teose «Mis teha?». Teose esmakordset lugemist võime nimetada teosega tutvumiseks. Kui propagandist tahab kuulajat tõesti tõsiselt töötama õpetada, tuleks kuulajaga vestelda, kas ta tabas teosest pärast tutvumist peamise. Sageli on vastus eitav ja alles propagandisti abiga leitakse peamised momendid.

See peamine on aga alles väga ähmane, ilma konkreetsete piirjoonteta. Seetõttu on lugemise teiseks etapiks kordav läbimõtlemine. Selle käigus on vaja selgitada juba põhimõisteid, nende seost, ajaloolist tausta ja muid tingimusi. Nüüd selgub, et esimene lugemine, ehkki tõsine, ei rahulda ja paljusid kohti tuleb veel mitu ja mitu korda üle vaadata.

Nüüd võib asuda kolmanda etapi juurde. Selleks on

süsteemaatiline või teosejärgne konspekteerimine. Süsteemaatilisel konspekteerimisel on töö aluseks probleemid. Kui võtta teos «Mis teha?», siis võiksid probleemid olla järgmised:

1. Proletariaadi klassivõitluse põhivormidest ja revolutsioonilise teooria tähtsusest.

2. Teadusliku sotsialismi tekkimisest väljaspool stiihlist töölisliikumist, stiihilise töölisliikumise alistumisest kodanlikule ideoloogiale.

3. Stiihilise töölisliikumise ühendamine teadusliku sotsialismiga ja lepitamatu võitlus kodanliku ideoloogia vastu.

4. Revolutsioonilise ja reformistliku poliitika põhjalikust erinevusest ja marksistide suhtumisest võitluse reformide eest.

Lugedes teost, leiame selle ühes või teises kohas käsitletavate probleemide kohta materjali. Kanname materjali erinevatele lehekestele või kaardikestele ning ühendame need probleemide kaupa. Märkmete alusel võib kirjutada konspekti ka vastavasse kaustikusse.

Konspekterides teosejärgselt, kanname lugemisel tähtsamad mõtted ja seisukohad vastavasse vihikusse selles järjekorras, nagu nad teoses autori poolt on antud. Vihiku lehe jaotame vertikaalselt kaheks osaks suhtega 1:2. Konspekteritava osa kanname kahelaidsele poolele, ühelaidse poole jätame vabaks võimalike märkuste, küsimuste, täpsustamiste jne. jaoks.

Konspekteerimine on materjali läbitöötamise viimane etapp. Kui alustada konspekteerimist kohe esialgsel lugemisel (tutvumisel), on tulemuseks mitte teose konspekt, vaid süsteemitu virr-varr ning lõpuks selgub, et nii mitmedki asjad on läinud konspekti hoopis valesti. Samuti võib juhtuda, et konspekti satuvad ainult teisejärgulise tähtsusega faktid, teoreetilised põhiseisukohad aga jäävad hoopis välja, kuna esimesel lugemisel on raske neid tabada.

Hea, kui propagandist tutvuks esimeste konspektidega. Need vajavad põhjalikku läbiarutamist. See tagab edaspidise töö õnnestumise ning konspekteerimise muutumise kuulaja kasulikuks harjumuseks.

Iseseisev töö õppusteks ettevalmistumisel ei piirdu ainult klassikute tööde lugemise, kordava läbimõtlemise ja konspekteerimisega. Üsikum teosed ei suuda anda kogu olu-

korrast terviklikku pilti, võiks isegi öelda, et teostes käsitletutena jäävad sündmused, statistika ja muu faktiline materjal puudulikult valgustatuks. See segab aga pildi terviklikkust. Seetõttu tuleb propagandistil suunata kuulaja teiste vahendite juurde. Need on mitmesugused statistilised kogumikud, entsüklopeedilised ülevaated, ajalooatlased, kaardid jne. Suurel määral aitavad kaasa marksismileninismi klassikute teoste tundmaõppimisele NLKP ajaloo kohta välja antud näitlike vahendite albumid. Näitlikud vahendid aitavad mõista klassivõitluse üksikute põhivormide avaldumist erinevatel ajaloolistel etappidel, selgitavad partei strateegiat ja taktikat ning annavad materjali ühe või teise teose ilmumise vajaduse kohta.

Sellega võiks esialgu ka piirduda. Kui aga propagandist tahab näidata, et iseseisvat tööd on veelgi võimalik süvendada, juhhib ta kuulaja mitmesuguste teaduslike tööde juurde. Eks kuulu ju näiteks leninliku kooperatsiooniplaani juurde mitte ainult V. I. Lenini artikkel «Kooperatsioonist», vastavad statistilised materjalid, vaid ka mitmesugused artiklid leninliku kooperatsiooniplaani kohta.

Ja kui olla päris lõpuni järjekindel — ei teeks halba, kui jõutaks pilk heita või midagi meelde tuletada ka vastavateemalisest ilukirjandusest. Ilukirjandus ei anna fakte, see-eest aga loob eredaid olupilte, meeolelu — ühesõnaga palju sellist, mida ei leia klassikute töödest või antud probleemile pühendatud teaduslikest artikleist.

Propagandistil peab siin olema muidugi mõõdutunne. Kui ta kogu materjali ja töömahu serveerib kuulajale ühekorraga, ei saa sellest kuulajast iialgi iseseisvalt töötajat. Sellise mahuka töö tegemine paistab talle esialgu täiesti võimatuna. Kui kuulaja aga harjub jõudumööda iseseisva töö metoodikaga, on paljugi eespool toodust täiesti realiseeritav. Iseseisev töö pole soome saun, kus peamine mõnu on järskudel üleminekutel kuumast külma. Iseseisva töö võlu seisab, vastupidi, sujuvas, vaevumärgatavas üleminekus kergemalt raskemale. Ja kui kuulaja on jõudnud selle tunnetamiseni, et mida kaugemale ta jõuab, seda huvitavamaks asi muutub, on ta küps ka kõige suuremate raskuste ületamiseks.

Propagandisti abi võib seista esialgu selles, et ta kergendab iseseisva töö protsessi mõnede metoodilist laadi nõuannetega. Kõigepealt — kuidas lugeda? Siin on oluline lugemise aja valik. Oleks suurepärane, kui iseseisvale

tööle oleks pühendatud iga päev oma kindel aeg. Olgu see kas või ainult mõnikümmend minutit. Igapäevane tegevus loob kindla tööritmi ja muutub seetõttu harjumuseks. Kui küllaltki raske teoreetilise kirjanduse lugemine on harjumuseks kujunenud, väsitab ta tunduvalt vähem. Kui eraldame selleks nädalas kord mitu juhuslikku tundi, tundub teadusliku kirjanduse lugemine lausa koormana. Juhuslikult leitud aega võib kasutada ilukirjanduse lugemiseks, aga mitte tööks marksismi klassikute teostega.

Lugemise tempo on igaühel individuaalne, igal juhul peab ta võimaldama materjalisse süvenemist. Vastasel korral lehitsemisest kaugemale ei jõuta. Soovitatava kellaja suhtes on raske midagi öelda. Varahommikused lugemised pidavat olema kõige viljakamad. Kuid samal ajal mõned vaimse töö tegijad jõuavad oma tegevuse haripunktile kusagil kesköö paiku. Kuid mis päris kindel — kui istuda klassikute juurde kohe pärast kino või teatrietendust, kujunevad tulemused suhteliselt väheviljakateks.

Individuaalne töö marksismi klassikute töödega eeldab isikliku raamatukogu olemasolu. Kuigi töö üheks etapiks on märkuste tegemine või konspekterimine, kergendab tööprotsessi olulisel määral üksikute märkuste ja tingmärkide kandmine raamatutesse. Mis puutub K. Marxi ja V. I. Leninisse, siis nende isikliku raamatukogu raamatud olid rikkalikult täiendatud. V. I. Leninil oli isegi välja kujunenud mitmekümne märgi suurune tingmärkide süsteem, mis igati selgitasid raamatus kirjapandu mõtet ja kommenteerija suhtumist. Mõnel pool peetakse küll raamatutesse märkuste tegemist halvaks kombeks. Kuid pole viga, leiame kuldse kesktee, ärme teeme märkusi ilukirjanduslikesse teostesse. Marksismi klassikute suhtes loeme märkuste tegemise aga vooruseks.

On üldiseks tõsiasi, et igaüks tahab oma töötulemusi mõõta. Seepärast ongi otstarbekohane anda iseseisvalt töötavale kuulajale enesekontrolliks mõningaid küsimusi — esimese etapi järel kergemaid, hiljem aga raskemaid. Kuulaja püüab juba pärast esimest etappi kõikidele küsimustele vastata. Kui kõik läheb libedasti, on hästi. Ebaõnnestumised nõuavad muidugi täiendavat tööd. Esimese etapi küsimustele vastamine innustab ka järgmiseks. Areneb nagu võistlus lugeja ja materjali vahel. Võistlusmomendi tekkimine on väga hea tunnus.

Töötulemuste mõõtmist kujutavad ka mitmesugused

praktilised tööd. Pole midagi halba, kui laseme kuulajat, kes iseseisva tööga on hästi toime tulnud, omaloominguliselt koostada klassijõudude paigutuse skeemi 1905.—1907. aasta revolutsioonis. See eeldab kahtlematult leninliku sotsialistliku revolutsiooni teooria, eriti aga kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks ülekasvamise teooria tundmist. Või laseme tal mõelda selle üle, kuidas võiks tahvlijoonisel kujutada proletariaadi diktatuuri riigi ülekasvamist üldrahvalikuks riigiks. Õige lahenduse leidmine teeb rõõmu nii kuulajale kui ka propagandistile. Seda laadi ülesandeid aga on igal propagandistil varuks üsna rohkesti.

Küllaltki põhjalikuks kontrollimise vahendiks on referaadi valmistamise ülesanne. See nõuab läbitöötatud materjali analüüsi, üldistamist — ühesõnaga kõike seda, mida õigesti korraldatud iseseisev töö on andnud. Nüüd on kohe näha, kui põhjalikult on tundma õpitud nii klassikute töid kui ka muud kirjandust: Neid iseseisvalt õppijaid, kes on teinud juba märgatavaid edusamme, võib kasutada konsultantidena vähemedukate kuulajate juures. See aitab veenda mahajäävaid kuulajaid iseseisva töö vajalikkuses.

17. ÖPPUSTE TASEME ANALÜÜSIST

Iga propagandist on huvitatud, et tema töö annaks maksimaalseid tulemusi. Viimane on aga saavutatav siis, kui propagandist tegeleb loengute, vestluste ning kogu õppuse läbiviimise kõrval järjekindlalt ka õppuste analüüsiga. Viimane võimaldab leida õppuste kitsaskohti ning astuda õigeaegselt samme nende kõrvaldamiseks.

On selge, et igasugune analüüs on seda põhjalikum, mida suurem on analüüsija käsutuses oleva informatsiooni hulk. Seepärast eelnebki tõepärasele ja usutavale analüüsile vajaliku informatsiooni kindlustamine. Selleks tuleb kasutada kõiki võimalikke kanaleid.

Üheks kõige tavalisemaks vahendiks on õppuste päevik. See annab ülevaate iga kuulaja osavõtust õppustest. Saadud informatsioon on kitsas ning võimaldab teha mõningaid järeldusi üksnes selle kohta, kuidas mõjub õppustest puudumine teadmistele ning kas on puudunud õppusi või-

malik korvata iseseisva tööga. Päevik võimaldab veel mõningat informatsiooni kuulajate koosseisu kohta, samuti on võimalik päevikusse teha propagandisti äranägemise järgi üksikuid täiendavaid märkusi, nagu aktiivsus seminaris jne.

Päevik ise on aga informatsiooni ümbertöötamise seisukohalt äärmiselt ebasobiv. Kõik andmed, mida päevik annab, tuleb kanda kaartidele. Seepärast on otstarbekohane iga kuulaja kohta koostada vastav õppuste kaart. See kaart koosneks kahest osast. Üks osa sisaldaks andmeid, nagu nimi, vanus, haridus, perekonnaseis, perekonna koosseis, kellena töötab, töötasu, huviala jne. Ühesõnaga kõik need andmed, mille tundmist peab propagandist õppuste huvides vajalikuks. Teinekord on vaja näiteks teada, kas kuulaja oskab võõrkeeli, et anda talle näiteks referaadi koostamine võõrkeelse kirjanduse baasil. Isikuliste andmete kandmisel kaardile tuleb arvestada, et väga suur isikuliste andmete hulk on halb kahest seisukohast. Esiteks — need andmed saadakse kuulajalt otsese küsitluse teel. Kui propagandist küsib kõikvõimalikke asju, jätab see kuulajale halva mulje. Teiseks ei etenda detailide ülirohkus analüüsimisel positiivset osa.

Õppuste kaardi teise poole moodustavad andmed õppuste käigu kohta. Ka siin kehtib sama põhimõte — pigem vähem, aga paremini. Kaardi teine pool võiks sisaldada järgmisi andmeid: 1) õppustest osavõtt, 2) sõnavõttud, 3) referaat, 4) individuaalne töö, 5) muude ülesannete täitmine, 6) materjali omandamine. Andmed kanname kaardile tabeli kujul. Sisulised küsimused kanname ülalt alla tabeli vasakpoolsele servale, kogu tabeli aga jaotame lahtriteks nii, et nende arv vastaks õppuste arvule. Nii seisaksid tabeli ülemises servas üksteise kõrval kuupäevad — näiteks 3. jaanuar 1968, 17. jaanuar 1968 jne. Kui õppus toimus näiteks 3. jaanuaril 1968, kanname selle kuupäeva kohta igale kaardile andmed järgmiselt: 1) osavõtu kohta märk + või —; 2) sõnavõttude lahtrisse märgime P (põhisõnavõtt), T (täiendus), r (repliik). Siin võib juurde kirjutada ka sisu — näit. kunstist, kirjandusest, parteipoliitikast jne.; 3) referaadi puhul märgime R; 4) individuaalse töö lahtrisse märgime + sel juhul, kui oleme veendunud kuulaja koduses töös (konspekt, allakriipsutatud teos jne.). Kuna korraga kõikide individuaalset tööd on raske kontrollida, teeme märkuse ainult nende

kuulajate kaardile, kelle iseseisva töö suhtes meil on vastavad andmed olemas. Kui kuulaja ei teinud iseseisvat tööd, märgime —, kui andmed puuduvad, jääb lahter 3. jaanuari 1968. a. all lihtsalt tühjaks. 5) Muud ülesanded — siia kanname sisse näitlike vahendite valmistamise, täiendavate materjalide hankimise, mitmesugused organisatsioonilised ülesanded jne. 6) Materjalide omandamise kohta on kaheksa märkused. Üks oleks propagandisti hinnang sõnavõtude, referaadi ja muu õppuste raamides tehtava töö alusel. See võib olla väljendatud otseselt numbriga või mingi muu märgi kaudu. Teine märkus käiks kuulajatega tehtava kirjaliku töö kohta. Mida see töö endast kujutab, sellest pisut hiljem. Märkus ise kujutaks endast murdu, kusjuures lugejaks oleks õigete vastuste arv, nimetajaks aga esitatud küsimuste üldarv. Näiteks kümne küsimuse korral annaks kuus õiget vastust järgmise murru $\frac{6}{10}$. Seda on soovitatav väljendada protsentides — antud juhul 60%. Protsendiga on kergem hiljem analüüsi tegemisel opereerida.

Kaardi teine pool näeks välja järgmine:

	3. I	17. I	31. I	14. II	28. II
1. Õppustest osavõtt	+	+	—	+	+
2. Sõnavõttud	P	—	—	P	T
3. Referaat	—	—	—	R	—
4. Individuaalne töö	—	+			+
5. Muud ülesanded	—	—	—	kino	—
6. Materjali omandamine	—	4	—	5	60%

Õppuste kaart on küllaltki põhjaliku ja huvitava analüüsi aluseks. Ta annab vastuse väga paljudele küsimustele. Siit võib propagandist, tehes kokkuvõtte kogu rühma kohta, otsekohe näha, kas õppuse edukusele avaldab mõju vanus, haridus, huviala jne. Näiteks huvitab propagandisti eelkõige vanus. Ta grupeerib õppuste kaardid vanuse-

gruppidesse. Vanusegruppide arv on vastavuses grupi vanusetasemega. Et mitte liigselt pihustada andmeid, on otstarbekohane teha vähem gruppe. Nii näiteks 20 kuulaja juures pole vajadust teha üle 3 vanusegrupi. Kui võtame õppuste kaardilt mingi näitaja kas või osavõtu kohta, näeme kohe, missuguse vanusegrupi juures on puudumiste arv kõige suurem. Tuleb silmas pidada, et iga selline analüüs peegeldab olukorda, aga ei ütle ette, mida teha. Propagandist peab aga analüüsi andmetele toetudes leidma tee olukorra parandamiseks. Kui näiteks nooremate juures esines puudumisi tunduvalt rohkem kui vanemate juures, on vaja kaaluda, kas õppusteks ette nähtud aeg on noorematele sobiv, kas õppused ise on noortele eba-huvitavad jne. Õppuste kaardid võimaldavad ümbergrupeerimist rohketes variatsioonides iga tunnuse alusel. Analüüsi kergendavad tunduvalt perfokaardid.

Rohkesti hädavajalikku informatsiooni õppuste sisulise taseme analüüsiks annavad kirjalikud kordamistööd. Nagu näitavad kogemused, vaidlevad kuulajad esimene kord kirjaliku kordamistöö vastu, järgnevatel kordadel aga toetavad selliseid töid igati. Vaja on, et propagandist ei teeks sellest tööst mingit kooli kontrolltööle sarnanevat tööd ega organiseeriks pärast neile, kelle töö mõnevõrra eba-õnnestus, järeleaitamist või peapesu. Kordamistöö on lihtsalt selleks, et kuulaja võiks ennast ise kontrollida. Üsna otstarbekohane on selliste tööde juures kõige olulisemaks teha võistlusmomendi. Kui iga töö kujuneb kuulajatevaheliseks võistluseks, siis on huvi nende vastu suur, samuti kujuneb maksimaalseks ka kordamistööde kasutegur. Pole midagi halba, kui siin, nagu igal võistlusel, osutub võimalikuks välja panna ka mingi preemia.

Kordamistöö võib olla mitmesuguses vormis. Et teha hiljem analüüsi, on materjal vaja muuta töödeldavaks. Kui kordamistöö kirjutatakse ühele teemale, tuleb teema piirides eraldada küsimused, millele oodatakse töös vastust. Näiteks kordamistöös «Suur Isamaasõda» eeldab propagandist vastuseid küsimustele, nagu: millal puhkes Suur Isamaasõda, ootamatuse momendist, raskused sõja algperioodil jne. Need küsimused märgib propagandist endale välja ning kordamistööd lugedes teeb iga küsimuse kohta vastavad märkused. Võib teha kordamistöö ka valmistrikitud teksti kujul, kuhu on jäänud lüngad aastaarvude, nimede, definitsioonide jne. jaoks. Kui lüngad hil-

jem järjekorras numereerida, saame jällegi vastused konkreetsetele küsimustele. Kõige parem on kordamistöona esitada kindel arv konkreetseid küsimusi. Kokkuvõtteid tehes saamegi konkreetse murru (õigete vastuste suhe küsimuste üldarvusse), arvutame selle protsendiks ja kanname õpingukaardile. Selle alusel võime pärast kindlaks määrata, milline vanusegrupp, haridusgrupp või mõne teise tunnuse alusel valitud grupp osutus kõige edukamaks. Võime teha ka vastupidi. Jaotame õppuste kaardid kordamistöo tulemuste järgi gruppidesse, näit. 100—80%, 79—50% ja alla 50% ja vaatame, milliste tunnustega kuulajad vastavatesse gruppidesse langesid — kas need, kes õppustel käisid või need, kes ei käinud, kas nooremad või vanemad jne.

Õppuste sisulise külje analüüsi seisukohalt on aga palju tähtsam teha analüüs üksikute küsimuste kaupa. Selleks on vaja koostada analüüsi tabel. Viimase tegemiseks kanname tabeli vasakpoolsesse serva kõik kordamisküsimused, tabeli ülemisse serva kanname aga alljärgnevad jaotused: 1) täiesti õige, 2) osaliselt õige, 3) vale, 4) vastamata. Kogu rühma andmed läheksid koondtabelisse.

Kahekümneliikmelise rühma kontrolltöö koondtabel näeks välja järgmine:

	Täiesti õige	Osaliselt õige	Vale	Vastamata
1. Millal puhkes Suur Isamaasõda	19	—	1	—
2. Ootamatuse momendist	10	6	3	1
3. Raskused sõja algperioodil	12	7	1	—
4. Jne.				

Kokku lugedes kordamistöo iga üksiku küsimuse kohta esitatud vastused toodud tunnuste järgi, saamegi andmed selle kohta, millised küsimused ei valmista kuulajate jaoks erilist raskust ja milliste küsimustega on veel vaja tegelda. Tähtis on siin ka küsimuste iseloom. Kui näiteks teoreetilistele küsimustele antakse nõrgemaid vastuseid, on vaja

tugevdada õppustel teoreetiliste küsimuste arutamise taset, kaaluda muudatusi õpetamise meetodikas jne.

Kordamistöö võimaldab ka teisi järeldusi. Kui esitame kõik küsimused vestlusest, siis näeme, kuidas vestlust jälgiti ja kuivõrd temas antud materjal meelde jäi. Samuti võime võtta kordamistöö küsimused arutluse materjalidest või siis iseseisvalt läbi töötatud kirjanduse valdkonnast. Saadud kordamistöö tulemuste kajastamine statistikas näitab otsekohe, milline lõik vajab kõige enam tähelepanu.

Kui kordamistööd tehakse järjekindlalt, vestluse materjalide kohta, on võimalik kindlaks teha, kuidas aitavad kaasa teadmiste omandamisele tegurid, nagu vestluse elavus, näitlikud vahendid, materjali sidumine antud kollektiiviga, emotsionaalsus, külalisesinemine jne. jne. Siinjuures tuleb silmas pidada järgmist asjaolu. Kui kordamistööd on korduvalt pühendatud ainult ühele tööloigule, näiteks vestlustele, siis paraneb selle tagajärjel kuulajatepoolne tähelepanu vestlustesse, samal ajal nõrgeneb tähelepanu iseseisva töö suhtes. Seega siis on kordamistöö kaudu võimalik reguleerida kuulajate tähelepanu ja aktiivsust õppuste ühes või teises faasis.

Kuna kordamistööd on nimelised, siis on võimalik kordamistöödest saadud informatsiooni kasutada ära ka teisesuunaliseks analüüsiks. Võtame jällegi appi õppuste kaardid. Grupeerime nad näiteks tunnuse järgi — enamik teoreetilisi küsimusi vastamata. Kaardid aga näitavad, kas siia langevad nooremad või vanemad, kõrgema või madalama haridusega jne. See võimaldab omakorda järelduste tegemist õppuste organisatsioonilise või meetodilise külje viimistlemise kohta.

Võib esineda juhtumeid, kus mõned kuulajad kas teadmatusel varjamiseks või mõnel muul põhjusel püüavad kordamistööde küsimustele vastates originaalitseda, nalja teha jne. Kordamistööd pole muidugi viktoriin või RAMETO, kus hinnatakse ka vaimukust, nalja. Kui seda laadi vastustele mingisugust tähelepanu ei pühendata, kaovad nad iseenesest.

Õppuste heaks kordaminekuks on vaja teada ka kuulajate arvamusi, tunda nende suhtumist nii õppuste üksikutesse osadesse kui ka õppustesse tervikuna. Seda on võimalik kindlaks teha küsitluste kaudu. Vabariigis on mitmesuguseid selliseid küsitlusi juba läbi viidud ja enamikul

juhtudel on tulemused ka avalikkusele teatavaks tehtud. Need materjalid peaksid pälvima propagandistide kõige ulatuslikumat tähelepanu. Nii näiteks korraldas EKP Keskkomitee Vabariiklik Poliitharidusmaja küsitluse alg- ja keskastme kooli kuulajate hulgas. Selle järgi oli 62% algastme koolide ja 49% marksismi-leninismi aluste koolide kuulajaist õppustega täiesti rahul, osaliselt oli rahul 25% algastme ja 37% keskastme koolide kuulajaist, ent 7% algastme ja 11% keskastme koolide kuulajaist polnud senise õppetööga rahul. Analüüsidest rahulolematuse põhjusi, märgib poliitharidusmaja juhataja asetäitja H. Uusküla, et paljud kuulajad ei ole õppustega rahul seepärast, et need on igavad, et neil pole poleemikat, vaidlusi. Ja miks ei peaks õppused olemagi igavad, kui 3,5% algastme ja 4,6% marksismi-leninismi aluste koolide kuulajaist märgib oma rahulolematust motiveerides, et õppustel ei saa vastuseid küsimustele, mis neid huvitavad. 5% algastme ja 8,8% marksismi-leninismi aluste koolide kuulajaist ei ole aga rahul seepärast, et õppustel piirduakse õpikumaterjali ümberjutustamisega. Kui siia lisada veel sellised rahulolematuse põhjused, nagu «materjali käsitletakse pealiskaudselt» ja «ma ei saa õppustest midagi kasulikku», siis näeme, et igavate õppuste üle poliithariduse süsteemis on põhjust kurta kahetsusväärse suures protsendil kuulajaist.

Eks sellistes üldistes analüüsidest ole alati midagi, mis kehtib ka iga konkreetse õppuse kohta. Paljud propagandistid aga võivad olla arvamusel, et see nende poolt läbi viidavate õppuste kohta ei kehti. Arvamus on üks, teadmine aga hoopis teine asi. Seepärast on otstarbekohane teha kindlaks oma kuulajate suhtumine õppustesse.

On loomulik, et kui propagandist pöördub otseselt ja avalikult kuulajate poole küsimusega, kas tema vestlus meeldib, saab ta ikka jaatava vastuse. Sel teel saadud arvamused võivad tegelikkusele vastata, aga võivad ka mitte vastata. Objektivse arvamuse väljaselgitamiseks on vaja küsitluslehte. Enne selle koostamist peab propagandistil olema selge, mida ta tahab teada saada, millised on tema enese hüpoteesid, kuidas ta saadud materjali läbi töötab ning millistes tööloikudes on need tulemused praktiliselt rakendatavad. Alles siis tuleb asuda küsitluslehe koostamisele. Küsitlusleht peab eelkõige tagama vastaja anonüümsuse. Seepärast pole vaja nime ning pärast täit-

mist on otstarbekohane lasta leht vastavasse kasti, mis teeb võimatuks lehtede järjekorra fikseerimise. Küsimused olgu esitatud selliselt, et vastamiseks piisab ainult allakriipsutamisest, märgikese või numbriga kirjutamisest.

Küsimuste sõnastus olgu lihtne ja selge, küsimusi endid aga suhteliselt vähe. Piisab täielikult küsitluslehest, millel on 4—5 küsimust. Näiteks üks võimalikest küsimustest:

Mida annab Teile poliitõppus?

Täiendab silmaringi.

Annab kogemusi praktiliseks tegevuseks.

Arendab mõtlemisvõimet.

On lihtsalt huvitav koos käia.

Õppus on asjatu ajakulu.

Selle küsimuse juures kriipsutab kuulaja lihtsalt alla selle seisukoha, mis on tema omale kõige lähemal. Võib aga teha ka nii, et kuulaja annab iga alaküsimuse suhtes oma seisukoha. Sel juhul on vaja alaküsimuste järgi panna vastavad tugevusastmed, näiteks: 1) täiesti õige, 2) peaaegu õige, 3) ei ole õige, 4) ei oska öelda. Kuulaja teeb ristikese sellesse lahtrisse, mis tema seisukohaga kokku langeb või on kõige lähemal. Küsitluslehel omandab küsimus sellisel juhul järgmise kuju (pärast vastamist).

Mida annab Teile poliitõppus?

	Täiesti õige	Peaaegu õige	Ei ole õige	Ei oska öelda
1. Täiendab silmaringi	+			
2. Annab kogemusi praktiliseks tegevuseks				+
3. Arendab mõtlemisvõimet	+			
4. On lihtsalt huvitav koos käia		+		
5. Õppus on asjatu ajakulu			+	

Sel juhul, kui propagandist tahab teha analüüsi ka erinevate tunnuste alusel, lisab ta küsitluslehele näiteks: Teie haridus, ning esitab allakriipsutamiseks jaotuse:

- kuni 7 klassi (kaasa arvatud)
- keskharidus
- lõpetamata kõrgem haridus
- kõrgem haridus

Alajaotused tuleb valida selliselt, et nad vastava kuulajate kollektiiviga kõige enam sobiksid. Kui kuulajate hulgas pole ühtki alla 7-klassilise haridusega inimest, pole vaja ka vastavat alajaotust. Ja siingi olgu veel kord rõhutatud — ei maksa püüda kõiki asju küsida. See on küll teoreetiliselt huvitav, kuid on siiski väga halb, kui propagandist praktiliselt saadud informatsiooni hulgasse lihtsalt ära upub ega suuda teha vastavat analüüsi.

Küsitlusel saadud tulemustesse suhtumine peab olema objektiivsemast objektiivsem. Niipea, kui kusagil kas või kõige õrnemal kujul paistab välja isikliku solvumise moment, muutuvad edaspidised küsitlused täiesti tarbetuks, sest kuulajad püüavad vastata juba mitte nii, nagu nemad arvavad, vaid nagu nende arvates propagandist soovib. Küsitlustega ei maksa ka üle pakkuda — nad hakkavad tüütama. Muide, mõnikord on isegi parem, kui küsitluse läbiviijaks on mitte propagandist, vaid hoopis keegi kõrvaline isik, kuigi siis võib jällegi kuulajate seas kerkida mõte, et objektiivselt vastates tekitatakse propagandistile ebameeldivusi. Kõige parem on muidugi see, kui kuulajad, kes annavad vastuseid, on vastavalt ette valmistatud ning teavad, et nende poolt antavad vastused on ainult ja ainult selleks, et panna õppuste taseme tõstmine teaduslikule alusele. Iga kuulaja oleks sel juhul teaduslikule tööle kui mitte kaasautoriks, siis vähemalt kaasaaitajaks.

SISUKORD

1. Sõnalise propaganda künnimeestele	5
2. Teemast	9
3. Kust ja kuidas leida materjali	14
4. Esinemiseks valmistumine	19
✓ 5. Näitlikustamine	26
6. Loengu esitamisest	35
7. Kontaktist kuulajatega	40
8. Esinemiskultuurist	44
9. Kõnekultuurist	50
10. Kellelt ja mida õppida	58
11. Leninlikust pärandist	63
✓ 12. Repliiikidele reageerimine ja küsimustele vastamine .	69
13. Arutlus	74
✓ 14. Sidemeist elu ja kaasajaga	79
✓ 15. Individuaalsest lähenemisest kuulajatele	83
✓ 16. Õpetada kuulajaid iseseisvalt töötama	88
17. Õppuste taseme analüüsist	93

К а л и т с Иоханнес
АЗБУКА МАСТЕРСТВА

На эстонском языке

Обложка: Т. Ару

Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja E. Ingar

Kunstiline toimetaja A. Jõers

Tehniline toimetaja R. Lillema

Korrektor O. Kajando

Laduda antud 31. X 1968. Trükkida antud
23. XII 1968. Paber 54×84/16. Trükipa-
ber nr. 2 — Kohila Paberivabrik. Trü-
kipoognaid 6,5. Tingtrükipoognaid 5,5.
Arvestuspoognaid 5,87. Trükiarv 3000.
MB-11425. Tellimise nr. 6699. Trükikoda
«Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2.

Hind 17 kop.

1—2—4

17 kop.

A-29610

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00399835 0